Sri Venkatesvara Oriental Institute Studies No 6.

Editor :— Prof: P. V. RAMANUJASWAMI, M. A.

వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయము

శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్యపరిశోధనాలయమున
సహాయాంధ్రపరిశోధకుడగు
శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రి, M. A., B. O. L. చే
రచియింపబడినది.

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం బోర్డు ఆఫ్ ట్రస్టీస్‌వారి తరపున
ఎగ్జిక్యూటివ్ ఆఫీసరువారగు
శ్రీ చెలికాని అన్నారావు, B. A. వారియనుమతిని
ప్రకటింపబడినది.

తిరుపతి
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానముల ముద్రాక్షరశాల.

1952

పీఠిక

వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమున పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములను, పిడుపర్తివారి కావ్యములనుమాత్రమె యింతవఱకు పండితులు పరామర్శించిరి. కాని విశాలాంధ్ర వాఙ్మయమునఁబోలె, వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమునఁ గూడ గ్రంథములు శాఖోపశాఖలుగాఁ బెరిగి పురాణ, మాహాత్మ్య, ప్రబంధ, శతక, యక్షగానాది వివిధ భాగములుగా నుండుటచే, నా వాఙ్మయ మంతను గూడ నాయా భాగములుగనే యేర్పరించితిని. రామాయణ కథనే పలువురు కవులు పలువిధముల నాటక, కావ్య పురాణాదులుగ రచించినట్లుగ, వీరశైవ భక్తుల కథలను గూడ ననేక కవు లనేక రూపముల రచించిరి. అట్లు రచించుట దోషము కాకపోగా, విశేషించి సుగుణమనికూడ పిడుపర్తి బసవన తన కుమారుఁడైన సోమనాథునకుఁ బద్య బసవపురాణ రచన ప్రేరణమున నుపదేశించినాఁడు. ఆ ధర్మసూత్రమునే వీరశైవ కవులందఱు గ్రహించిరి. అందుచే నేక వస్తువునే పలువురు కవులు గ్రహించి కావ్యరచనముఁ గావించుటచే తారతమ్య పరీక్షకు వీలుగా నుండుటకై వానిని కాలక్రమత ననుసరించి యొకచోటనే కూర్చి వాని యోగ్యతలను విమర్శించితిని. గ్రంథములు విశేషముగ వివిధరూపముల నున్న శివునకును, శివభక్తులకును, గురువులకు నంకిత మీయఁబడినవి. ఈ భక్తులు, గురువులును వీరశైవమత మహాపురుషులునైనను, చారిత్రిక మహాపురుషులు గాకపోవుటచే, వీరినిఁ బట్టి కవుల కాలనిర్ణయముచేయుట దుర్లభమైనది. వీలుగానున్నంత వఱకు వారి కాలమును నిర్ణయించుటకుఁ బ్రయత్నించితిని. చిల్లర కవుల కాల నిర్ణయము పట్ల శ్రీ కం. వీరేశలింగముగారి యాంధ్రకవులచరిత్రనే యుపయోగించుకొంటిని.

బసవేశ్వరుని జీవిత చరిత్రమును రాజకీయ మతపరిస్థితులను దెల్పు ప్రకరణమునను, మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని జీవిత చరిత్రమును శివతత్త్వసార ప్రకరణమునను దెల్పినాను గాన, తిరిగి పాల్కురికి సోమనాథుని

గ్రంథములఁ బరామర్శించు సమయమున వీరి చరిత్రములను వివరింపలేదు. అల్లమప్రభు చరిత్ర, భల్లాణచరిత్రముల కథాసార మా యా గ్రంథములఁ బరామర్శించుచోట్లనే యొసఁగితిని. ఇఁక సిరియాళ చరిత్ర మొదలైనవి శ్రీనాథాదుల హరవిలాసాది గ్రంథములందు ప్రఖ్యాతములై, సర్వజన విదితములగుటచే వాని కథాసారాదుల నొసంగలేదు. యక్షగానములందలి కథలు క్రొత్తవైనచో నొసఁగితిని. అష్టాదశపురాణములలో శైవపరమైనవి కొన్ని గలవు. మిగిలినవి పాల్కురికి సోమనాథుని కృతులు. సాధారణముగ పురాణమాహాత్మ్య శైవమతగ్రంథములందు విభూతి, రుద్రాక్ష శివలింగాది మాహాత్మ్యము దెలుపఁబడినది. అదియే యీ గ్రంథములన్నింటికి సామాన్య వస్తువై నది. పురాణాంతర్గతములై రసవంతములైన కథలే ప్రబంధములుగాను, యక్షగానములుగను వ్రాయఁబడినవి.

వీరశైవ కృతులలో నూటికి 10 మాత్రము ముద్రితములైనవి వానిలోఁగూడఁ గొన్ని గుజ లీ ప్రతిలో నుండి, తప్పులు తడికలై లిఖిత గ్రంథములకంటె నికృష్టముగ నున్నవి. మిగిలినవన్నియుఁ వ్రాఁతపుస్తకములే. వీని నన్నిఁటిని చెన్నపురి, ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథ భాండాగారమునందు పరిశీలించితిని. కాకినాడ, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తునందలి లిఖిత పుస్తక భాండాగారమున రెండు గ్రంథములు మాత్రము క్రొత్తవి నాకు గోచరించినవి. ఆభల్లాణ చరిత్రములు క్రొత్త కవులవి. ఇవి చెన్నపురి భాండాగారమునఁగాని మఱి తంజావూరున, సాజీగారి సరస్వతీ పుస్తక భాండాగారమునఁగాని లేవు. ఇఁక తంజావూరు గ్రంథాలయము నందు వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయమున కుపకరించు నూత్నకృతు లేమియులేవు. ఉన్న కొలఁది కృతులు మాత్రము చెన్నపురి గ్రంథాలయమునందున్నట్టివియే.

ఈ గ్రంథమును రచించుటకు వివిధ పత్రికలందు ప్రకటింపఁబడిన పండితుల వ్యాసములన్నింటిని చూచి యుపయోగించుకొంటిని. అందులో ముఖ్యముగా ఆంధ్ర పరిషత్పత్రిక, ఆంధ్ర పత్రిక యుగాది సంచికలు,

భారతి, విభూతి మొదలైనవానిలో శ్రీయుతులు బండారు తమ్మయ్య, ఓదిరి మఠం వీరభద్రయ్య, నిడదవోలు వెంకటరావు, మల్లంపల్లి సోమ శేఖరశర్మ, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి, డాక్టరు. చిలుకూరి నారాయణ రావుగార్ల రచనలలో సరసముగా నున్నవాని నుపయోగించుకొంటిని; విరసముగా నున్నవానిని విమర్శించితిని. వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయ మంతయు పాల్కురికి సోమనాథునిపై ముఖ్యముగా నాధారపడియున్నదని నే నిశ్వసించి యట్లు నిరూపించినవాఁడ నగుటచే, వానిని గూర్చి విపుల ముగను, విశేషముగను గూడ రచించి, వానిఁగూర్చి యొక ప్రత్యేక ప్రకరణమునే వినియోగించితిని. ఇందులకు మఱియొక కారణముగూడఁ గలదు. సోమనాథుని స్థలకాల విషయములఁగూర్చి భిన్నమతము లేర్పడు టయు, నాతని గ్రంథములను ప్రభాకరశాస్త్రి, డా. చి. నారాయణ రావుగార్లు విశేషముగ భాషావిషయిక దృష్టితోడనే పరామర్శించిరిగాని, సారస్వత విమర్శకదృష్టితోఁ బరిశీలింపక పోవుటచే నా లోపమును దీర్చు టకై చేసిన ప్రయత్నము మఱియొక కారణమైనది.

తర్వాత వే. ప్రభాకరశాస్త్రి, డా. చి. నారాయణరావుగార్లు రచించిన బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రల పీఠికలఁ గూడ నేను స్వేచ్ఛగా నుపయోగించితిని ఆ యా సందర్భములందు వారివారి గ్రంథ ములను వ్యాసముల నాపుట యధో భాగమునఁ దెల్పుటయేకాక, యా ప్రకరణాంతములందుఁ గూడ, ముఖ్యముగా సంప్రదించిన గ్రంథముల పట్టిక నొసంగితిని. ప్రతి గ్రంథమును పరామర్శించినపు డా గ్రంథ కథా విషయ వర్ణనమందుననో, లేక చివరనో యా గ్రంథమునుండి కొన్ని భాగములందలి పద్యములను రచన, శైలి మొదలైన వానిని సూచిం చుటకై తెల్పితిని. ప్రస్తుత విషయము కేవలము వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయ మగుటచే సామాన్య శైవమునకు సంబంధించిన నన్నెచోడ కుమార సంభవము, శ్రీనాథుని గ్రంథములు మొదలైనవాని నన్నిటిని పరిహరిం చితిని. తాళపత్రములందును, కాగితములందు నున్న లిఖిత గ్రంథములు విశేషముగ జీర్ణములై, ఛిద్రములై కొన్ని చదువుటకుఁ గూడ సాధ్య పడని దుస్థితిలో నుండుటయు, నున్నవికూడ తప్పుల తడికలుగా నుండు

టచే వానినిగూర్చి విశేషాంశములఁ గొలఁదికాలములోఁ బరిశీలించుటకుఁ గూడ సాధ్యపడకపోయినది. కాన వానినిగూర్చి క్లుప్తముగా వ్రాసితిని.

ఈ నా గ్రంథము ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తువారి 1947-వ సంవత్సరపు 'సర్. ఆర్; వెంకటరత్నం రిచర్చి మెడలు 'నకు పోటీ పరీక్షలో గెలుపు నొందినది. కాని విషయ మేకమైనను, నా గ్రంథమునకు దీనికిఁ గొంచెము భేదము గలదు. పోటీగ్రంథమున శైవమతము, పురాణములు, మాహాత్మ్యములు, ప్రబంధములు, శతకములు, యక్షగానములు, కీర్తనలు, దండకములు మొదలైన విభాగములతో నొక్కొక్క యధ్యాయమును రచించితిని. అందుచే పాల్కురికి సోమనాథునిఁగూర్చి మూఁడు నాల్గధ్యాయములలో నక్కడక్కడ ప్రత్యేకముగ పరామర్శింపవలసి వచ్చినది. అందుచే నీ గ్రంథమున పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములన్నింటి నొక్కచోటనే పరామర్శించి, ప్రత్యేకాధ్యాయమును గూర్చితిని. అట్లే పిడుపర్తి కవుల గ్రంథములను గూడ నేర్పరచితిని. మఱియు నిందు గ్రంథములనుండి విశేషభాగముల విమర్శించి యుదాహరణముల నిచ్చి, శ్రీనాథ ధూర్జట్యాది కవులు రచించిన సమకథారచనలతోఁ బోల్చి తారతమ్యమును గూడఁ జూపితిని. ఇంక కాలపరిమితి కొంత యెక్కుడగుటచే నిందు కొన్ని సోమవారవ్రత మాహాత్మ్యాది విశేష గ్రంథములఁగూడ పరిశోధించి చేర్పఁగల్గితిని. ఈ కారణములచే నిది పోటీ గ్రంథముకంటె నధికమైనది. దాన గుణాగుణములు పండితలోకము గ్రహించుగాక.

ఈ గ్రంథ పరిశోధనమునకై చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయమునకు ఖర్చులు భరించి పంపిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమువారికి నా కృతజ్ఞత.

11-8-1948
తిరుపతి

శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రి

విషయసూచిక

సంప్రదించిన గ్రంథముల పట్టిక

1. బసవపురాణము :— వే. ప్రభాకరశాస్త్రిప్రతి
2. పండితారాధ్యచరిత్రము :— డా॥ చి. నారాయణరావుప్రతి
3. Vira Saiva Sect. :—by Dr. R. G. Bhandarkar.
4. శతకకవులచరిత్ర :— వంగూరి సుబ్బారావు
5. శివతత్త్వసారము :— ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుప్రతి
6. ఆంధ్రకవులచరిత్ర :— కందుకూరి వీరేశలింగము
7. భారతిసంపుటములు
8. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సంచికలు
9. ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచికలు
10. విభూతి పత్రికలు
11. చెన్నపురి, ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాగారమందలి లిఖితపుస్తకములు.

వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయము

ఉపోద్ఘాతము

1. వాఙ్మయముపై మతరాజ్యాంగ సాంఘికపరిస్థితుల ప్రభావము

సామాన్యముగ దేశమున యుద్ధములు, విప్లవములు మొదలైన కలఁతలు లేక అది సుభిక్షమై ప్రశాంతముగ నున్నపుడే వాఙ్మయాభివృద్ధి గలుగును. తత్కాలపు ప్రభుల రాజనీతి, పరిపాలన పద్ధతులు మొదలైన రాజ్యాంగవిషయము లాకాలపు కావ్యములందు ప్రతిఫలించును. యుద్ధములు, విప్లవములు నన్యరాజ్యములతో సంపర్కమును గూర్చి, రాజ్యాంగ విధానములందు నూత్నాదర్శములను, సంఘమున నవీన వాతావరణమును గలుగఁజేయును. ఈ నూత్నపరిస్థితులందు జనుల కొక నూతనోత్తేజము గల్గి, జీవితమును గూర్చిన ప్రాచీనాభిప్రాయములు మారును. మానవులకుఁ గ్రొత్తయొకవింత ప్రాతయొకరోఁతయుఁ గానఁ గవియు సంఘమున నొకఁడగుటచే నూత్న వాతావరణ మాతని నావేశపూరితునిఁజేసి కావ్యరచనకుఁ బ్రేరేచును. ఈవిధముగ సారస్వతాభిరుచులు మారి, వాఙ్మయమున వైవిధ్యము సిద్ధించును. ఇట్టి మార్పులుగల గ్రంథములు పాశ్చాత్య సారస్వతమున విశేషముగఁ గాన నగును. ఆ యా కాలములందలి సాహసవంతుఁడైన యొక యోధుని సమరపద్ధతి, స్వార్థత్యాగియైన దేశసేవకుని జీవితచరిత్ర, తంత్రజ్ఞుఁడైన యొక యమాత్యుని బుద్ధికుశలత, జనరంజకుఁడైన ప్రభువు ధర్మపరిపాలనా విధానము మొదలగునవి వాఙ్మయమున వస్తువులుగా గ్రహింపఁబడును. మఱియొకప్పుడు దేశభక్తి గీతములు, రాజభక్తి గీతములు కాలప్రవాహమునుబట్టి బయలువెడలును. విప్లవములు, యుద్ధములు దేశమును గలఁత పెట్టునపుడుకాని, యన్యజాతీయుల రాజ్యకాలమునఁ గాని, ప్రజలయం దభిప్రాయ భేదములును, కక్షలును బయలుదేరి, దమకక్షలు

సాధించు నిమిత్తము వాదోపవాదములతో నిండిన గ్రంథములు బయలు దేరును. ఈ విధముగ రాజ్యాంగ విషయములు వాఙ్మయముపై ప్రభావము నెఱపును.

ఇట్లే మతముగూడ సారస్వతముపై ప్రబలప్రభావము చూపును. చతుర్విధ పురుషార్థములలో మోక్ష ముత్కృష్టమైనదని యెఱిగి, యందఱు దానిపై శ్రద్ధాభక్తులు వహింతురు. దీనికి మతము సాధనముగా గ్రహింతురు. కాని ప్రతి జాతికొక మతముండును. ఇందు చేతనే లోకమందు సమస్త విషయములకంటె మతము జనులను బహు శీఘ్రముగను, తీక్ష్ణముగ నుద్రిక్తులఁజేయును. కాని ప్రతిమానవుని కుండు నహంకారాభిప్రాయ భేదములవలన, నాతఁడు స్వమతాభిమానమును, బరమత తిరస్కారమును జేయును. మతమందలి దృఢ విశ్వాసము జనులనావేశ పూరితులఁజేసి స్వమతోత్కర్షకు, బరమత దూషణకుఁ గూడఁ బ్రేరేచి తన్మతప్రతిపాదకమైన గ్రంథజాలమును వ్రాయించును. ఇట్లు మతావేశముతో రసావేశముగలసి మేళగించును. ఇట్టి గ్రంథములే యాంధ్రమున పండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారము, పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రాదులు. ఒకజాతి మఱియొక జాతితో సంపర్కము పొందినపుడు వారి రాజకీయ సాంఘిక నాగరికతలతోఁబాటు మతముతోఁగూడ సంఘర్షణము గల్గి, యొకరి మతముపై మఱియొక రసూయఁజూపి తమ మత ప్రభావమును ప్రకటించుటకై గ్రంథముల రచింతురు. మతకర్తలు గొందఱు రాజుల వశ్యులఁ జేసికొనుటచే నా యా దేశపు రాజులుకూడ తన్మతవిషయములఁ బాల్గొని తమ మత ప్రచారార్థము మతకర్తలచేతను, కవులచేత నామత ప్రతిపాదకములైన గ్రంథముల వ్రాయించి వాఙ్మయమును వృద్ధిసేయుదురు. మతప్రచారము ప్రదర్శనరూపము గోరినచో ప్రబోధచంద్రోదయ, సంకల్పసూర్యోదయాదులవలె నాటక రూపమును, పఠన శ్రవణ

యోగ్యమైనచో నష్టాదశ పురాణములును, పాడుటకైనచో బసవ పురాణాదులవలె ద్విపదరూపమును వాఙ్మయము గైకొనును. ఈరీతిగా మతము వాఙ్మయోత్పత్తికి ప్రేరకమును, దానియభివృద్ధికి దోహదము నగును.

మతమువలెనే సాంఘిక పరిస్థితులుగూడ వాఙ్మయమందు వివిధ గ్రంథోత్పత్తికిఁ గారణమగును. సంఘమందుగల దురాచారముల ఖండించి, సదాచారములఁ బ్రచారముచేసి, సంఘ సంస్కరణ మొనర్చి, నూతన సంప్రదాయములఁ బ్రవేశపెట్టుటకు వ్రాయఁబడు గ్రంథములు సారస్వతాభివృద్ధికిఁ దోడ్పడును. సంఘమందు విలక్షణముగల వ్యక్తుల వేషభాషా ప్రవర్తనల ననుకరించు పాత్రల సృష్టించి, తదనుగుణ కథా సన్నివేశములఁగూర్చి కవులు గ్రంథముల రచింతురు. సంఘ సంస్కరణమున కిట్టిగ్రంథములు ముఖ్యముగ నుపయోగించును. ఈ రీతి కావ్యములు తత్కాలపు సాంఘిక జీవితమునకు దర్పణము వంటివి. ఇందలి కథావస్తువు కల్పితమైనను నీతిదాయకముగ నుండును. ఇట్టి సారస్వతమందు వైవిధ్య మధికమై సాంకేతికత్వము తగ్గి యుత్సాహా నందములఁ గూర్చును. ఈవిధములగు గ్రంథములు విశేషముగ నవలలు, నాటకములునై యుండును. ఇట్టివి శ్రీనాథుని క్రీడాభిరామమును, మృచ్ఛకటిక కన్యాశుల్కాది నాటకములు, కందుకూరి వీరేశలింగముగారి గద్య కావ్యములును. ఈ రీతిగ రాజ్యాంగ మత సాంఘిక పరిస్థితులు వాఙ్మయమందు విశిష్టతఁగూర్చి గ్రంథరచనకు దోహదమగును. అందు చేతనే వివిధ యుగములందు భావములు, నాదర్శములు, రుచులు శైలి మారుచుండుటచే, నొకయుగమందు కాలప్రవాహమున పాఠకుల నానందపెట్టిన యనేకగ్రంథము లితరయుగములందు నిరసనభావముతోఁ జూడఁబడుటయుఁ గలుగుచున్నది.

2 మతపరిణామము — వీరశైవమతము

అపౌరుషేయములైన వేదములందుఁ దెల్పఁబడిన యజ్ఞయాగా దులకుఁ బ్రాముఖ్యతగల కర్మయోగము పుణ్యదాయకమనియు, నది

విజ్ఞానసాధకమనియు మొదట జనులెంచిరి. కాని క్రమమున, యనిత్యమైన కర్మఫలముకంటె శాశ్వతమైన మోక్షము శ్రేష్ఠమైనదని మానవులు తలచిరి. మఱికొంతకాలమునకు జీవహింసాయుతమగు కర్మమార్గముపై ప్రజలకు విశ్వాసము సడలి జ్ఞానయోగముపై నమ్మక మధికమైనది. కాని తత్త్వజ్ఞానము సామాన్య మానవులకు దుర్గ్రాహ్యమై యందని మ్రాని పండైనది. ఈ సమయమున సిద్ధార్థుడు, మహావీరుడు మొదలైన రాజర్షులు బౌద్ధ జైనమతముల స్థాపించి, ప్రజలకు నూత్నచైతన్యమును గలుగఁజేసి ధర్మమార్గమును ప్రతిష్ఠించిరి. ఈ నూత్నమతములు వేదములు పౌరుషేయములనియు, గాన నవి ప్రమాణము గావనియు, సదాచార దురాచారములే జీవుల రక్షణ శిక్షణఁ జేయునుగాని, యీశ్వరుఁడు లేడనియు, నహింసయే పరమ ధర్మమనియు చాటినవి. మఱియు జైనమతము సృష్టియు, జీవులు ననాదులుగాన వినాశము లేదనియు దెల్పె, బౌద్ధమతము, సంసారము దుఃఖమయమనియు, సర్వము క్షణికము, శూన్యమనియు, జన్మరాహిత్యమునకు కర్మసన్న్యాసముమూలమనియు నుపదేశించెను. ఈ మతములు భరతఖండమున సుమారు వేయి సంవత్సరములుండి, దేశమందంతటను, మఠములు, విహారములు, స్తూపములు లకొనెల్పి, సన్న్యాసులను, శ్రవణకుల నసంఖ్యాకముగ ప్రబలఁజేసెను. కాని దైవారాధనలేని యీ మతములు సంకరమై, ప్రాణప్రతిష్ఠలేక ప్రజలకు నిరర్థకమైనవి. కాలక్రమమున నా సన్న్యాసులుగూడఁ దమ పారిశుద్ధ్యమును, నియమములను గోల్పోయిరి. తర్వాత శంకరాచార్యులు జైన బౌద్ధమతముల ఖండించి, శైవ వైష్ణవాది షణ్మతముల స్వీకరించి, జగన్మిథ్యావాదముతోఁ గూడుకొనిన యద్వైతమతము నుద్బోధించెను. కాని జనసామాన్యమున కీతని బ్రహ్మజ్ఞానబోధకమత మగోచరమగుటయే కాక, కొందరకీ మాయావాదము నచ్చదయ్యె. ఈ పరిస్థితియందు రామానుజుఁడు, చైతన్యుడు, బసవేశ్వరుఁడు మొదలైన మహాభక్తులవతరించి భక్తిమార్గమును ప్రతిపా

దించిరి. రామానుజుఁడు భక్తిని విష్ణుపరముగ ప్రతిపాదించి విశిష్టాద్వైత మతమును ప్రచారము సేయఁగ, బసవేశ్వరుఁడు భక్తిని శివపరముగఁ బ్రతిపాదించి వీరశైవమతమును నెలకొల్పినాఁడు.

శైవమతము :— శైవమత మనాదిగా భరతఖండమున నిల్చియున్నది. వేదమంత్రోక్త స్థితుఁడైన రుద్రుఁడే, వేదాంతమందు శివరూప పరిణామము నొందినాఁడు. శైవాగమములందితఁడు పరబ్రహ్మగా ప్రతిపాదింపఁబడినాఁడు. అష్టాదశపురాణములలోఁ గొన్ని శివపరములైన వున్నవి. శైవమతము సేతుహిమాచలము వ్యాపించినది. వివిధ మండలములలో వివిధ నామములతో శివుఁడు పూజింపఁబడుచున్నాడు. శైవులలో నభిప్రాయభేదములవలన ననేక శాఖ లేర్పడినవి. వీరిలో పాశుపతము బహుళ ప్రాచీనమై, శివలింగపూజ ప్రధానముగాఁ గలది. భరతఖండమున లింగపూజ యనాదిగా నున్నట్లు మొహంజొదరొ, హారప్పా శిథిలములఁబట్టి గ్రహింపనగును. పాశుపత శాఖ దక్షిణదేశమున నెప్పుడు ప్రవేశించినదో తెలియదు కాని, 10.వ శతాబ్దమునుండి తమిళ దేశమునను, 12 - వ శతాబ్దమునుండి యాంధ్రదేశమునను గోచరించుచున్నది. ఈ మతము ప్రకారము బ్రహ్మాది పిపీలిక పర్యంతము సమస్త ప్రాణికోటి పశువులు, సంసారబంధమే పాశము, ఈ సకల పశురాశికి పతియగు శివుఁడనఁగా పశుపతి తద్భక్తులకు పాశచ్ఛేదనుగావించి ముక్తి నొసఁగును. ఇదియే యీ మతమందలి సారము. లాకులశైవము పాశుపతశాఖలో నొక భాగము. ఇది యుత్తరహిందూస్థానముననే కాక తమిళదేశమునఁ గూడఁ దర్వాత ప్రవేశించినది. కాపాలిక శాఖగూడ పాశుపత సంప్రదాయములోనిదే. సోమసిద్ధాంతము కాపాలిక సంప్రదాయమునకుఁ జెందినది. వీరు మహావ్రతులని గూడ వ్యవహరింపఁబడుదురు. కాలాముఖులను మఱియొక శైవశాఖ దక్షిణదేశమునఁ గలదు. వీరిని శ్రాక్తేయులని కొందఱందురు. కాలాముఖ మతాచా

ర్యులు శాశ్వత బ్రహ్మచర్య మనుష్ఠింతురని నన్నెచోడుని కుమారసం భవమువలనఁ దెలియుచున్నది. వీరి శక్త్యారాధన యహింసారూపమైనది. కాలాముఖ మతమందు పాశుపత శాఖయందు వలె కులములు గలవు. కాలాముఖశైవులలో మండలార్చన యను నొక తంతు గలదు. దీని ననుసరించి స్త్రీపురుషులు మండలాముఖముగాఁ గూర్చుండి సుర సేవించి శివునిపై పాటలు పాడుదురు. అందుచే శివుఁడు ప్రీతుఁడగునని వారి విశ్వాసము. వీరు మతప్రచారమునకు దండనీతిని ప్రయోగించరు. వీరికి మతావేశము, నన్యమతదూషణము లేదు. బ్రహ్మయు విష్ణువును శివుని యంగోద్భవులుగా వర్ణింపఁబడిరి.

వీరుకాక యాగమము లాధారముగా గల శైవసిద్ధాంత సంప్రదా యమువారు దక్షిణదేశమునఁ గలరు. శైవాగమములు శివ పరముగాఁ గొన్నియు, రుద్ర పరముగాఁ గొన్నియు గలసి 28 గలవు. తమిళ దేశ మునఁ గల శైవసిద్ధాంతము ద్రావిడమనియు, సాంస్కృతిక మనియు రెండు విధములు. మొదటిదానిని బ్రాహ్మణేతరు లనుసరింతురు. వీరిది భేదాభేదసిద్ధాంతము, లేక శివాద్వైతము. రెండవదానిని బ్రాహ్మణు లనుసరింతురు. ఇది శివవిశిష్టాద్వైత ప్రతిపాదకము. ఈ రెండు సిద్ధాం తములకు విశేష భేదము లేదని కొంద ఱందురు. సిద్ధాంతము లాగమ ములమీఁదఁ గొంతవఱకును, శ్రుతిస్మృతి పురాణేతిహాసముల మీఁదఁ చాలవఱకు నాధారపడి యున్నవి. బసవేశ్వరునికిఁ బూర్వ మీ సిద్ధాంత మునకు వీరశైవమను పేరుండెనో లేదో తెలియదు కాని, వీరశైవ సిద్ధాంతము తమిళశైవ సిద్ధాంతము ననుసరించినదని చెప్పవచ్చును.

శైవులు లింగరూపమున శివుని పూజించి శివాలయములందు, పీఠములందు, లింగమును ప్రతిష్ఠింతురు. అద్వైతమతస్థాపనాచార్యులైన శ్రీ శంకరాచార్యులుగూడ వారి పీఠమందు శివలింగమును ప్రతిష్ఠించి పూజించిరి. లింగము 'ఓం నమశ్శివాయ' యను షడక్షరీమంత్ర రూప

మని శైవాగమములు నిరూపించును. పంచభూతములం దీ లింగము గోచరించుచున్నది. ప్రాచీన వైదికకాలమున శైవమతము కర్మలను వర్ణాచారముల నాశ్రయించి వృద్ధిపొందినది.

వీరశైవము:—కాని వీరశైవము కర్మసంస్కారమును, యజ్ఞయాగాది కర్మలను తిరస్కరించి లింగధారణమును శాసించి, శైవమతమునకు విశిష్టత్వముఁ గూర్చినది. స్వీయాంగ లింగధారణము గూఢార్థ బాహ్యార్థములతో వీరశైవమున కపూర్వ వైలక్షణ్యముఁగూర్చుచున్నది. ఈ మతము వైదికమతమును, జైన బౌద్ధములను ప్రతిఘటించుట కేర్పడినది. ఇందు భక్తిప్రధానమైనది. శివతత్త్వసారమున 'వీరభక్తి'యని 365, 429 పద్యములలోను, 'వీరహోమ'మని 398-వ పద్యమందు వాడబడుటవలన శివభక్తి చిహ్నమైన లింగధారణము శైవమతమును వీర్యవంతముగాఁ జేసినది కాన నీపేరు వచ్చినదని కొందఱును; 'వి'యన, విద్య యనియు, విద్యలో రమింతురుగాన వీరశైవులనియు; విద్యలలో రమించువాఁడు వీరుఁడనియు నీ 'వీరశైవ' పదమునకు వివరణార్థ మొసంగుదురు. కాని 'వి'యన విద్య యనియు, 'ర'యన రమించుట యైనచో 'విరశైవ' మగును గాని, 'వీరశైవ'మని దీర్ఘమును వివర్ణమునకుఁ గూర్చుట తగదు. కాన నభిమానముతోఁ గల్పించిన యీ వివరణము సరసముగ లేదు. ఇంక పాశుపతకాలాముఖాదీతర శైవశాఖలనుండి వైలక్షణ్యము గూర్చునదై, దీని ప్రచారమునకు వీరోద్రేకముతో దండనీతినిగూడ నుపయోగింతురుగాన నీనామ మీ మతమున కౌచిత్యముతో వ్యవహరింపఁబడినది. కాని వీరాగమము ననుసరించినదిగాన వీరశైవమనుట మేలు. ఈ మతమునకు శివభక్తి, లింగధారణము, విభూతి రుద్రాక్షధారణమును, పంచాక్షరీ మంత్రమును, లింగపసాయిత, శిత్రుధారణమును, ముఖ్య లక్షణములు. వీరశైవులు వర్ణమ నధికారము, స్త్రీపురుషులు, పండితపామరులు మొదలగు భేదములులేని

శివభక్తులు. ఇట్టి జంగములెల్ల శివస్వరూపులే. శివభక్తులు వారి సర్వస్వమును జంగముల కర్పించి శివానందమును బడయుదురు. లింగధారణము లేనివారిని భవులందురు. భవతిరస్కారమును, జంగమ భక్తియు వీరశైవ ధర్మములు. పితృ యజ్ఞాదికర్మలను త్యజించుటే లింగధారణమునకుఁ జిహ్నము.

వీరశైవ సంప్రదాయములు :— వీరశైవులు గురువు నెన్నుకొనుట మొదలగు దీక్షాసమయములందు జలపూరిత పంచకలశములను నాలుగు దిక్కులందు నాలుగు రేవణసిద్ధ, మరుళసిద్ధ, ఏకోరామ, పండితారాధ్యులను పూర్వాచార సంప్రదాయ పీఠములకు సంబంధించిన యాచార్యులకును, మధ్య నొకటి విశ్వారాధ్యుఁడను పూర్వాచార్యుని సంప్రదాయ గురువునకు నుద్దేశించి యుంచఁబడునని వివేకచింతామణి, వీరశైవాచార దీపికలందు తెలుపఁబడినది. శివుని పంచముఖములనుండి పై గురుపంచక మీ కలియుగమున జనించినట్లు పంచాచార్య పంచమోత్పత్తి ప్రకరణమునఁ గలదు. శైవదర్శనము, లేక, సిద్ధాంత దర్శనమని పిలువఁబడు మితవాద శైవమునకే వీరశైవముగూడఁ జేరునని కొందఱు తలఁచుచున్నారు. కాని యీ వీరశైవమత మందలి స్థలము, సంగము, లింగము మొదలగు పారిభాషిక సంకేతములు దీనికి విశిష్టలక్షణములుగ నున్నవి. ఇవి యే శైవమత శాఖయందును గానరావు.

వీరశైవ సిద్ధాంతములు :— ఈ మతమున పరబ్రహ్మమె శివ తత్త్వమై 'స్థల'మను పేరఁబరగును. శివతత్త్వమున సకల పదార్థములు నిలిచి తుదకు దానియందే లీనమగును. అవి ప్రారంభమున 'జగత్తు, ప్రకృతి, పురుషులనుండి జనించి, కడకు వారియందే లీనమగును గాన 'స్థల' మనఁబడినది. 'స్థ' అనఁగా స్థానమనియు, 'ల' యన, లయమనియు నిరూపితము. అంతరంగ శక్తి సంచాలనము వలన, స్థలమంగ లింగములని రెండువిధము లైనది. అందు లింగమగు శివుఁడు పూజనీ

యుండును, రెండవది జీవాత్మ, పూజించునది యైనవి. అట్లే శక్తిగూడ ద్వివిధమై, కళ, శివాశ్రయమును, భక్తి జీవాశ్రయము నొందినది. భక్తి వలన జీవునకు శివునితో నైక్యము గల్గును. శివలింగ మనఁగా శివుఁడే కాని, తదీయ బాహ్యాకారము మాత్ర మెన్నఁడు గాదు. లింగస్థలము, భావలింగము, ప్రాణలింగము, ఇష్టలింగమని త్రివిధము. ఇందు మొద టిది నిరాకారమగు కళయై, భావైకమాత్రగోచరమగును. అది దేశ కాలాతీతమైన సత్తును, మహోత్తమము నైనది. రెండవది మానసగో చరమై, సాకారమును నిరాకారమునై యున్నది. మూఁడవది సాకా రమై నయనగోచరమగునది. ఇది ఇష్టార్థదాయకమును, ననిష్టనివార కమునై, యిష్టముతో భజింపఁబడునది కాన నాపేరు పొందినది. ప్రాణ లింగమన పరమాత్మయొక్క చిత్తు. ఇష్టలింగమన యానందము. ఈ లింగత్రయములో మొదటిది మహోన్నతము, రెండవది సూక్ష్మము, మూఁడవది స్థూలమునై, యాత్మప్రాణ శరీరములను సంబంధించి, ప్రయోగమంత్ర క్రియా గుణములు గల్గి, కళానాద బిందురూపముల నొందును. జీవుఁడు మోక్షమొందుటకుఁగాను భక్తిపూర్వక సాధనమగు స్థలములో యోగాంగ, భోగాంగ, త్యాగాంగములని మూఁడుభాగములు. మొదటిదాని మూలమున జీవుఁడు శివునియందైక్యమై సుఖముండును; రెండవదానివలన శివునితోఁగూడి యానందించును, మూఁడవ దానివలన ప్రపంచము మాయయని, యనిత్యమని గ్రహించి దానిని వర్జించును.

వీరశైవమత సిద్ధాంతములను గొందఱు శివవిశిష్టాద్వైతమందురు గాని యది యాథార్థ్యముగాదు. ఇది భేదాభేద సిద్ధాంతమునకు సంబంధించినది. వీరశైవము రామానుజుఁడు ప్రతిపాదించిన పరమాత్మ జీవాత్మల ద్వైతభావము నంగీకరించినను, శివజీవాద్వైతమును దెల్పును; కాని యీ శివజీవా భేదత్వ మీ యొక్క విషయమున మాత్రముననే. ఇం దిద్దరు నిత్యులు. కాని శివుడు పూర్ణుఁడగుచో, జీవుఁ డపూర్ణుఁడు.

ఈశ్వరుఁడు ప్రభువు, శక్తుఁడు, ముఖ్యుఁడు కాఁగా, జీవుఁడు భక్తుఁడు, నశక్తుఁడు, నముఖ్యుడు మాత్రమగును. ఈశ్వరుఁడు సర్వస్వతంత్రుఁడు కాఁగ, జీవుఁడు సర్వాధీనుఁడు. కాన వీరిద్దరికి భేదమే యధికము. భేదాభేద సిద్ధాంతము ప్రకారము జీవేశ్వరులకు సంసారదశలో భేదమున్నను మోక్షదశయం దభేదమే. శంకరుఁడు ప్రతిపాదించిన యద్వైతములోని జగన్మిథ్యాత్వమును వీరంగీకరింపరు. చేతనాచేతన రూపమైన జగమీశ్వరశరీరమను రామానుజుని విశిష్టాద్వైతవాదమునుగూడ వీరు విశ్వసింపరు. మోక్షస్థితికిఁ బూర్వమందు జీవేశ్వరులకు భేదముగలదను నానందతీర్థుని ద్వైతమతమును వీరు గ్రహింపరు. శ్రీకంఠుని శివాద్వైతమునకును, భేదాభేద సిద్ధాంతమునకు శివుఁడే పరబ్రహ్మమనుటలో భేదములేదు కాని, జగత్తు ఈశ్వరునికంటె భిన్నమై యాతనిమీఁదనే యాధారపడియున్నదనియు, కర్తృత్వశక్తి యున్నదనియు భేదాభేద సిద్ధాంతమును, వీరశైవమతముగూడ ప్రతిపాదించును. ఈ సిద్ధాంతమును విశ్వసించి షట్స్థలమను నభ్యాసయోగమువలన శివత్వమొందుటయే వీరశైవమత సిద్ధాంతము.

వీరశైవ సంఘము, ఆచారములు :— లింగాయతులలో లింగిబ్రాహ్మణులుండాచార్యులు, పంచములని ద్వివిధను. శివుని పంచముఖములనుండి పుట్టిన వీరశైవాచార్యులైదుగురికి వీర, నంది, వృషభ, భృంగి, స్కంధయను గోత్రములు గలవు. శివుని యీశానముఖమునుండి పుట్టిన గణేశ్వరుని పంచముఖములనుండి మఖారి, కాలారి, పురారి స్మరారి, వేదారి యను నైదుగురు పంచములు పుట్టి, వీరినుండి యుపపంచములు జనించిరి. ప్రతిపంచముఁడు పంచాచార్యులలో నేదో యొకని గురువుగా నెన్నుకొని, యాతని సంప్రదాయమునకుఁ జెంది, యాతని గోత్రమునే స్వీకరించును. సగోత్రికులకు వివాహసంబంధములు లేవు. ఈ పంచములకు ప్రత్యేక గోత్ర, ప్రవర శాఖలు గలవు. ఈ విధముగా లింగాయతులు బ్రాహ్మణ పద్ధతుల ననుకరించినట్లు తోఁచును.

మఱియు లింగాయతులలో (1) జంగములు, లేక గురుశాఖ— ఆచార్యులకుఁ జెందినవారు. (2) శీలవంతులు — ఆచారముగలవారు (3) బణిజులు- లేక వర్తకులు (4) పంచమ సాలీలని నాలుగు విధములు. వీరశైవసంఘమునకు బసవేశ్వరుఁడు దండనాయకుఁడు. మాహేశ్వరులు సేనాపతులు; భక్తులు సైనికులు. లింగాయతులు మద్యమాంసాదుల నిషేధింతురు. స్త్రీపునర్వివాహము గొన్ని శాఖలలోఁగలదు. పురుషుల వలె స్త్రీలుగూడ లింగమునుధరింతురు. బాలికలకుఁగూడ నీ మత దీక్షగలదు. బహిష్ఠ సమయములందు స్త్రీలు స్నానముచేసి శివపూజ చేయుదురు. బ్రాహ్మణులం దుపనయనమువలెనే వీరికి దీక్షావిధానము గలదు. గాయత్రీమంత్రమునకు బదులు 'ఓంనమశ్శివాయ' జపమును జపించి, యజ్ఞోపవీతమునకుఁ బదులు శివలింగమును ధరింతురు. బ్రాహ్మణులకు సంధ్యావందనమువలె వీరశైవులకు నిత్యపూజావిధానముగలదు. వీరు శివగాయత్రినిగూడ జపింతురు. వీరికీదాముధరించిన యిష్టలింగము నర్చించుటే పరసముఖ్యముగాని, శివాలయములతోఁగూడ నంత విశేష సంబంధములేదు.

వీరశైవమతస్థాపనకాలము :— బ్రహ్మసూత్రములపై శ్రీకంఠ శివాచార్యులు రచించిన భాష్యమందలి శైవసిద్ధాంతములును, వీరశైవ సిద్ధాంతములును చాలవఱకేకవిధముగనే యున్నవి. శ్రీకంఠశివాచార్యులు ప్రాచీనుఁడుగ గనిపించుచున్నాఁడు. వీరశైవులైన యారాధ్య సంప్రదాయమువారు గొందఱు శ్రీశంకరాచార్యునితో వాదించినట్లానందగిరి వ్రాసిన శంకరవిజయములోఁ గలదు. కాని మాధవ విరచిత శంకరవిజయముపై ధనపతి వ్రాసిన డిండిమమను వ్యాఖ్యానమున నీ యారాధ్యశాఖా విషయమే లేదు. కాన ఆనందగిరి సూచించిన యారాధ్యులు లింగాయతులైన యారాధ్యులేయని తలఁచినను, శంకరునికిఁ బూర్వ మీశాఖ యున్నట్లు నిస్సందేహముగ నిర్ణయింప వలనుపడదు. ఆనం

దగిరి మాటల విశ్వసించినచో నీ యారాధ్యశాఖ శంకరాచార్యుల కాలమున, ననఁగా క్రీ. శ. 8-వ శతాబ్దమునకే యుండియుండవలయును. ఈ వీరశైవమందలి స్థలము, నంగము, లింగము మొదలైన పారిభాషికసంకేతాదర్శములు, మాధవాచార్యులు డెల్పినసిద్ధాంతాదర్శములకు చాల భిన్నముగనుండుటచేత, నీ సంకేతములే యితర శైవశాఖలందుఁగూడ లేకుండుటచేత నీ వీరశైవము నవీనమతమనియే తలఁపవలసివచ్చుచున్నది. కాని యిదియెప్పు డుద్భవించినదో స్పష్టముగ జెల్పుట కష్టము. బసవేశ్వరునికాలమున నీమతమితరమతములతో వివాదస్థితియందే యున్నట్లు స్పష్టమగుటచే నిదియింతకు ముందొక వందసంవత్సరముల పూర్వముననే వెలసియుండును. కాని వీరశైవులు మాత్ర మీ మతమునకు ప్రాచీనత్వమును గూర్చినచో గౌరవముండుననిదలఁచి, యిది యనాది సిద్ధమైనదనియు, రావణునికాలమునుండి రేవణుఁ డుద్బోధించెనని వాదింతురు. కాని యాకాలమున నున్నది సామాన్యశైవమే కాని వీరశైవము గాదు. మఱియు వీరశైవపంచాచార్యులలో నొకరైన పండితారాధ్యుడు మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడుగాడనియు, వేఱొక ప్రాచీనుడనియు వాదింతురు. మతమందలి శ్రేష్ఠత్వము ప్రాచీనత మీఁద నాధారపడియుండదు.

వీరశైవ పంచాచార్యులలోనైదుగురి నామములకు నారాధ్యపదము చివరనున్నదని కొన్ని గ్రంథములలోఁగలదు; కాని యిద్దరి నామముల చివరమాత్రము ధ్రువముగ నారాధ్యపదముఁగలదు ఈయారాధ్యులు వీరశైవులకు సంబంధించిన యొకశాఖ. పండితులు, పవిత్రులునైన పంచారాధ్యులే వీరశైవమతమున కొక యాకారమును గల్పించియుందురు. పిమ్మట బసవేశ్వరాదులు దానికి బ్రాహ్మణమత వైరస్యము, మొదలైన సంస్కారములను గలుగఁజేసియుందురు. అందుచే శైవాగమశాస్త్రముల ననుసరించి, వర్ణాశ్రమధర్మముల విశ్వసించిన

సనాతనులును, పూర్వాచారపరాయణులైన పంచాచార్య సంప్రదాయమునకుఁజెందినవా రారాధ్యులనియు, వేదాగమములను బ్రతిఘటించి, జాతితారతమ్యములఁ దిరస్కరించి సంఘసంస్కరణముసేయు బసవేశ్వరసంప్రదాయమునకుఁజెందినవారు లింగాయతులనియు, వీరశైవులందు రెండు భేదములేర్పడెను. మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడిందలి మొదటిశాఖకుఁ జెందినవాఁడుగనుకనే బ్రాహ్మణ్యము మీఁదవలపు తగ్గలేదని తెల్పెను. తెలుఁగుదేశమందు లింగమును ధరించు నారాధ్యతెగ పండితసంప్రదాయమనిపించుకొనును. కర్ణాటదేశమున బ్రాహ్మణేతరులందుమాత్రము లింగధారులు గలరు. వారిని లింగాయతులందురు. వీరిది బసవ సంప్రదాయము. ఆంధ్రదేశమందలి జంగములిట్టివారు. తమిళదేశమందు బహుస్వల్పముగ వీరశైవులు గలరు. అందు బ్రాహ్మణేతరులలోఁ గొందఱును, బ్రాహ్మణులలో క్వాచిత్తుగాను లింగముల ధరించుదురట. ఇది యాంధ్రకర్ణాటదేశ వీరశైవమత ప్రభావముననై యుండవచ్చును.

3. కర్ణాటాంధ్రదేశములు—వీరశైవమతము :—

12-వ శతాబ్ద మధ్యకాలమున దక్షిణాపథమున మహారాష్ట్ర కర్ణాట ద్రవి డాంధ్ర. కాళింగులేకచ్ఛత్రాధిపత్యము వహింపవలెనని పట్టుదలతో వీరాధి వీరులై పోరుచుండఁగా, చిన్నచిన్న సామంతరాజులును, మండలేశ్వరులును పౌరుషవంతులు గాఁజొచ్చి రాజ్యములనార్జించుచుండిరి. పశ్చిమ చాళుక్యదేశమున దుర్బలుఁడగురాజైన త్రైలోక్యమల్లుని యుద్ధమంత్రియు, సేనాపతియునగు బిజ్జలుఁ డితర మండలేశ్వరుల సాయమున 1157 సం. లో చాళుక్య సామ్రాజ్యము నాక్రమించి 1167-వఱ.కు కల్యాణ పురాధీశ్వరుఁడుగ నుండెను. ఈతఁడు హైహయ వంశీయుఁడైన కాలచుర్యుఁడు. ఈతనికి బలిదేవుఁడను వాఁడు ప్రధానమంత్రిగ నుండెను. ఈకాలమున జైన బౌద్ధ బ్రాహ్మణులు సమానస్పర్ధతోఁ జెలరేఁగుచుండిరి. బిజ్జలరాజు జైనమతస్థుఁడందురు

గాని యట్లు తోఁచదు. ఈతని మంత్రియగు బలిదేవుని మేనల్లుడు బసవేశ్వరుఁడనువాఁడు లింగధారణముతోఁ బుట్టి, యెనిమిదేండ్ల ప్రాయ ముననే సకల విద్యల నభ్యసించి మతజ్ఞానమును బడసెనట. ఈతనిని నంది యవతారమందురు. ఉపనయనమును దిరస్కరించి యీతఁడు తన మేనమామ కుమార్తెయైన గంగాదేవిని వివాహమాడి, వీరశైవ మత మును స్థాపించి ప్రచారము సేయుచుండెను. మేనమామ చనిపోయిన పిమ్మట నీతఁడు బిజ్జలుని మంత్రిపదమును స్వీకరించి, తనజ్యేష్ఠసోదరియగు నాగలాంబికతోఁగూడ కళ్యాణ పురమునకేగి సైన్యాధ్యక్షుఁడుగను, ధనాగారాధ్యక్షుఁడుగఁ గూడ నియమింపఁ బడెను. బసవేశ్వరుని సౌందర్యవతియగు చెల్లెలైన పద్మావతిని బిజ్జలుఁడు మోహింపఁగ వారిద్దరకు వివాహమయ్యెను. పద్మావతిపేరు నీలలోచనయని బసవ పురాణమునఁ జెప్పఁబడినది. నాగలాంబిక పుత్రుడైన చెన్నబస వన యనువాఁడు మేనమామయైన బసవేశ్వరునకు వీరశైవ మతప్రచా రమునకు కుడిభుజముగ నుండెను. బసవేశ్వరునకు ధనాధికారములు రెండును చేతనుండుటచే వానిని వీరశైవమత వ్యాప్తికై వినియోగిం పఁగ, రాజావిషయమెఱిఁగి, బసవేశ్వరునితో విరోధించి యతనిని చెఱ నుంప ప్రయత్నింపఁగా నతఁడు శిష్యులతోఁ బారిపోయెను. బిజ్జలుఁడు వెంటాడఁగ వీరశైవు లనేకులు బసవేశ్వరునిపక్షము వహించి పోరాడి రాజును జయించిరి. వీరశైవము క్రమముగాఁ బెరుగుటచే 1167 సం. లో బసవేశ్వరుఁడు శిష్యులచే రాజును జంపించెను. అంత రాజు పక్షపు జైనులకును, బసవేశ్వరుని పక్షపు వీరశైవులకు ఘోరయుద్ధము జరిగి రక్తము ప్రవాహము గట్టెను. పాఱిపోవుచున్న బసవేశ్వరుని బిజ్జ లుని కుమారుఁడు వెంటాడఁగ 1168 సం. లో నతఁడు బావిలోనురికి చచ్చెనని కొందఱును, సంగమేశ్వర క్షేత్రమున శివునిలో నైక్యమొందెనని కొందఱును చెప్పుదురు. ఈతని పిమ్మట చెన్నబసవఁడు వీరశైవమత

మునకు నాయకుఁడై గొప్పస్థితికివచ్చి, వీరశైవమతమునకుఁ గట్టుదిట్టము లేర్పఱిచి యుద్ధరించెను. ఈతఁడు శివునియవతారమని వీరశైవులు నమ్మెదరు.

బసవనకాలమున మల్లికార్జున పండితుఁడుగూడ నాంధ్రదేశమున శైవమతప్రచారము సేయుచుండెను. ఈతఁడమరావతిలో నుండఁగ బసవేశ్వరుఁ డాతనికి భస్మము పంపెను. పండితుఁ డాతనిఁ జూచుటకు బయలుదేరఁగ, మధ్యదారిలో బసవేశ్వరుని మరణవార్తవిని, స్వల్ప కాలము తర్వాతనే భార్యాపుత్రాదులతో వెల్లటూరులో లింగైక్య మొందెను. వీరశైవమతమును రాజకీయోద్యోగు లందఱు క్రమముగ స్వీకరించుటచే జైన బౌద్ధ మతములు రూపుమాసినవి.

4. ఆంధ్రమున వీరశైవవాఙ్మయము :

విశాలాంధ్ర వాఙ్మయమునఁగల పురాణములు, ప్రబంధములు, చరిత్రలు, కథలు, శతకములు, స్తుతులు, మాహాత్మ్యములు, గేయ ములు, యక్షగానములు, మొదలైన వివిధసారస్వత శాఖలన్నియు వీరశైవవాఙ్మయమున ప్రత్యేకముగఁ గనఁబడు చున్నవి. ఇందుచే నీమతమునకు ఁగలవిశేషప్రభావము, వ్యాప్తి, జనాభిరుచి, వైవిధ్యము మొదలైనవి స్పష్టపడుచున్నవి. ఈ క్రింది గ్రంథములు వీరశైవ వాఙ్మ యమునకు మాత్రమె చెందినవగుటచే సామాన్యశైవమత ప్రతిపాద కములైన నన్నెచోడ కుమారసంభవము, శ్రీనాథుని హరవిలాసాది గ్రంథము లిందు చేర్పఁబడలేదు.

1. వీరశైవమతము : —

1. శివతత్త్వసారము — మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు.
2. చతుర్వేదసారము :— పాల్కురికి సోమనాథుఁడు.
3. వీరశైవ దీక్షాబోధము :— పిడుపర్తి బసవన.

4. వీరశైవాచార సంగ్రహము :— శివరామలింగకవి.
5. వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము :— పర్వతమంత్రిలింగన.
6. శివయోగసారము :— కొలనియాది గణపతిదేవకవి.
7. శైవసిద్ధాంత శిఖామణి :— చెన్నాప్రగడ నాగేశ్వరకవి.
7ఎ. ,, :— శివయోగీంద్రుడు.
8. శైవాగమ శిఖామణి :— సెప్పెల్లె అప్పనార్యుడు.
9. శైవాచార సంగ్రహము :— తిరుమలనాథకవి.
10. షట్‌స్థల వివరణము :— సిద్ధనాథుడు.
11. అన్యవాద కోలాహలము :— శివయోగీంద్రుడు.
12. గణమాలిక :—
13. జంగమబ్రహ్మలక్షణము
14. పండిత శివపూజావిధి
15. ప్రభుదేవర వాక్యము
16. శివలింగప్రభావము
17. శీల సంపాదనము
18. షట్‌స్థల నిర్ణయము
19. షట్‌స్థల జ్ఞానము

2. **పురాణములు :—**

1. పండితారాధ్య చరిత్రము :— పాల్కురికి సోమనాథుడు.
2. బసవపురాణము :— ,,
3. ,, :— పిడుపర్తి సోమన.
4. ,, :— మహాదేవకవి.
5. చెన్నబసవ పురాణము :— అత్తలూరి పాపకవి.
6. బసవమహిమామృతము :— వరవీరభద్రుడు.
7. దేవాంగపురాణము :— భద్రకవి లింగకవి.

8. శివరహస్య ఖండము :— ఔబళకవి.
9. ,, :— కొండూరు వెంకటాచలపతి.
10. ,, :—ముదిగొండ బ్రహ్మయలింగారాధ్యుడు.

3. ప్రబంధములు :—

1. ప్రభులింగలీలలు :— పిడుపర్తి సోమన.
2. ,, :— కొచ్చెర్లకోట రామకవి.
3. శివలీలా విలాసము :— తిమ్మకవి.
4. బసవన విజయము :— మల్లంపల్లి నాగభూషణకవి.
5. ఒడయనంబివిలాసము :— అజ్జరపు పేరయలింగము.
6. సిరియాల చరిత్ర (ద్విపద) :— గంగాధరుఁడు.
7. భల్లాణ చరిత్ర ,, ,,
7ఎ. భల్లాణ చరిత్రము :— (పద్యము) మల్లవరపు వాలేశ్వరుడు.
8. ధర్మగుప్తాభ్యుదయము :— కాశీభునాని నారారాధ్యుఁడు.
9. మల్లారి చరిత్రము :— మరిగంటి వెంకటాచార్యుఁడు.
10. మల్హణ చరిత్రము :— ఎడపాటి ఎఱ్ఱయ.
11. వీరచోడప్ప కథ :— సాంబయ్య.
12. రేణుక విజయము :— సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

4. మాహాత్మ్యములు :—

1. శ్రీశైల ఖండము :— అత్తలూరి పాపకవి.
2. శివరాత్రిమాహాత్మ్యము :— అక్కనార్యుఁడు.
3. శ్రీశైలమాహాత్మ్యము :—
4. శ్రీశైల రహస్యవివరణము :—
5. అమరేశ్వర తీర్థమాహాత్మ్యము :—
6. చెన్నమల దేవస్థానమహిమ :—
7. రుద్రాక్షమాహాత్మ్యము — (ద్విపద):— పర్వతమంత్రిలింగన.

5 చ రి త్ర లు : —

1. గురునంబి చరిత్రము :— రెగళిగె నిమ్మనాథుఁడు.
2. నవచోళ చరిత్రము :— లింగన సుకవి.
3. మహాదేవ చరిత్రము :— అల్లమరాయఁడు.
4. సిద్ధేశ్వర చరిత్రము :—

6. క థ లు :—

1. చిక్కయకథ :— రెగళిగె నిమ్మనాథుఁడు.
2. పిల్లనైనారుకథ :— (ద్విపద) :— పిడుపర్తి బసవన.
3. అనిమిషయ్యకు లింగమిచ్చినకథ :—
4. కూన పాండ్యరాయని కథ :—
5. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు జయించిన కథ :—
6. బసవదండనాయక వృత్తాంతము :—

7. దండకములు :—

1. వీరభద్రవిజయ దండకము :— శంకుల చోడయ.
2. సిద్ధేశ్వరస్వామి దండకము :— పెద్ద వెంకటాచలపతి.
3. శివదండకము
4. భల్లాణ దండకము

8. స్తు తు లు :—

1. బసవస్తుతి
2. శివస్తుతి.
3. శివస్తుతి పద్యములు.
4. సోమనాథ స్తోత్రము.
5. శివనామ సంకీర్తనము.

9. వచనములు :—

1. వీరయప్పగారి వచనములు :— వీరప్పయ్య.
2. భవానీమనోహర వచనములు.
3. శంకర వచనములు.

10. కీర్తనలు :— (గేయములు)

1. చెన్నమల్లేశ్వరుని కీర్తన.
2. బసవన కీర్తనలు.
3. శివకీర్తనలు.
4. వీరశైవ కీర్తనలు.

11 యక్షగానములు :—

1. చిరుతొండ భక్త కథానిధానము :— వాలె కోటయ.
2. బసవ కల్యాణము :— అనుమోజ సన్యాసకవి.
3. సిరియాల చరిత్రము :— తిమ్మకవి.
4. సిద్ధేశ్వర వసంతవిలాసము :— పెద్ద వేంకటాచలపతి.
5. అక్కమహాదేవి చరిత్రము :— పాపమ్మ.
6. శివపారిజాతము :—
7. వడియనంబి చరిత్రము :—
8. సాంబశివ విలాసము :—
9. భల్లాణనాటకము.

12. శతకములు :—

1. అల్లమప్రభుశతకము :— దెందులూరి పద్మనాభయ్య.
2 గణసాజన్యాఖ్యానశతకము :— నాగరాజు.
3. భవానీమనోహరశతకము :— పండితారాధ్యులవీరేశలింగం.

4. మల్లేశ్వర శతకము :— చేటవర్తి కొండయ్య.
5. మహిషాసురమర్దనీశతకము :—మల్లంపల్లి బుచ్చయ్యశాస్త్రి.
6. అమరావత్యమరేశ్వర శతకము:—విశ్వనాథకామయ్య
7. శివశతకము :— అమలాపురపు సన్యాసి.
8. శ్రీ కాళహస్తి శతకము :— విరూపాక్షకవి.
9. శ్రీ విశ్వేశ్వరశతకము :— వేలుప్పారి విసన్న — సాంబశివకవి.
10. సర్వేశ్వరశతకము :— అన్నమయ్య.
11. సోమేశ్వరశతకము :— శివరామయ్య.
12. చెన్నమల్లేశ్వర శతకము :—
13. బసవశతకము.
14. బసవేశలింగ శతకము.
15. భవానీశతకము.
16. భైరవశతకము.
17. మహాప్రభు శతకము.
18. మురుమళ్ళ వీరశంకరశతకము.
19. వీర కాళికాంబ శతకము.
20. వీర గురువరేణ్య శతకము.
21. వీరభద్ర శతకము.
22. శ్రీశైల శతకము.
23. సంగమేశ్వర శతకము.
24. సోమనాథలింగ శతకము.
25. మల్లీశ్వర శతకము.
26. వీరశంకర శతకము.
27. శ్రీశైల మల్లికార్జున శతకము.

1౬. పరిశిష్టము :—

1. సాంబోపాఖ్యానము :— మోచర్ల అన్నయ్య.
2. శివజ్ఞానమంజరి :— పరమానంద తీర్థుఁడు.
3. జంగమకాలజ్ఞానము :— (జ్యోతిషము) — వీరప్పయ్య.
4. శైవగ్రంథము :— బాలకవి అనంతయ్య.
5. అక్షరాంకములు :— పాల్కురికి సోమనాథుఁడు.
6. బసవరగడ :— ,,
7. శైవ విషయశ్లోకము.
8. చిక్కయరాజుకుమారజాతకము.
9. చెన్నబసవేశ్వర వృత్తాంతము.
10. దేవాంగఋషివంశము.
11. సర్వజ్ఞ కాలజ్ఞానము.
12. శంకరసంహిత.
13. ప్రమథగణమాలిక.
14. బసవసంబోధనము.
15. శివభక్తి దీపిక :— రంగన కవి.
16. హైమవతీపతిచత్వారింశత్.

Books consulted :—

1. Veerasaiva or Lingayat sect - in *Vaishnavism etc.*, by Dr. R. G. Bhandarkar.
2. బసవపురాణప్రస్తావన :— కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు.
3. పండితారాధ్యచరిత్రోపోద్ఘాతము :— by Dr. C. Narayana Rao.

వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయము

ప్రథమ ప్రకరణము.

మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు

వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయమునకు మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు బ్రహ్మవంటివాఁడు; ఈతని శివతత్త్వసారము వేదమువంటిది.

కవిజీవితము:— గోదావరి మండలమందలి దాక్షారామ భీమేశ్వరగ్రామమున, భీమేశ్వరస్వామి దేవాలయమున కులక్రమాగతమగు పూజారియు, వాణసవంశజుఁడు నగు భీమనకు గౌరవాంబయందు శ్రీశైల మల్లికార్జునదేవు వరప్రసాదమున నీతఁడు జనించి, యాదేవునామమే పెట్టఁబడెనని పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమునఁ దెల్పెను. ఈతని సూత్రగోత్రాదులఁ గూర్చి యావీరశైవకృతియం దేమియు వ్రాయఁబడకున్నను, 'చతుర్మత నిర్ణయ' మను చిన్న సంస్కృతగ్రంథ మందీతఁడు గౌతమ గోత్రికుఁడనియు, ఋగ్వేద శాఖాన్వితుఁడనియుఁ దెలుపఁబడినది. ఈగ్రంథ మోదుగంట శివధర్మవర్ధనీ రామలింగేశ్వర ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితమైనది; కాని దీనినెవ రెపుడు రచించినదియు తెలియదు. కాన నీవిషయ మెంతవఱకు ప్రమాణమో విచార్యము. చందవోలు కైఫీయతులో (లోకల్ రికార్డు, సంపుటము 19-433) మల్లికార్జునపండితుఁడు 'ఖ్యాణస' వంశోద్భవుఁడని యున్నది. కర్ణాటక

కవి చరిత్రకారుఁడుగూడ నీతఁడు 'వాణస' వంశమువాఁడనియే తెల్పుచున్నాఁడు. నన్నయభట్టు మిత్రుఁడగు నారాయణభట్టు వాణసవంశజాతుఁడట. పద్మోత్తర ఖండకృతిపతి కందనమంత్రి వాణస వంశజుఁడనియు, కాశ్యప గోత్రుఁడనియు మడికిసింగన చెప్పుటచే, వాణస వంశీయుఁడైన మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడుగూడ కాశ్యప గోత్రికుఁడని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగా రూహించుచున్నారు. కాని వాణస వంశోద్భవులైన పై ముప్వురకు 'గోత్రభేదమున్న' దని, శతకకవుల చరిత్రకారుఁడు నుడువుచున్నాఁడు. ఏకవంశ నామకులలో గోత్రభేదము లుంట నేఁడుగూడఁ గాన నగునుకదా. కాన నీ గోత్ర విషయము సందేహాస్పదమే.

భీమేశ్వరము సమీపముననున్న కోటిపల్లి వాసుఁడైన యారాధ్యదేవుని శిష్యుఁడై, యాతనిచే శైవదీక్ష నొంది, శైవమత రహస్యములఁ బూర్తిగ గ్రహించి యీతఁడు, శైవాచార పరుఁడును, శివపూజాతత్పరుఁడును, శివభక్తుఁడునై 12-వ శతాబ్ద యుత్తరార్ధమున 1150 మొదలు 1180 వరకు నాంధ్రదేశమున శైవమత ప్రచారము సేయుచు ప్రఖ్యాతుఁడై శివతత్త్వసారాదికృతుల నొనరించెను.

ఈతఁడు గుంటూరు మండల మందలి తెనాలి తాలుకాలో నేఁడు చందవోలను పేరుగల నాఁటి ధనదపురమున వెలనాటి చోడుఁ డను పేరుగల రాజునాస్థానమున బౌద్ధ మతాచార్యులతో వివాదముచేసి, తన మతమును స్థాపించెను. శివమతోత్కృష్టతను చాటుటకుఁ దన శిరస్సు నిచ్చుటకును, నగ్నిలో దుముకుటకు సిద్ధుఁడై యుండి- 'రుద్రమహిమ' యనుకృతి నొనర్చెను. బౌద్ధమతగురువు పరాజితుఁడై పండితుని నిందింపఁగా నాతని శిష్యు లది సహింపక, [illegible] ద్వీపకముఁ గల బౌద్ధాలయమును [illegible], దేవాలయ్యా లనువారు [illegible].

తనగురువు హత్యకు పండితుఁడే కారణమని రాజుగ్రహించి యాతని కన్నులఁ బెరికింపఁగ, శివానుగ్రహముచే తిరిగి యాతనికి నేత్రములు వచ్చెనట. అంత పండితుఁ డారాజు నాతని రాజ్యమును నాశనమగునట్లు శపించి శిష్యసహితముగా నక్కడనుండి నమరావతికి వెడలిపోయెను. ఈతఁడు చందవోలులో నున్నపుడే 'లింగోద్భవగద్య' ను చెప్పెను. అమరావతిఁ జేరగనే 'యమరేశ్వరాష్టక' మును రచించెను. ఈతఁ డిక్కడున్నప్పుడు బసవేశ్వరుఁ డితనికి విభూతిని పంపఁగనే యితనికి కర్ణాట భాషయందు కవిత్వము చెప్పుశక్తి మొదలుపెట్టెను. బసవనిశక్తి కాశ్చర్య పడి వెంటనే యతనిని గలిసికొనుటకై కళ్యాణపురమునకు బయలుదేరెను. అమరావతి, నడుగుడుములు, (కృష్ణాజిల్లా, నందిగామతాలూకా, మున గాల జమీందారి యందలిది), పానుగల్లు గ్రామములుచేరి, పిమ్మట వని పురమునకేగి, యటనుండి కళ్యాణపురమునకు వెడలఁబోవుచుండఁగ, నంతకుఁబూర్వ మెనిమిది దినముల క్రితము బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యము చెందెనన్న వార్తవిని దుఃఖించెను. తర్వాత శ్రీశైలమునకై వెల్లటూరు నకుఁ బోయి, తనప్రియశిష్యుఁడైన దోనయ్యను, తనకు బదులుగా శివ రాత్రినాడు శ్రీశైల పర్వతమెక్కి గిరిప్రదక్షిణముచేసి తనవ్రతమును చెల్లింప పంపించిఁ 'పర్వత వర్ణనము' నుడివెను. దోనయ్య పర్వతము దిగి రాగనే యాశ్వర ప్రార్థనను చేసి భార్యా పుత్రాదులతో వెల్లటూరు నందు లింగైక్యమొందెను. శ్రీపర్వతముఁ దానెక్కలేక తనశిష్యుని పంపుటచే నప్పటి కాతఁడు వృద్ధుఁడై యుండఁదగును. వీరశైవ పంచా చార్యులందలి పండితారాధ్యుఁ డితఁడే యని కొందరందురు.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడును, నన్నెచోడుని గురువగు జంగమ మల్లికార్జునుఁడు నొకరేనా :—నన్నెచోడుని కుమార సంభవ వాశ్వాసాంతపద్యములలోఁ గృతిపతియగు జంగమ మల్లికార్జున [illegible]నకు (1) శివతత్త్వజ్ఞానసమ్మానను. VIII-195, (2) పరవాదీంద్ర

ఘనాఘనా నిలు, మహీసురేంద్రుఁడు VIII, 197, (3) కవీంద్రుఁడు IX. 364, (4) బ్రహ్మకులాధీశుఁడుX. 568, (5) అపరిమిత విద్యాపరిణతు X. 780, (6) శివాగమవేది (7) అమోఘ వచోనిధి X. 781, (8) బ్రహ్మకులోత్తంసుఁడు, (9) సంసార పదవియుక్తుఁడు 1008, అను విశేషణముల వాడినాఁడు. ఇందులో చివరివిశేషణము తప్ప తక్కిన వన్నియు మల్లికార్జున పండితారాధ్యునకుఁగూడ సమన్వయించును. ఇద్దరు సుమారుగ సమీప కాల జీవులు. ఇందుచే నిద్దరు నొక్కరేమోయను భ్రాంతి గొందరకుఁ గల్గుచున్నది. కాని నన్నెచోడుని గురువు మునియు, నస్ఖలిత బ్రహ్మచారియు కాగ, మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు సంతానవంతుఁడును, గృహస్థాశ్రమమునుండియే లింగైక్యమును బొందెను. నన్నెచోడుఁడు తనగురువునకు పండితశబ్దము విశేషముగ వాడినట్లగపడక పోవుటయు, మల్లికార్జున పండితుని పాల్కురికి సోమన 'పండితమల్లయ' యని విశేషముగ వాడుటచేత నొక్కరు గాజాలరు. పండితయ్య బ్రహ్మచారిగా నున్నప్పుడే నన్నెచోడుని గురువుగా నుండఁ గుమార సంభవము వ్రాయఁగూడదా యని యాక్షేపము వచ్చినది. (చూ. శతక కవులచరిత్ర. పుట, 14). కాని పండితుఁడు చిరుతవయస్కుఁడై బ్రహ్మచారిగా నుండుకాలమున నన్నెచోడునకు గురువు గాఁగలుగు విద్యావిశేషము లుండియుండవు. మఱియు నన్నెచోడునిగురు వాజన్మబ్రహ్మచారియగు కాలాముఖ యోగికాఁగ, పండితారాధ్యుఁడు పాశుపత మతమునకుఁ జెంది, వార్ధక్యమునఁగూడ సన్యసింపక భార్యా పుత్రాదులతో లింగైక్యముఁ జెందుటచేత నిరువురు నొక్కరు కాఁజాలరు.

కవికాల నిర్ణయము:— పండితారాధ్యుని కాలమును నిర్ణయించుట కాతని సమకాలికుల చరిత్ర తోడ్పడుచున్నది. పండితుఁడమరావతి యందుండఁగ బసవేశ్వరుని దూత లతనియొద్దకు వచ్చి విభూతి నిచ్చిరనియు, పిమ్మట తా నతనిఁ జూచుటకు బయలుదేరె నై జానుకూలవలి

వనిపురము చేరఁగనే బసవన లింగైక్యము చెందెనని క్రీ. శ. 1168 లో వినెను. కాన నీతఁ డాకాలమున జీవించి యుండెననుట స్పష్టము. మఱియు పండితుఁడు రాజసభయందు బౌద్ధులతో వాదించినది క్రీ. శ. 1163 నుండి 1180 వఱకు రాజ్యముచేసిన రెండవ వెలనాటిచోళుని దగుటచేతను, పండితుని కనులు పెఱికించిన యారాజమంత్రియు, రాజు బావమఱదియు నగు బుద్ధరాజుగూడ క్రీ. శ. 1171-వ సం॥ న నున్నట్లు తెలియుటచేతను, మఱియు పండితుఁడు పానుగల్లునకుఁ బోయినపు డాదేశము నేలుచుండిన రాజగు నుదయావనీశుఁడుగూడ క్రీ. శ. 1162-వ సం॥ ప్రాంతముననే యుండుటచే పండితారాధ్యుఁడు క్రీ. శ. 1175 వఱకు జీవించి యుండవచ్చు ననియు, నప్పటికి సుమారు 70 సం॥ వయస్సుగల వృద్ధుఁడై పర్వత మెక్కలేనిస్థితిలో నున్నచో క్రీ. శ. 1110 ప్రాంతమున నీతఁడు జన్మించెననియు తలంపవచ్చును.

శివతత్త్వసారము బసవేశ్వరుని మరణానంతరము రచింపబడిన ట్లిందలి భక్తుల కథలవలనఁ దెలియుచుండుటచే నిది క్రీ. శ. 1168-1175 మధ్యకాలమున రచింపఁబడిన ట్లూహింపవచ్చును.

ఈతని గ్రంథములు:— వెనుకఁ దెల్పిన శివతత్త్వసారము, లింగోద్భవదేవగద్య, రుద్రమహిమ, యమరేశ్వ రాష్టకమను గ్రంథములే కాక, భీమేశ్వరగద్యము, స్తుతిశ్లోక పంచకము, పర్వతవర్ణనము, శ్రీముఖ దర్శనగద్య, ఆద్యభక్తగణసమాస్రనామమును లనువానిని రచించినట్లు పండితారాధ్య చరిత్రవలనఁ దెలియుచున్నది. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమున

'శతకంబు శివతత్త్వసార మాదిగను,
గద్య పద్యంబు లాకాంక్షఁ జదువుచు'—వాద. ప్ర.
'శతకంబు శివతత్త్వసార దీపకలిక'—పర్వత. ప్ర

అని రచించుటచేఁ గొందఱు శివతత్త్వసార మను శతకమునే రచించెననియు, మఱికొందఱు శివతత్త్వసార మనునది యొకటియు, శతక మనునది మఱి యొక గ్రంథమును రచించెనని తలంచుచున్నారు. (చూ. విభూతి Vol II. No 4 for June 1940 Page 177) పై గ్రంథములలో శివతత్త్వసార శతకములు గాక మిగిలినవి సంస్కృత పుస్తకములుగాఁ గనఁబడు చున్నవి. ఈశతకము శ్రీగిరిమల్లికార్జునశతకము గానోపు. అందలిదని యీ క్రిందిపద్యము లక్షణగ్రంథముల గలదు.

ఉ॥ లోకములెల్ల నీతనువులోనివ నీవట యెంతగల్గుదో,
నాకప పద్మసంభవ జనార్దను లాదిగ నెల్ల పెద్దలుఁ
నీకొల దింత యంత యననేరక మ్రొక్కెదొ డంగి రన్న ని
న్నేకరణిఁ నుతింతుఁ బరమేశ్వర శ్రీగిరి మల్లికార్జునా॥

ఈపద్యభావమే శివతత్త్వసారమున 1, 6, పద్యములలోఁ గలదు. కాని కొందఱు శివతత్త్వసారమే శతకమనియు, నిందన్వర్థ నామములుగా నూరుపద్యములు మాత్రమేకాని, పద్యాంతమున శతకసంప్రదాయము ననుసరించి యేకసంబోధనమే కాని లేకపోయినను శతకఫక్కి నిర్వాయఁబడి యుండుటచే శతకమని దీనికి రూఢియైన దనిరి. అందుచేతనే కాఁబోలు శతకకవుల చరిత్రలో నీకవిగూడఁ జేర్పఁబడెను. ప్రకటితమైన యీ గ్రంథము 489 కందపద్యములు గల్గి యసంపూర్ణతను దెల్పుచున్నది. ‘ఇటీవల చెన్నపురి రాజ్యలిఖిత పుస్తకాలయమున కన్నడభాషయందలి శివతత్త్వసార మొకటియున్నట్లుగా వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు గుర్తించిరి. అదియు నాంధ్రకృతియు నొకేవిధముగనున్నవట. కాని యదికూడ నసంపూర్ణమేయట. కన్నడకృతిని బట్టి యీ రెండు శివతత్త్వసారములు వేయిపద్యములతోఁగూడి యుండుటను నూహకు తావిచ్చుచున్నవి. ఒకవేళ కన్నడకృతిని గూడ పండితుఁడే రచించి యుండునేమో. బసవన యనుగ్రహమున నితనికి కన్నడకవిత్వముగూడ వచ్చెననికదా తెలియు

చున్నది. లేదా, యితరులే రచించియుందురో. ఇవికాక సంసార మాయాస్తవము, శంకరగీతములు, పదములు, నానందగీతములు, పదములును, గూడ నితడు రచించె ననుకొనదగినట్లు సోమనాథుఁడు పేర్కొని నాఁడు * (చూ. పం. చ. దీక్షాప్రకరణము—పుట 181—182) మఱియు నితఁడు కర్ణాటభాషయందు గణసహస్రనామము, ఇష్టలింగస్తోత్రము, బసవగీత లను గ్రంథములను రచించినట్లు గన్పడుచున్నది.

పండితారాధ్యచరిత్ర – దీక్షాప్రకరణము పుట 181.

ఉద్ధతస్తవన సంయుత వాక్యుఁడగుచు,
హారలీల దేలుచు హారలీల దనర
'హరలీల' యనుకృతి హరలీలఁ బొగడు.
మహిఁ జెప్పఁబడు 'మహిమ్న స్తవం' బనను
మహిమాకరుని మహామహిమ గీర్తించు
మలహరణంబగు 'మలహరణం' బనను
మలహరణప్రియుని త్రిమలహరుఁ బొగడు.
శ్రీమహంబైన 'యనామయం బ' న ని
రామయుండగు కరుణామయుఁ బొగడు.
నాయతప్రీతి 'హలాయుధం' బన హ
లాయుధప్రియు త్రిశూలాయుధుఁ బొగడు.
పాంచభౌతిక పంచ పంచేంద్రియ ప్ర
పంచ దూరు నుతించు 'పంచగద్య' ముల
శివతత్త్వసార సంచిత మహామహిమ
'శివతత్త్వసార' మన శివకృతిఁబొగడు.
మహనీయమగు 'రుద్రమహిమ' యనుకృతిని
మహనీయమగు రుద్రమహిమఁ గీర్తించు
నలరు 'సంసారమాయాస్తవం' బనను
నలరు సంసారమాయాదూరుఁ బొగడు.
'శంకరగీత' భాస్వత్పదావళిని
శంకరు దురితభయంకరుఁ బొగడు.
'నానందగీతంబు' లను పదముల స
దానందు భక్తగ ణానందుఁ బొగడు.
'బండారుబసవన్న భవ్యగీతముల'
బండారు బసవన్న ప్రాణేశుఁ బొగడు.

శివతత్త్వసారము:— ఈతఁడు రచించిన యాంధ్రగ్రంథములలో నిదే యింతవఱకు లభించినది. ఇందు స్వమతమైన శైవమత ప్రాశస్త్య స్థాపనమును, పరమతములైన వేదబాహ్యములగు బౌద్ధజైన మతములను, వేదవిహితములైన యద్వైతాది మతములు నిర్దాక్షిణ్యముగ ఖండింపఁ బడి, శివభక్తులయు, గణములయు మహిమలును వర్ణింపఁబడుటయే కాని వేఱుకథావస్తువేమియు లేదు. అందందు శివస్తుతి చేయఁబడినది. కాన నిది కందపద్యములలో వ్రాయఁబడినను కావ్యముకాక మతగ్రంథమైనది.

ఈ గ్రంథమందలి కవితాశైలి నన్నయ కవితాశైలివలె సంస్కృత పదజటిలమై భావ గాంభీర్యమునకుఁ దగిన దుందుభి ధ్వానము వంటి శబ్దాడంబరము గల్గి సామాన్య పండితులకుఁగూడ సుబోధకమయ్యు, పామరులకు మాత్రము గ్రాహ్యమగుటలేదు.

క॥ ఖరకర పద్మజ రుద్రాం, బురుహోదర ముఖ్య దివిజపుంగవ సచరా
చర భూతనికర పంచా వరణంబులు గొల్వనుండు వాఁడవు రుద్రా.

క॥ త్రిమలకృత దుఃఖ సంసా, రమహాబ్ధి నిమగ్న జీవరాసులు నీయు
త్తమ కారుణ్యవశంబున, విముక్తులై నీవెపోలె వెలుఁగుదురు శివా.

క॥ కోరరు మఱచియు స్వర్గస్వారాజ్య ప్రముఖనిఖిల సంభూత భవా
పారసుఖంబులు శివరస భూరిసుఖానుభవ భక్తపుంగవులు శివా.

క॥ కావున భక్తులు త్రిజగ, త్పావనులు భవాంధతమస పటలవిఘటనో
ద్భావిత నిజమహిమార్క వి,భావను లవినాశులతికృపాపరు లెందున్.

ఇట్టివే 217, 251, 252, 259, 286, 302, 354, 355, 367, 373, 376 సంఖ్యగల పద్యములుగూడ.

ఇతఁడు కవిత్వమున సరసమగు నుపమాలంకారములను వాడును.

క॥ విను, పరుసవేదిసోఁకిన, యినుము క్రియ, న్నిన్ను గొల్చి యెవ్వండైనన్
దినయున యుత్తముఁడనఁబడుఁ, బొనరఁగశివభక్తుఁడగ్రపూజ్యుండనుటన్.

క॥ ధరణిం గుల రూప విద్యలఁ, బరఁగి భవద్భక్తిలేని పాలసుఁడు గడుం
బరిమళములేనికుసుమము, గరమొప్పనిభంగిఁ గొఱయగాఁడు మహేశా.

క॥ మసి కప్పడమునఁబొదివిన, యసదృశమాణిక్యమెట్లులట్టుల దుర్జా
తి సమావృతుఁ డయ్యును నీ,కు సదాభక్తుఁడగు మనుజకుంజరుడు శివా.

ఇట్టివే 154, 193, 195, 198, 306, 307, 308, 323, సంఖ్యగల పద్యములుగూడ.

సందర్భోచితముగ చక్కని నిదర్శనాద్యలంకారములఁ గూడ నితఁడు కవిత్వమున చొప్పించును.

క॥ ఎట్టికడుఁగీడుకులమునఁ, బుట్టియు శివ నిన్నుఁగొలిచి పూజ్యుఁడ మనుజుం
డట్టిదధర్మువు, రొంప్పిం, బుట్టియుఁబద్మంబుసాలఁ బూజ్యముకాదే.

క॥జడమతులల్పమయెఱిగెడు, వెడవారలుశివునిమహిమయెరుగుదురెమహిన్
జడనిధివెడల్పులోఁతును, గడునెఱుగునెనూతిలోని కప్పలుబుద్ధిన్.

క॥ వేదపురాణములెఱిగి స, దోదితుఁడగుశివునినెఱుఁగ నోపరు పాపుల్
మేదినిఁజూచియుఁబూర్వది, శాదిత్యునిఁగౌశికంబు లనునవి గనునే.

ఇట్టివే 135, 239, 244, 463, 464, సంఖ్యగలపద్యములుగూడ.

కాని తర్వాతి శైవకవులు వాడిన దేశికవిత, సరళరచన యిందు గానరావు. కన్నడ పదములు వాడుట మాత్రముక్త్వాచిత్తు గాకలదు. ఇందన్వయ కాఠిన్యము, ప్రాతపడ్డ మాటలును గలవు. పక్కాడు, ఓడు, ఆలరి, ఎయిదడు, ఆలాపు, ముద్దటలడిఁచిన, పాదఱి, సూడపెట్టు త్రిప్ప టము, నొడ్డణము, ప్రువ్వళు, బడరుడు మొదలైన పదములిప్పుడు వ్యవ హారమునలేవు.

శ్రుతులందలి యనేక సంస్కృత వాక్యములను దనగ్రంథమున స్వమతప్రమాణమునకై సునాయాసముగ కందపద్య మధ్యమున నిమిడ్చి నాఁడితఁడు.

క॥ వసుమతిఁ జిత్రము జితచి, త్త సంభవా 'నకర్మణా నతపసా నజపై
ర్న సమాధి భి' రవ్యయ నీ, యసదృశ భక్తికిని బ్రియుఁడ నగుదీశానా.

క॥ భక్తియ ముక్తెరువు వి, ధ్యుక్తముగ నకేఁయ ప్రియ"చతుర్వేదా మ
ద్భక్తిశ్చ శుచీ" యనునా, సూక్తి ప్రధానమ్ముగాఁబశూత్తముల కజా.

క॥ మానుగ నెప్పుడు " మద్భక్తా న వినశ్యంతి" యనఁగఁదగియుండఁగ నీ
శాన భవత్కారుణ్యాం, భోనిధి ననుఁదేల్చి ముక్తిఁబొందింపు శివా.

ఇట్టివే 4, 115, 116, 131, 147, 156, 180, 181, 203, 210, 279, 348, 461, సంఖ్యగల పద్యములుగూడ.

ఈసంప్రదాయము పాల్కురికి సోమనాధాది శైవకవులలోఁ గూడఁ గనఁ బడుచున్నది.

అన్యమత ఖండన మీతఁడు బహుకఠిన వాక్యములతోఁ జేసెను. వేమనవలె తనభావముల నుద్బోధించుటకై సంకోచముగాని భయముగాని చెందఁడు. ఈతని హాస్యము పరిహాసరూపమై పరులమనస్సు నొప్పించును. ఈతఁడు ప్రతిపాదించిన భక్తియుత్తమమై, విశిష్టాద్వైతుల జీవాత్మ పరమాత్ముల సంబంధమును నాయికా నాయకుల ప్రేమభావముగా వ్యక్తీకరింపఁ బడినది. 'భవచ్చరణాబ్జ భక్తిలలనా పరవశ భావమున' నిన్ను ప్రణుతింతు శివా. (12) ఈగ్రంథమున శైవధర్మ ప్రతిపాదనము తప్ప వేరుకావ్య కథాశిల్పము లేకపోవుటచే దీనికి విశ్వజనీనత్వము లేకపోవుటయేకాక, యిందలి భక్తుల మహిమాది విషయములనే పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్ర, బసవపురాణము లందు ప్రపంచించి ద్విపదరూపమున పామరజనులకుఁ గూడ గ్రహణ

పాత్రమై, పాడుకొనుటకుఁగూడ యోగ్యముగ జేసి కథారూపమునఁ గూర్చుటచేత, మఱియు నిందు వివిధభావము లన్నింటికి కలిపి యేకఛంద మైన కందపద్యములో వ్రాయుటచేత శివతత్త్వ సారము విశేష ప్రచారము నొందలేదు. ఇందు 18 — 20 పద్యములఁ బట్టి షష్ఠ్యంతముల నీకవి కూడ వాడినట్లు గనబడుచున్నది.

కవివైదుష్యము:— మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు వేదవే దాంగ శాస్త్రకోవిదుఁడని యతని రచనములే చాటుచున్నవి. ఈతఁ డొనర్చెనని చెప్పఁబడు మహిమల యా థార్థ్యములం దతిశయోక్తు లని కొన్ని గీటునఁబుచ్చినను, నితఁడు నిశ్చలభక్తిచే నీశ్వరానుగ్రహమును బొంది తన యనుయాయులను గూడ తరింపఁజేసెనని విశ్వసింపవచ్చును. ఈగ్రంథమందలి 21 — 30 పద్యములఁబట్టి యీతఁడు పాశుపతశైవ మతావలంబికుఁడని తెలియుచున్నది.

మతవిషయములు:— ఈకాలమున బౌద్ధజైనాది వేదబాహ్య మతములు నష్టప్రాయములై, ప్రాబల్యమును గోల్పోయినను నచ్చటచ్చట శైవుల కుపద్రవము గల్గించుట మానలేదు. అద్వైత మత మితరమత ముల నిర్మూలము చేయఁ బ్రయత్నించుచుండగా, దాని యొత్తిడికి బౌద్ధ జైన మతములేకాక శైవమత మేమాత్రము తాళలేక పోయినదని శివ తత్త్వసారాది శైవగ్రంథము లామతమును కఠినముగా ఖండించుట వలనను, శైవేతరుల దూషించి హింసించుటవలనను స్పష్టమగుచున్నది.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు పాశుపత శైవమునకుఁ జేరిన వాఁడు. ఈ మతము ప్రకారము సకలప్రాణులు పశువులనియు, సమస్త పశురాసికి శివుడు పతియనియు, సంసార బంధమే పాశమనియు, పశుపతి యగుశివుఁడు తద్భక్తులకు పాశచ్ఛేదము గావించి ముక్తి నొసఁగును. ఈమోక్షమునకు భక్తియే ప్రధానమార్గము. ఈమతమువారు వేదమును

ప్రమాణముగ నెంచి, వర్ణవ్యవస్థ నంగీకరింతురు. పండితారాధ్యుఁడు "భక్తిమీఁది వలపు, బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బొత్తు పాయలేను నేను బసవలింగ" యని బసవేశ్వరునకుఁ బంపినవార్తను బట్టి యితఁడు వర్ణవ్యవస్థయందు సంశయాత్ముఁడుగను, బసవేశ్వరుని భక్తి మతమునకుఁ దన మతమునకు సామరస్యము గల్గింప శక్తిజాలకయు, దానికై ప్రయత్నించిన వాఁడుగాఁ దోఁచుచున్నాఁడు. ఈతఁడు నిర్దేశించిన శివదీక్షలో రుద్రాక్ష విభూతిధారణము మాత్రమే గలదుకాని లింగధారణములేదు. ఇది తర్వాత బసవేశ్వర మతప్రాబల్యమున నిందుఁ జేరియుండవచ్చును.

శంకరాచార్యుని మాయావాదము ననిర్వచనీయానుపత్త్యాది యుక్తుల మూలమున నితఁడు ఖండించెను (చూ. ప. 39.) ఈ మార్గ మునే తర్వాత రామానుజుఁడు శ్రీభాష్యమునఁగూడ నవలంబించెను. ఈవాదమున కీతఁడు విశిష్టాద్వైత మతముతో నేకీభవించినను, నన్య విషయములలో నితనిది ద్వైతదృష్టియే. ఈతని మతము ప్రకా రము ప్రపంచము సత్యము, నాత్మకంటెఁ భిన్నమును. (35 — 37); జీవాత్మ పరమాత్మలు వేరు ; శివునకు జీవునకు పర్వత పరమాణు భేదము గలదు. (40 — 42); భక్తివలన ముక్తి గలుగును గాని, కేవలజ్ఞానము వలన రాదు. (243 — 4); కం॥ జ్ఞాని యగువాఁడుభక్తి విహీనుం డగునేని ముక్తి కెయిదడు. (243)

ఈరీతిగనే పోతన విష్ణుభక్తిని భాగవతంబున ప్రతిపాదించినాఁడు. "ధర్మతత్త్వ ధీపరిణతి సాధనంబగు స్వభావముఁ దాల్చిన యట్టిమర్త్యులు ......తదంఘ్రి పంకరుహము లర్థిమెఁ గొలువగానమిఁ బొందరు తత్ప దంబునన్." (III. 510). తనమతమును ప్రతిపాదించుటలో పండి తారాధ్యుఁడు కేవలము యుక్తి సాహాయ్యమ్మేకాక, వేదోక్తిసాయమును గూడఁబడసి యావేదవాక్యములకు ద్వైతపరముగనే యర్థముఁ జెప్పి నాఁడు.

ఈ వీరశైవ మతమునఁ గొన్ని విచిత్రాచారములు గలవు. భర్త శివభక్తుఁడుగానిచో భార్య వానిని త్యజింప వలయునట (231 – 33.) అట్లుచేసిన దోషములేదట. శైవమత ప్రచారము కొఱకు జీవహింస గూడఁ జేయవచ్చునట (247 – 280). శివకార్యమునకై మరణించిన వారి కపరకర్మలుగాని, సూతికముగాని జరపక సంతోషముతో పండుగఁ జేయవలయునట (281 – 83). శివనిర్మాల్యమును శివదీక్షితుఁడు తప్ప నితరులు దినరాదట (215 – 222).

Books Consulted :—

(1) శివతత్త్వసారము:— ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు ప్రచురణము.

(2) శతకకవులచరిత్ర:— వంగూరు సుబ్బారావు.

(3) పండితారాధ్యచరిత్రను:— విభూతి Vol. II. No. 4.–June 1940.

(4) మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు:— వావిలాల వేంకటేశ్వర శాస్త్రి - భారతి. XVII· 5.

ద్వితీయ ప్రకరణము.

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు

కవిప్రాశస్త్యము — వ్యక్తిత్వము:— వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయమునకు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు బ్రహ్మవంటివాఁడైనచో, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు విష్ణువువంటివాఁడు. వీరశైవమత ప్రతిష్ఠాపకుఁడైన బసవన మహామహిమాన్వితుఁడును, మహాభక్తుఁడు, గాయకుఁడు, కవిమాత్రమేయగును గాని పండితుఁడుగాడు. కాన నీతని యనుయాయులు భక్త్యావేశముచే నీమతమునఁ జేరిరి. కాని భక్తులున్నంత కాలమే యీమతము నిలుచును, తర్వాత దీనియునికి సందేహాస్పదమే. ఏమతమైనను బహుకాలము నిల్వవలయుననిన నన్యమతస్థులతో వాదించి, వారి మతముల ఖండించు పాండిత్యశక్తిగల మతప్రచారకర్త లుండవలయును. ఈలక్షణము బసవనకు లేకపోయినను నాంధ్రదేశమున పండితారాధ్యున కుండుటచే నాకార్య మతఁడు నిర్వహించినాఁడు. కాని యట్టిపండితుఁడున్నంతకాలమే యీమతము నిల్చును. అదిశాశ్వతముగ నుండవలయు ననిన పరమతముల ఖండించి స్వమతము నుద్ధరించు గ్రంథములను ప్రాచీన గ్రంథప్రమాణ పూర్వకముగ నుండి, పండితులఁగూడ సంతృప్తి పఱచునట్లు రచించగల పండితులైన కవులు కావలయును. ఇంతటితోఁ జాలదు. కొలదిపండితుల మాత్రము సంతృప్తిపరచిన మతప్రచారము బహుళముగా సాగదు. జనసామాన్యమునకు సులభ గ్రాహ్యమగునట్లు, మతావేశము గల్గించునట్లు గ్రంథములఁ గూడ ముఖ్యముగా రచింపవలయును. ఈ కార్యమును బసవనాదులు నిర్వహింపలేదు. కాన నాలోపము వీరశైవమతమునకు మిగిలిపోయినది. దానిని దీర్పగల మహా

నీయుటకై వీరశైవలోక మెదురుచూచినది. చివరకు పాల్కురికి సోమనాథుడుద్భవించి యాలోపమును దీర్చుటకై, పండితుల సమాధాన పరచు నిమిత్తము సోమనాథభాష్య, రుద్రభాష్యాదులను, సామాన్య జనుల యాదరణకై బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములను రచించి, విదేశీయులలోఁ గూడ ప్రచారము సాగుటకై కర్ణాటభాషలో గూడ గ్రంథరచన గావించినాడు. ఈవిధముగ వాఙ్మయరూపముగ వీరశైవ మతమునకు నిరుపమానమైన సేవయొనర్చి తన్మత ప్రచారము విశేషముగ జేసి యామతము శాశ్వతముగ నుండునట్లు చేసినవాఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. ఈతని తర్వాతి వీరశైవు లితనిని బసవ పండితారాధ్యులతోఁ బాటు గురుపీఠముగా గ్రహించి 'భృంగి' యవతారమని భావించిరి. వీరశైవులు దమ పుత్రుల కభిమానముతో బసవనామము తోఁబాటు 'సోమన' యనిగూడ నామకరణము చేయుచుండిరి. (1) ఈతనితర్వాతి వీరశైవకవులందరు నితనికిఁ దొలిమ్రొక్కుల దమ కావ్యారంభముల చెల్లించుచు, నీతనికృతులను రూపాంతరముననో, లేక తద్గ్రంథాంతర్భాగములనో రచించి యీతని కంకిత మొనర్చుచుండిరి. (2) వీరశైవకవులేకాక తదితరులైన పోతన, శ్రీనాథ, ధూర్జటి మొదలైన కవులు గూడ వీనికవిత్వము ననుకరించిరి. గౌరన, గోనబుద్ధారెడ్డి కోనేరుకవి, తిమ్మకవి, మొదలైన ద్విపదకావ్యకర్తల కితఁడు మార్గదర్శకుఁడు. అంధ్రవీరశైవులకే కాక కర్ణాటకమునఁ గూడ నీతని కీగౌరవము దక్కినది. ఈతని యాంధ్రకావ్యములు కర్ణాటక సంస్కృతములందు భాషాంతరీకరింపఁడినవి. వీరశైవ మతస్థాపకులైన బసవ పండితారాధ్య చరిత్రములను ప్రప్రథమున బహురసవంతముగ, నుద్రేకకరముగ వ్రాయ గల్గుటయే కర్ణాటాంధ్రవీరశైవకవు లీతనిపై నింతగౌరవమును జూపుటకు ముఖ్యకారణమైనది. తదుపరి యీరెండు భాషలందుగూడ నితఁడు కవిద్వయ యామత ప్రతిపాదక విశేష గ్రంథముల వ్రాయుట మరియొకటి.

ఇతఁడు భవి పాకవర్జనాది వీరశైవ నియమాచార ధురంధరుఁడై, వీరశైవ భక్తుఁడై, తన్మత రహస్యములను, ప్రామాణికగ్రంథములను బూర్తిగ పరిశోధించి, వాదములం దన్యమతముల ఖండించి, వీరశైవ మతాభిమానాభినివేశములుగల విద్వత్కవి. వీరశైవలోకమున కితఁడుపదేష్ట. గొప్పప్రతిభావంతుఁడు. వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయ మంతయు నితని గచనలపై నాధారపడి యున్నది. ఈతనికిఁ బూర్వముగల వీరశైవాంధ్ర కావ్యములైన శివతత్త్వసారాదు లీతని కృతులముందు మాటుపడిపోయినవి. ఈతని తర్వాత కృతులన్నియు రూప, భావ భాషలందితని రచనలమీఁదనే యాధారపడి యున్నవి. పాల్కురికిసోమనాథుఁడు లేకపోయిన వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయము లేదనియే చెప్పవచ్చును. కాన వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయమునం దీతనికున్న స్థానగౌరవ ప్రపత్తులిట్టివి.

గ్రుడ్డియెద్దుచేనఁబడినట్లుగాక, ఆంధ్రవాఙ్మయమున భాష, భావము, రూపము మొదలైన ప్రతివిషయమునందు నూతనపథంబును ద్రొక్కి తన ప్రతిభను పాల్కురికి సోమనాథుఁడు చాటినాఁడు. వివిధమతముల గుర్తెరింగి వివిధభాషల నభ్యసించిన వాఁడగుటచే వానిలోఁగల గుణసౌకర్యముల నెఱింగి, వానినితనమత ప్రచారమునకు, కావ్యరచనకు నుపయోగించుకొనెను. వీరశైవమతము మొట్టమొదట యనాదిసిద్ధమైన బ్రాహ్మణ మతము నెదుర్కొనవలసి యుండుటచే, నామత వాఙ్మయమం దున్నట్లుగా నీమతమునఁ గూడ శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాస కావ్యస్తుత్యాదుల నెలకొల్ప వలయునని తలంచి, చతుర్వేదసార, యను భవసార, రుద్రభాష్య, బసవపురాణ, పండితారాధ్యచరిత్ర, వృషాధిపశతక, బసదరగడ, బసవోదాహరణాదుల క్రమముగా ప్రతిజాతికి నొకదానిని ప్రతినిధిగా రచించి, తదుచితముగ నాగ్రంథములకు బ్రాహ్మణ వాఙ్మయానుకరణముగ వేదసార, భాష్య, పురాణ, చరిత్ర, శతకోదాహరణాది నామముల నన్వర్థముగా నొసఁగి యామత వాఙ్మయమునకు తగిన ప్రతిష్ఠాగౌరవముల గూర్చినాఁడు. క్రీస్తుశకము 12వ శతాబ్దమునందు దక్షిణదేశమున జైనబ్రాహ్మ

మతముల కలహములందు పేర్గాంచిన శైవభక్తులగు నయనారులఁ జరిత్రము 'అరువత్తుమూవురు' భక్తుల చరిత్రలు వ్రాయఁబడగా, వారి జీవితకథల నవకాశముతీసికొని బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రలం దుపయోగించుకొని వారిని వీరశైవభక్తులుగా ప్రతిపాదించినాఁడు. మఱియు బ్రాహ్మణ మతగ్రంథము లన్నియు సంస్కృతభాషయం దుండుటచే నామతము సామాన్యజనులకు గ్రహణయోగ్యముగా లేదనియు, జైన బౌద్ధులు తమ మతగ్రంథములను సామాన్య జనులలో విశేషప్రచార మొందించుటకై దేశభాషలలో సులభశైలియందు రచించుటచే శీఘ్రప్రచార మొంది సాయపడినదనియు గ్రహించి తన కావ్యములను దేశీయ పద్ధతి నవలంభించి దేశీయ ఛందమగు ద్విపదలో, జానుతెలుఁగు భాషయందు సులభగ్రాహ్య మగునట్లు రచించెను. అఁదుచే పామరజనుల కందుబాటులోలేని బ్రాహ్మణ మతగ్రంథములం దాదరణ సన్నగిల్లి యీమతమందు భక్తిహెచ్చుట కుపయోగించినది. బౌద్ధ జైన మతములకన్న నిది యెక్కువ సుబోధకమై సులభప్రచారము సాగించుకొనినది. ఎట్లన ద్విపదలో రచించుటచే వాల్మీకి రామాయణమును కుశలవులు పాడినట్లు రసావేశముతో పాడుకొనుటకుఁగూడ వీలుగనున్నది. ఇఁక పండితులఁగూడ తృప్తిపఱచుటకు, నీమతమునకుఁ బ్రాశస్త్యమును, ప్రాచీనతయు, ప్రామాణ్యమును గూర్చుటకు (చతుర్వేదములనుండి యనుకూలమైన ప్రమాణ వాక్యములను గ్రహించి, చతుర్వేదసారరుద్రభాష్యముల రచించుటయేకాక,) బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రలలోఁగూడ, శ్రుతిస్మృతి పురాణాదులనుండి ప్రమాణవాక్యముల గ్రహించి కూర్చెను. పురాణములలోఁ ధర్మోపదేశార్థము నర్థవాదలకుఁ బూర్వుల చరిత్రల నుపాఖ్యానములుగ చేర్పఁబడఁగ, బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రలలో భక్తిమాహాత్మ్యము నుపదేశించుటకై పూర్వులును, సమకాలికులు నగు వీరశైవభక్తుల నుపాఖ్యానములరీతి నర్థవాదలుగ నుపయోగించి యితఁడు కూర్చెను. బసవపురాణమున,

"పూరితంబైయొప్పు పూసలలోన, దారంబుక్రియఁ బురాతన భక్తవితతి
చరితలలోపల సంధిల్ల బసవ, చరితనేవర్ణింతు సత్కృతియనఁగ"

అనియు, మఱియు పండితారాధ్యచరిత్రమున,

"పరిశిష్టపరిమిత ప్రాక్తనభక్త-చరితంబు లితిహాస సంగతినొలయ సంధింపు
పండిత చరితంబునందు"

అనియు రచించెను.

ఈవిధముగ నితఁడు వీరశైవమతవాఙ్మయమునకు విశిష్ట లక్షణములతో యోగ్యతా గౌరవములఁ గూర్చుటేకాక, బ్రాహ్మణ వాఙ్మయముతో సమానమైన ప్రాచీనత, ప్రామాణ్యత, ప్రాశస్త్యతల నాపాదించెను. అంతామత మూలపురుషులైన బసవ పండితారాధ్యులనే మహానాయకులఁ జేసి, వారికి దైవత్వమారోపించి యవతార పురుషుల నొనర్చి, వారిచరిత్రములకు పురాణపావనత్వమును గూర్చినాఁడు. విశ్వామిత్రునివలె సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టిచేయుశక్తిగల ప్రతిభాశాలి సోమనాథుఁడు. బూకరింపుమాటలతో మాత్రిమే పోనిచ్చువాడు గాడు. కార్యశూరుఁడు. నిజమైనవీరుడు. సూక్ష్మబుద్ధిశాలి, ఘటనాఘటనధురంధరుఁడు. మొండిపట్టుదలగలవాడు. తిమ్మినిబ్రిమ్మిసేయగల సమర్థుఁడు. సంస్కారప్రియుడును తిరస్కారపరుడు. సాంకేతికముల కితడు దాసుడు గాడు. సంపూర్ణస్వతంత్రుడు. కావ్యలక్షణములను భాషాసంప్రదాయముల నితఁడు పూర్తిగ నెఱింగినవాడు. కాని తన కవితాప్రవాహమున కవి యడ్డునిలిచినచో వాని నతిక్రమింప నెంతమాత్రము వెనుతీయడు. అవి వీనిచేతిలో కీలుబొమ్మలవలె నెట్లాడించిన యట్లాడెను. 'నిరంకుశాః కవయః' యను నార్యోక్తి యితనియందు పూర్ణముగ నన్వర్థమగును. ఇతడు శాసించుటకేగాని, శాసింపఁబడుట కిష్ట పడువాడు గాడు. తన మతమునందు పట్టుదలయు నుద్రేకము నత్యధికము. దీనికిఁదోడు శాస్త్రజ్ఞానము, బహుభాషా పాండిత్యము, నుపాసనాబలముగూడ నుండుటచే

మతవిషయములలోగాని, సారస్వత విషయములలోగాని యితఁడు ప్రపం చమున నెవరిని లెక్కచేయలేదు. ఇతడు బసవపండితారాధ్యులవలె శివ భక్తుడగుటయేకాక శాపానుగ్రహసమర్థుఁడువలెగూడఁ గనుపించు చున్నాడు. పాండిత్యమున పండితారాధ్యునకు తీసిపోడు. అందుచే ప్రపంచమున జనులందరు నితనికి వశ్యులై భయభక్తితో నుండిరి. ఇట్టి వాఁడగుటచేతనే వీరశైవనుతవాఙ్మయము లీతనివలన నేఁటివఱకు నామరూపములనైన నిలిచినవి. బ్రాహ్మణమత వాఙ్మయమునకు వేద వ్యాసుఁడెట్టివాఁడో, వీరశైవమత వాఙ్మయములకు పాల్కురికిసోమన యట్టివాడని చెప్పవచ్చును. అందుచేతనే పిడుపర్తి బసవన తనపద్యబసవ పురాణమున నితనిఁగూర్చి యిట్లు వర్ణించినాఁడు—

సీ॥ లిపిలిఖింపకమున్న యపరిమితార్థోక్తి, శక్తియాతనిజిహ్వ జరుగుచుండు
ఛందోధికరణాది సరణిచూడకమున్న, మదినుండుఁగావ్య నిర్మాణశక్తి,
భాష్యసంగతులుచెప్పక చూడకయమున్న,రుద్రభాష్యక్రియారూఢివెలయు
తర్కశాస్త్రాదివిద్యలు పఠింపకమున్న,పరపక్షనిగ్రహ ప్రౌఢివెలయు,
తే॥ నతినినుతియింప నాజోటికలవియగునె, జైనమస్తకవిన్యస్త శాతశూల
కలితబిజ్జలతలగుండుగండబిరుద, శోభితుఁడు పాల్కురికి సోమనాభిధుండు.

ఇతఁడు సర్వతోముఖ పాండిత్యముగలవాఁడని యీతని కృతులె చాటుచున్నవి. ఈతనికి 'తత్త్వవిద్యాకలాప కవితావిచార' యనియు, 'అన్యవాద కోలాహల' యనియు, 'ప్రత్యక్షభృంగీశావతార' యనియు, బిరుదులు గలవని కన్నడకవులు తెల్పుచున్నారు.

కవిజీవితము:— బసవ పండితారాధ్య చరిత్రలవలె నీతని చరిత్రము నేవీరశైవాంధ్రకవియు రచింపకపోవుటచే నీతని జీవితచరిత్ర వివరములన్నియు నెవరికి విపులముగ తెలియవుగాని, కొన్ని ముఖ్యవిషయ ములుమాత్ర మీతని బసవపురాణమును పద్యకావ్యముగా రచించిన

వాఁడును, నీతని శిష్యుఁడైన శివరాత్రికొప్పయ కారవతరమువాఁడై, వీరశైవమత గ్రంథముల ప్రచారముసేయు వంశీయుఁడగు పిడుపర్తి సోమన తన బసవపురాణమునఁ దెలిపినాఁడు. కొంచెమెక్కువతక్కువగా నావిషయములనే క్రి. శ. 1560 ప్రాంతమున, కర్ణాట సోమనాథపురాణమున 'విరక్తతోంటదార్య' డను కవి తెల్పినాఁడు. పిడుపర్తిసోమన యావిషయములను సులభశైలిలో రచించుటచే నతని పద్యములనే నిచ్చుచున్నాను.

సీ॥ ఒకనాఁడు శివభక్తు లోరుగంటనుస్వయు, భూదేవుమంటప మునవసించి,
బసవపురాణంబు పాటించివినువేళ, హరుని గొల్వఁబ్రతాపుఁ డచటకేఁగి
యీసంభ్రమంబేమి యనుడుభక్తులు బస, వనపురాణంబర్థి వినెదరనిన
విననాపురాణంబు విధమెట్లొకోయన్న, ధూర్తవిప్రుండొకకర్త చేరి,

ఆ॥ పాలకురికిసోమ పతితుడీనడుమను, బెనచెమధ్యవళ్లు పెట్టి ద్విపద
యప్రమాణమిది యనాద్యంబు పదమన్న,నరిగెరాజు, భక్తులదియెఱింగి.

చ॥ కరముల కర్ణయుగ్మములు గ్రక్కున మూయుచు బ్రహ్మబంధువున్
బొరిగొనఁ జూచి యిట్టిఘనమూర్ఖులు భక్తులటుంద్రుఁవేగ పా
ల్కురికి పురీశ దేశికునకున్ వినిపించి తదభ్యనుజ్ఞ నీ
వెరవిడి విప్రుబట్టుకొని వేవధియింతమటంచు నందఱున్.

క॥ చనిపాల్కురికిసోమ, ఘనితోనప్పాటుపలుకు చొప్పడఁజెప్పన్
విని, యూరకున్న భక్తుల, కను తలనంపౌనటంచుఁ గుపితాత్ముండై.

క॥ భవి గాని వానితోడన్, వివాదమొనరింపఁ జూడ విధిలేదైనన్
శివభక్తిశక్తిఁదృణమా, నవుచే గెలిపింతు దూషణపరుం బాఱున్.

ఆ॥ అనిప్రతిజ్ఞచేసి హరభక్తియుక్తుఁడై, లింగముద్రమొద్ద సంగడించి
కూడగట్టిపట్టి గూఁడారుబండిపైఁ, గదలిపోయి రోరుగంటిపురికి.

ఉ॥ వారలువచ్చురాక పరవాదులెఱింగియు నేవపుట్టి యా
యూర వసించుముక్కిడుల నున్మదవృత్తుల మొండివాం్రడ నుం
జేరఁగ బిల్చి చంద్రధరు చిహ్నితదేహులఁ జేసి యందఱుఁ
బోరన మీఱెదుర్కొనఁగఁ బొండని పంచిన దుండగంబునన్.

తే॥ ఎదురుగావచ్చివారుసోమేశ్వరులకు,
మ్రొక్కినంతనె యంగముల్ మొదలియట్లు
చక్కనై లింగ చిహ్నలసహజమైన,
నర్థి వారలుగొలిచిరా నరుగునపుడు.

తే॥ గవనిపై లచ్చిప్రతిమయుఁ గరులు రెండు,
నుండఁ గాడికిఁ గట్టినయుక్షయుగము
గవనిఁ జొరకున్న సోమశేఖరు డెఱింగి,
తొలఁగు మనిపంప నవి నేలదునిసి పడియె.

చ॥ అదివిని దూషకావళులు నాపురియేలు ప్రతాపుడుఁ భయా
స్పదులయి వచ్చిమ్రొక్కినఁ గృపామతి వారలఁగాంచి పంచి య
మ్మదనవిరోధి భక్తుల సమాదరణంబున గొంచుఁ బోయిసా
భ్యుదయమనస్కులై కొలుచుచుండఁగ నుండెనుగొన్నిఘస్రముల్.

వ॥ ఇట్లుండియు సోమేశ్వరుండు కాలత్రయవేదిగావున నాగామి కాల్య కౌశల్యంబునెఱింగి పిడుపర్తి శివరాత్రికొప్పయ్యగా రాదిగాగల తమ శిష్యుల నందఱిఁ బిలిపించి యీదేశంబిఁకఁ దురుష్కులచే నాక్రాంతంబు గాఁగలదు, నాబోటి నియమస్థుల కిందునికి పొందుపడదని వారితో నిట్లనిరి.

క॥ ఈరాజ్యంబున మాకిఁక, నారూఢిఁ జరించుచుండ ననువుపడదు, మీ
కీరాజసీమలో నొక, యూరు ఘటించిత్తు నందు నుండుండనుచున్

సీ॥ తన శిష్యుఁడును నాగ్రపతాపునిమంత్రియు,
నగునిందుటూరి యన్నయ్యఁ బిల్వఁ
బనిచి నీవెప్పుడు భక్తితో నరవత్తు,
ముగుర నర్చింతువు ముఖ్యవృత్తి,
త్రిప్రీతిగా మాగ్రవతస్థుల కొకగ్రామ
మిప్పించు మీాధరా ధీశుచేత,
ననవుడు నతండు మహాప్రసాదంబని,
యిప్పించె దోకిపఱ్ఱిద్ధభక్తి,

ఆ॥ నందు ప్రతివసించి రగవత్తుముగురును, దాసు ప్రేమఁ గనడ భూమిసిరిగి,
యచటభక్తులెల్ల నతిభక్తినేనింపఁ, గొంతకాలముండి యంతమీాఁద ॥

ఆ॥ వార్ధకమ్ముగదియ వచ్చెనింద్రియముల, పాటవంబుడిగిన మద్ద్వితంబు
గడిదిగాన బాహ్యకర్మముల్ మానిన, మాధినుందుననుచు మదిదలంచి॥

క॥ నాపట్టిన వీరవ్రత, మేపట్టున వదలకుండ నిన్నిదినంబుల్
గాపాడిరి భక్తులికఁ, వ్యాపారము మానవలయు ననిసలఁచిమదిఁ.

చ॥ కలిమల భంగచంగ శివగంగకుఁ జెంగట కల్కెమన్నురిఁ
బలకల గుంటిమాయిన సమాధి రచింపఁగఁ జేసి భూతిలోఁ
దలముగఁబోసి యందుపయిఁ దావసియించుచుఁ గావగ నృభృ
త్యుల నియమించి నిశ్చలతనుండె వృషేంద్ర పదాంతరంగుఁడై ॥

ఆ॥ అప్పుడీశ్వరుడు నిజాకృతిదాలిచి, పరమపురుషుకడకు నరుగుదెంచి,
రమ్ము కొనిచనియెద రజతాద్రికనవిని, సోమధరునకనియె సోమగురుడు॥

ఆ॥ ఈసమాధి లోకులిందఱు నెఱుగంగ, నిచ్చనన్ను శూలి యిటరులెరుగ
కుండఁ దలుపువెడలి కొనిపోవజనులెల్ల, బూటకీడు పాఱిపోయెనంద్రు॥

క॥ ననునీసమాధి దెరవక, కొనిపోయిన నింతకతడు గ్రుళ్లకయున్నె
[illegible]ంచు దితరులీనిం, దను జెందక యుండనన్ను దగగొంపొమ్మా

సీ॥ భవిచూడనంచు నాఁపట్టిన నియమంబు, కడమకాకుండఁగ బుడమిజనులు
నారూపునీరూపు నడుమగాంచుటదోఁప, నాసుప్రియంబైన నందిరూపు
పటికంబుననుదాల్చి భర్గ, నీగర్భంబు, నందునన్నుధరించి నందియంబు
మానునట్లుగనీ సమాధిమీఁదటఁ గొంత, తడవుండి సద్భక్తతతినుతింపఁ

ఆ॥ గొంచుఁబొమ్ము రజతకుధరమ్మునకునన్ను,
ననిన నట్లకొంచు నరుగుశివుని
సమ్ముఖమ్మునందు సమ్మదంబున నుండె,
సోమతుల్యుఁడగుచు సోమగురుడు॥

(చూ. పద్య బసవపురాణము _ I. ప. 28 _ 46)

ఇఁకఁ కర్ణాటసోమనాథ పురాణమున నీవిషయమె చెప్పఁబడెను. మరియు చక్రపాణి రంగనాథుడను వైష్ణవునితో సోమనాథునకు వాతవివ యిక వాదముగలుగఁగ, నతనిపుత్రుడగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరునిచే నావైష్ణవుని నోడించెను. పరాజితుడైన రంగనాథుడు శ్రీశైలమార్గ యామియై మల్లికార్జునస్వామి దర్శనము చేయమిచే నతని నేత్రయుగ్మము పోవ నహోబలనృసింహస్వామి ప్రేరణమున తిరిగి శ్రీశైలమునకు వచ్చి యందలి శివునిస్తుతించి నేత్రముల పొందగల్గి, పాల్కురికిఁబోయి సోమ నాథుని క్షమార్పణవేడి, తత్పుత్రునివలన శైవదీక్షపొందెనని యందు వ్రాయబడినది. ఇంతకంటె నితనిగూర్చి యింకేమియు తెలియదు.

ఇతనికులగోత్రగురుమాతాపితరులు:— జంగమ వంశజుఁడై నచో వీరశైవమతోత్కృష్టత వచ్చు నని యెంచి, పాల్కురికి సోమ నాథుఁడు సహజవీరశైవ జన్ముడైన జంగమకులజుడుగాని బ్రాహ్మణుడు గాడనియు, నందుచేతనే బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రలలో బ్రాహ్మ ణనింద చేసెననియు, సహజవీరశైవుల గోత్రనామములగు, వృష, నంది, భృంగి, వీర, స్కందులను గురుగోత్రములలో భృగిరిట గోత్రీకుడని

యితడు తెల్పుకొనెననియు జంగములకు వేదాధ్యయనాధికారము గూడ గలదనియు, బండారు తమ్మయ్యగారు విశ్వసించుచున్నారు. (చూ. ఉగాదిసంచిక, దుందుభి – (1922) పుట 144; విభూతి III 10, పుట 258; ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక - XX. 8 – 5). కాని యితఁడు రచించిన పండితారాధ్య చరిత్ర చతుర్వేదసార, బసవరాజీయాదులందు ప్రకటింపఁబడిన వేదమంత్ర, వైదికశిష్టాచార రహస్యములు బ్రాహ్మణే తరుల కగమ్యగోచరమగుటను బట్టియు, బ్రాహ్మణేతరులు వేదాధ్యయ నార్హులుగారని, యీతఁడు సోమనాథభాష్యమున రచించిన వాక్యములఁ బట్టియు. "చతుర్వేద పారగుఁడ" నని పండితారాధ్యచరిత్రమున తాను తెల్పుకొనుటచేతను, పండితారాధ్యచరిత్ర శ్రోతయగు పాల్కురికి సూర నామాత్యుఁడు సోమనకు మఱదియై, యాపస్తంభ సూత్రుఁడగుటను బట్టియు, వారిబాంధవ్యము వరుసకుఁ బెట్టికొనినదని విశ్వసించుటకు వీలులేని దగుటచేతను, పలువురు కర్ణాటకవు లీతని నారాధ్యనామముతోఁ జేర్కొనుటచేతను, సోమనాథ పురాణమునందితఁడు వేమనారాధ్యుని వంశమువాఁడని తెల్పఁబడినపు, డావేమనారాధ్యుఁడు బ్రాహ్మణుఁడని, పండితారాధ్యచరిత్రమందొక భూవరుఁడాతని నమస్కారమున కాశీర్వ దించ నందులకై నుడివిన (చూ. పం. చ. III పురాణప్రకరణము)

"మహాభక్తవరులు భూసురులు
హరవేషధరు లఘహరులు, చిత్పరులు,
మీరని మ్రొక్కుడు మేలొందుమనక
యూరక యుండుట యుచితమెనెంచ,"

ఈవాక్యములఁబట్టి స్పష్టమగుటచే నితడు బ్రాహ్మణకులజుడని నిర్ధారితమగుచున్నది. మఱియు 'పాల్కురిసోమన పతితుఁడ' ను నోరు గంటిలోని ధూర్తవిప్రుడువల్కు నిందావాక్యములఁ బట్టియే నితఁడు విప్రుడని తేలుచున్నది. ఈతఁ డారాధ్యబ్రాహ్మణుడనియే పలువురు పండి తశ్రేష్ఠులు తలఁచుచున్నారు. మఱియు వీరశైవ మతారంభకాలమగు

సోమనాథుని కాలమున 'జంగమ' పదము 'చరలింగ' మను నర్థమున శైవమతదీక్షితులకు, గురువులకు, నాశ్రమ స్వీకృతులకు, యోగులకు మాత్రమే యుపయోగింపఁబడినదిగాని, జాతివాచకముగ వ్యవహారమున లేదు. ఇటీవల నది జాతివాచకముగ పరిణమించినది. జంగమపదము జాతివాచకముగ ప్రాచీన శైవగ్రంథము లందుగాని, శాసనము లందుగాని లేదని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి, చిలుకూరి నారాయణరావుగార్లు గూడ బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్ర పీఠికలందు తెలుపుచున్నారు. ఆరాధ్యబ్రాహ్మణపదముగూడ జాతిపరముగ పూర్వమెక్కడ లేదనియు, నది పూజ్యులు, గురువు లనునర్థమున నాఁడు వ్యవహరింపఁబడెడిదనికూడ నారాయణరావుగారు వ్రాయుచున్నారు. (చూ. ప. చ. పీఠిక, పుట 80 — 82) కాని పూర్వపు టారాధ్యబ్రాహ్మణులు లింగధారులుగారని వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాయుచున్నారు (చూ. బ. పు. పీఠిక.) నన్నెచోడుని కుమారసంభవ కృతిపతియగు మల్లికార్జునయోగి 'జంగము' డని 'భూసురు'డని పెక్కుచోట్ల వ్రాయఁబడెను. కాన శైవ బ్రాహ్మణులలో గురుదీక్షఁబొందినవారు వీరశైవులై, గురుగోత్రమును స్వీకరించెడివారు; ఇతరులు పాల్కురికి సూరనామాత్యునివలె హరితస గోత్రాదులుగలవారు. కాని యట్టివారు భవులని తలంచ వీలులేదు. అట్లయినచో సోమనాథుఁడతనిని శ్రోతగా చేయునా? భవులదర్శనముగూడ చేయనివాఁడుగదా సోమన. కాన వీరశైవులలోఁగూడ చాతుర్వర్ణ్యము లానాఁడు గలవని యెంచవలసి యున్నది. వీరశైవులలో,

క॥ భువిలో శివదీక్షితులగు,
శివభక్తుల పూర్వజాతి చింతించుట రౌ
రవ నరక భాజనం బా
శివు పాషాణంబుగాఁగ చింతించుక్రియన్ ॥ 181.

అను యనుభవసారమున సోమనయే రచించియు, నా గ్రంథముననే తన్ను గూర్చి,

క॥ భృంగిరట గోత్రుఁడను,
గురులింగ తనూజుఁడ, శివకులీనుఁడ, దుర్వా
సంగ వివర్జిత చరితుఁడ
జంగమ లింగ ప్రసాద సత్ప్రాణుండన్ ॥ 32.

అని తెల్పికొనినాఁడు.

ఆసంప్రదాయము ననుసరించియే ప్రథమమున బసవపురాణమందు

“ భ్రాజిష్ణుఁడగు విష్ణురామిదేవుండు
తేజిష్ణువగు శ్రియాదేవియమ్మయును
గారవింపగనొప్పు గాదిలిసుతుఁడ ”

అనిచెప్పికొనినాఁడు. అప్పటికితని తలిదండ్రులు బ్రతికియే యుండ వచ్చును. కాని పండితారాధ్యచరిత్రము రచించునాఁటికిఁ దనవీరశైవము పూర్తిగ ముదిరి,

“ పెనుపారుభక్తుల పెంపుడుకొడుక
బసవనిపుత్రుండ బసవగోత్రుండ,
బసవన యిలుబడ్డ బసవనికొడుక ”

అని భక్తితన్మయమున వ్రాసికొనెను. ఈ సత్యమును గుర్తింపలేక యాంధ్రకవుల చరిత్రమున, శ్రీ. వీరేశలింగము గారును, నాంధ్రులచరిత్రమున చిలుకూరి వీరభద్రరావు గారును గూడ తికమకలు పడిరి. శివదీక్షితుఁడగుటచే నితఁడు కులగోత్ర మాతాపితరుల నామముల స్పష్టముగాఁ జెప్పికొనలేకపోయెను.

ఈతని కవితాగురువు కరస్థలి విశ్వనాథుడని ‘సకృపాత్ముఁడగు కరస్థలి విశ్వనాథు, ప్రకటవరప్రసాద కవిత్వయుతుఁడు’ అని బసవపురాణమునను,

గీ॥ "విమల చిత్రపూర్తి
కరస్థలము విశ్వేశుకారుణ్య
జనిత విగల కావ్యశక్తియుతుఁడ"

అని యనుభవసారమునను తెల్పుకొనెను. ఈతనికి శివదీక్ష నొసఁగిన మతగురువు గురులింగార్యుడు.

"గురులింగవర కరోదరజనితుఁడ" బసవపురాణము I

పేరెన్నఁబడిన శ్రీబలిదేవ వేమ, నారాధ్యులకు పరమారాధ్యదేవు,
మనుమని శిష్యుఁడమద్గురులింగ,ఘనకరుణాహస్త గర్భసంభవుఁడ"

అని పండితారాధ్య చరిత్రమునను జెప్పికొనెను.

మఱియొకగురువు కట్టకూరి పోతిదేవరట.

"కట్టుకూరి। పోతిదేవుని పదాంబుజషట్పదుఁడ" (బసవపురాణము I)

ఈతని నివాసస్థలము:-పాల్కురికి సోమనాథుని యింటిపేరును బట్టి యతని నివాసస్థలము పాల్కురికి గ్రామమైయుండు ననుటయేకాక, "అన్యవాద కోలాహల"కర్తయగు శివయోగీంద్రుఁడు దనకావ్యమును పాల్కురికి సోమనాథున కంకితముచేసి యందు పాల్కురికి గ్రామ మతని నివాసస్థల మైనట్లు తెల్పినాడు. ఆపద్యమిది—

సీ॥ భవదీయ సంబంధ బంధురంబయ్యె నే, భాగ్యంబుచేసెనో పాల్కురికి,
భవదంఘ్రిపూజనా పరులకిమ్మయ్యె నే, భాగ్యంబుచేసెనో పాల్కురికి,
యుష్మద్విహారసంయుక్తమై వెలసె నే, భాగ్యంబుచేసెనో పాల్కురికి,
యుష్మదీయాశ్రయాత్యున్నతిఁబొందె నే, భాగ్యంబుచేసెనో పాల్కురికి,
ఆ॥ పాలకురికి నెట్టిభాగ్యంబు చేసెనో,
నీస్వనామ పూర్వనిహితమయ్యె.
ఈహితానుషంగ, షట్కామ గురుచిత్త,
నలినభృంగ, సోమనాథలింగ॥ ౨.

కాని యీ పాల్కురికిగ్రామ మెక్కడయున్నదో నిర్ధారణచేయుటకు బలమైన యాధారములులేవు. సిడుప రిసోమన పద్య బసవపురాణమున తెల్పిన **యోరుగంటిలో** ప్రతాపరుద్రుడు — బసవపురాణ పారాయణకథ ననుసరించి, యీపాల్కురికి గ్రామము నైజామురాష్ట్రములో నోరిగంటికి సుమారు 12 క్రోసుల దూరమున, నల్లకొండజిల్లా, జనగామతాలూకాలో నున్నదనియు, ప్రస్తుతమది పాలకుర్తియను నామముతో వ్యవహరింపఁ బడుచున్నదనియు, సోమనాథుని కాలములో దానికి పాలకురికి యను పేరుండి యుండుననియు, నీ కవివంశీయు లిప్పటికి నీగ్రామమున నివసించు చున్నారనియు, నీగ్రామమందలి శివలింగమునకు గల సోమేశ్వరుఁడనుపేరే, యీతని తలిదండ్రు లీతనికిఁ బెట్టినారనియు, నీగ్రామమును బట్టియే యీతని యింటిపేరు సిద్ధించినదనియు పలువురు తలఁచుచున్నారు. (చూ॥ బ. పు. పీ. 8-వ పుట ; విభూతి Vol III. X. 157 పుట.) కాని వరం గల్లునకు 70 మైళ్లదూరములోనున్న పాలకుర్తి, పాలకురికి కాజాలదనియు నిది యాంధ్రకర్నాటదేశ సంగమంబున నుండియుండవలయుననియు, నట్టిది యనంతపురం జిల్లాలోని మడకసిరా గ్రామమునకు 20 మైళ్లదూరములో, మైసూరురాష్ట్రములోని తూముకూరుతాలూకాలో 'హాల్కురికి' పేర నున్నదనియు, కర్ణాటమున 'హా' కారము, తెలుఁగున 'ప' కారముగా మారును గాన, నిదియే సోమనాథుని నివాసస్థలమని డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు పండితారాధ్య చరిత్రోపోద్ఘాతమున 1-7 పుట లందు వ్రాసియున్నారు. మఱియు పాల్కురికి సోమన బసవపురాణ పండి తారాధ్యచరిత్రములను శ్రీశైలప్రాంతమందుండి రచించినట్లుగా తెలియు చున్నదని నిరూపించి, వార్ధక్యమున లింగైక్యమునకై పోయిన కర్ణాట దేశమునందలి 'కలికె' మనుగ్రామముగూడ దీనికి సమీపముగ నుం డుట యీవాదమునకు ప్రోద్బలముగ నున్నదని వారనిరి.

ఈ రెండువాదములును సోపపత్తికముగ నున్నట్లే కనఁబడు చున్నవి. కాని ప్రస్తుతపు టనంతపురు మండలి ‘ హాల్కురికి ’ గ్రామము ప్రాచీనమైనదా కాదా, యనియు, వరంగలు ప్రాంతపు ప్రస్తుత ‘ పాల కుర్తి ’ ప్రాచీనపు పాలకురికి యగునాయనియు, వరంగల్లులో జరిగిన ప్రతాప రుద్రుఁడు బసవపురాణ శ్రవణకథ ననుసరించి, యనంతపురము జిల్లాలో, హాల్కురికిలో, సోమన రచించిన బసవపురాణము స్వల్పకాలములోనే యంత శీఘ్రముగ ప్రచారమొందె, యోరుగంటిలో పారాయణ చేయఁ బడుటయు, సోమనశిష్యు లవమానితులై దూర దేశముననున్న సోమన నెడ్లబండిపై శీఘ్రముగ తీసికొనివచ్చుటయు సంభావ్యముగను, సహేతుక ముగ నుండునాయనుట విచార్యము. మఱియు హాల్కురికిలో సోమనాథుని వంశీయు లిప్పటికిని గలరా, యట్టివారు పాలకుర్తియందిప్పటికి నున్నమాట వాస్తవమా యని విచారింపవలయును. శైవక్షేత్రమైన శ్రీశైలమునకు, పండితారాధ్యుఁడు వార్ధక్యముననే దాక్షారామమునుండి రాఁగ, నైజాము ప్రాంతమునుండి యే శివరాత్ర్యాది యుత్సవములకో పలుమార్లు సోమ నాథుఁడు వచ్చియుండుననుట యసంభావ్యముగాదు. అట్టిసమయము లందు శివభక్తులసన్నిధి తనగ్రంథములవ్రాయ సంకల్పించుకొని తన స్వగ్రామమునకుఁ బోయి రచించి యుండవచ్చును. అంతమాత్రమున తనగ్రామము శ్రీశైలప్రాంతమే కావలయునని నిర్ణయింపనక్కఱలేదు. శివ భక్తులు సాధారణముగ శ్రీశైలమున కనేక పర్యాయములు వచ్చుచు పోవుచు నుండుట సహజమే. ఇఁక గ్రామపర్యాయవాచియగు ‘కుఱికి’ యనుకర్ణాటపదము తెలుఁగున ‘ కుఱ్ఱు ’ ఐనదని నారాయణరావుగారే వ్రాసియుండిరి. ‘ కుఱ్ఱు ’ కు ఔపవిభక్తి ప్రత్యయక్రమములో ‘ కుర్తి ’ యగుట భాషాసంప్రదాయ విరుద్ధముగాదని తోఁచుచున్నది. ఉ:— డోకిపఱ్ఱు—డోకిపర్తి ; పిడపఱ్ఱు — పిడపర్తి. కాన ప్రస్తుతపు పాలకుర్తి ప్రాచీనకాలమున ‘ పాలకుఱ్ఱు ’ అనియు, తత్పూర్వము ‘ పాలకురికి ’

యనియు వ్యవహరింపఁ బడెడిదనుట సంభావ్యమే. బసవనమీఁదను, వీరశైవమతముమీఁద నభిమానముచే పండితారాధ్యుఁడు కర్ణాటభాష నభ్యసించినట్లుగను, ప్రస్తుత కాలమున గాంధిమీఁదను, కాంగ్రెసుమీఁద నభిమానముగలవారు హిందీభాషనభ్యసించినట్లుగనే, సోమనాథుఁడుగూడ కన్నడభాష నభ్యసించి పాండిత్యము సంపాదించి యుండవచ్చును. దానికొఱకై యితఁడు చి. నారాయణరావుగారు తలంచినట్లుగా, కర్ణాటదేశ ప్రాంతమం దున్నవాఁడు గానక్కరలేదు.

మఱియొక చిక్కనియుపపత్తి నాకుఁ దోఁచుచున్నది. సోమనాథుని కృతులలో ననుభవసార మాదికావ్యమని దానిరచనను బట్టి యనేకు లంగీకరించిరి. మిగిలిన కృతులన్నింటి యందు ముందు బసవేశ్వరుని, తర్వాత పండితారాధ్యుని సోమన స్తుతించినాఁడు. బసవనిపేర మూఁడు నాల్గుకృతులు రచించినాడు. ఇట్టితఱి యనుభవసారమున పండితుని మాత్రముస్తుతించి బసవనామ స్మరణమైనను చేయలేదు. సోమనాథుఁడు కర్ణాటదేశ ప్రాంతనివాసి యైనచో పండితునికంటె బసవననే ప్రారంభమున నెఱింగి స్మరించి స్తుతించి యుండునుగాని విస్మరించియుండడు. కాన సోమన యోరుగల్లుప్రాంతనివాస గ్రామమున ప్రారంభమున ననుభవసారమును వ్రాయుచు, తదీయ సమీపదేశవర్తియగు పండితునిపై భక్తిగల్గి దూరదేశవర్తియగు బసవనను గురించి యప్పటికి మాత్రము విని యుండక, తర్వాత క్రమముగా, పెద్దవాఁడై, వీరశైవ మతాభిమాన మెక్కువైన తర్వాత, దూరకర్ణాటదేశీయుఁడైన బసవననుగూర్చి విని యతనిపై నెక్కువ భక్త్యభిమానములు నిల్పియుండ వచ్చును. దీనిని బట్టి సోమన నివాసస్థలమును పూర్వ కథానుగుణముగ నోరుగంటి ప్రాంతమని తలఁచిన నిర్దోషమగునని నాయూహ.

ఈతని జీవితకాలము:— పిడుపర్తిసోమన తనపద్యబసవపురాణమునఁ జెప్పిన ప్రకారము పండితుఁ డోరుగంటి బసవపురాణ శ్రవణకథను

బట్టియు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు, ప్రతాపరుద్రుని మంత్రియు, తన శిష్యుఁడునై న యిందులూరి యన్నయచే పిడుపర్తి శివరాత్రి కొప్పయ కిప్పించిన డోకిపఱ్ఱగ్రహారము నడుమ నంకిలిపడగా కొప్పయ మనుమఁడు ప్రౌఢరాయునిచేఁ దిరిగి పడసిన విషయకాలమును (చూ. పద్య. బ. పు. ఆ I పీఠిక. ప 54) బట్టియు, పాల్కురికి సోమనాథుఁడు క్రీ.శ. 1292 నుండి 1326-వ సం॥ వరకు రాజ్యము చేసిన ప్రఖ్యాత ప్రతాపరుద్రుని కాలమువాఁడని కందుకూరి వీరేశలింగముగారు కవులచరిత్ర ప్రథమముద్రణమున వ్రాసిరి. కాని వారింకేమియు నుపపత్తులు చూపలేదు. వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు గూడ బసవపురాణ పీఠికయందట్లే మొదట తలంచియు, తర్వాత దీనికంటె బలమైనదని యెంచి వేరుకారణముతో దానిని పూర్వపక్షముచేసి పెడదారిని పట్టిరి. కం. వీరేశలింగముగారు కవులచరిత్ర పరిష్కరణ ముద్రణమున తమపూర్వభావమును మార్చికొని ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వలె నీ కవి క్రీ. శ. 1220 పూర్వమువాడని తెల్పిరి. ఆవాదమిది. కర్ణాటభాషలో నుద్భటునిి కావ్యమందు, వృషభ స్తవము చేసిన సోమనను పొగడిన సోమరాజనుకవి క్రీ. శ. 1222 లో నున్నట్లు కర్ణాట కవిచరిత్ర కారుఁడు వ్రాయుటచే పాల్కురికిసోమన యంతకుఁబూర్వుఁడుకావలయు నట. దీనిని వేదప్రమాణముగనంగీకరించి యితరాంతర బాహ్యప్రమాణము లనుగూడ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తదనుగుణముగ వ్యాఖ్యానము చేసిరి. బసవపురాణమున,

> " పండితారాధ్య కృపాసముద్గతుఁడు......................
> కరస్థలి సోమనాథయ్యగారు "

అని సోమన రచించుటచే, కరస్థలి సోమనాథయ్యగారు పండితారాధ్యుని శిష్యుఁడై న సమకాలికుఁడనియు, బసవన పండితారాధ్యులు క్రీ.శ. 1170 నాటికే లింగైక్యమొందుటచే వారిశిష్యులతో సంభాషించిన మనకవి

1190 సం॥ దాటి యుండననియు, పండితారాధ్యచరిత్ర రచనాకాలమునకు పండితుని పుత్రపౌత్ర శిష్యులు సజీవులై యున్నారని భావించి, పాల్కురికి సోమన క్రీ. శ. 1132 నుండి 1198 సం॥ వరకు జీవించియున్న రుద్రదేవుని కాలమువాఁడని నిర్ధారణచేసి, రుద్రదేవునే, చరిత్రజ్ఞానము విశేషముగా లేనట్టి పిడుపర్తి సోమన పాల్కురికి సోమనాథకవి కాలమునకు చాలాతర్వాత జీవించి యుండుటచే, తెలియక ప్రతాపరుద్రుఁడని పేర్కొనెనని సమాధానపఱచిరి. కాని యీమతమునకు ప్రతిబంధకములు చాల యున్నవి. పండితారాధ్యచరిత్రమున,

" పేరెక్కఁదగిన శ్రీబెలిదేవివేమ
నారాధ్యులను పరమారాధ్యదేవు
మనుమని శిష్యుఁడ "

అని రచించుటచే నీవేమనారాధ్యుఁడు పండితారాధ్యుని సమకాలికుఁడు గాన నీకవి వారల తర్వాతవాఁడు కావలయునేకాని, బసవ పండితారాధ్యుల జీవితకాలములో నుద్భవించియుండుటకు వీలులేదు. మఱియు పండితారాధ్య చరిత్రావసానమున, పండితుని కుమారుఁడైన కేదారయ్య పుత్రచతుష్టయముయొక్క,

" గురుచతుష్క మాత్మసంతాన
తనయపరంపరోత్తరపరంపరలు,
పరిచిత గురు పరంపరలు తేజరిల్ల "

అనియు; పండితుని నమకాలమువాఁడైన ఇవటూరి సోమనాథయ్యగారి పుత్రత్రయము,

" గురుత్రితయాన్వయ తనయ,
తనయపరంపరోత్తర పరంపరలు
ప్రభుతర గురుపరంపర తేజరిల్ల "

అని సోమన రచించుటచే, పండితారాధ్య పాల్కురికి సోమనల మధ్య ననేకతరములు గడిచినట్లు గనఁబడుచున్నది. కావున

> " పండితారాధ్య కృపా సముద్గతుఁడు
> కరస్థలి సోమనాథయ్యగారు "

అనఁగా పండితు నుపాసించుటచే పుట్టిన యని యర్థము చెప్పవలయును.

మఱియు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు క్రీ. శ. 1180 సం॥ తర్వాతి వాఁడు గానిచో, నసఁగా బసవ పండితారాధ్యులకు నితనికి సుమారు 20సం॥అంతరమున్నచో నితఁడు వారిని ప్రత్యక్షముగనే యెఱిఁగియుండును. కాని వారి చరిత్రమును బసవపురాణమున తెల్పినట్లుగ,

> " అసదృశంబై యొప్పు బసవపురాణ
> మెసకంబుతోఁజెప్ప నిష్టమయ్యెడిని,
> వర కథాసూత్రంబు వెరవెఱింగించి
> చరితార్థుఁ జేయరే కరుణతో ననుచు. "

బసవనను గూర్చి తన యజ్ఞానమును వెలిబుచ్చుఁడు కదా. మఱియు నీతని ప్రథమ కృతియైన 'అనుభవసార' ప్రారంభమందు పండితుని స్తుతించినాఁడు గాని బసవని స్మరింపనైనలేదు. మిగిలిన కావ్యములందు పండితుని కంటె బసవని విశేషగౌరవ ప్రపత్తులతో స్తుతించినాఁడు. కాన ననుభవసార రచనాకాలమునకు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు బసవని పేరైన వినియుండఁడు. అందుచేతనే బసవపురాణమున నట్లువ్రాసియుండును.

ప్రస్తుతకాలమున గాంధికంటె 20 సం॥ చిన్నవారగు స్వదేశాభిమానులును, గాంధియందభిమానులు నతనినెఱుఁగక, చూడక యుండ గలరా! అట్లే వీరశైవమతాభిమానియు, బసవాభిమానియు నైన సోమన యతనికంటె 20 సం॥ చిన్నవాఁడే యైనచో తానే ప్రత్యక్షముగా నతనిని

దర్శించి వెఱ్ఱిగియుండెడి వాఁడుగాని పరోక్షజ్ఞానముతో నతనికిఁ బనియుం డెడిదికాదు. పండితారాధ్యుఁడు బసవన దూతలతో సంభాషించి, యతనిని ప్రత్యక్షముగాఁ జూచుటకు ప్రయత్నించెను కదా. కాన బసవనకాలమున సోమన జీవించియుండె ననుట పొసగదు.

మఱియు, వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, సోమనాథుని గురువును నిర్ణయించు నపుడు చూపిన ప్రమాణవాక్యమగు (చూ. బ. పు. పీ 14 పుట)

"పేరెక్కఁదగిన శ్రీబెలిదేవి వేమ
నారాధ్యులను పరమారాధ్యదేవు
మనుమ శిష్యుఁడ"

అని పాల్కురికి సోమన, పండితారాధ్య చరిత్రమున రచించిన వాక్యము లతని కాలనిర్ణయమునుపట్ల ప్రభాకరశాస్త్రిగారేల గ్రహింపలేదో తెలియదు. గ్రహించినచో నితఁడు 1190 తర్వాతివాఁడు గాఁడని వ్రాయుట సాహసము. లేక యిది వారి మతమున, కాలనిర్ణయమునకు ప్రమాణముగ లేదేమొ. సోమన 1190 తర్వాతివాఁడు గానిచో పండితారాధ్యు లింగైక్య కాలమగు 1170 సం॥ నకు సోమన కథమపక్షము 30 సం॥ వయస్సుండును. అప్పటికి పండితునికి సుమారు 60 సం॥ వయస్సు గల్గిన వేమనారాధ్యుఁడు, 70 సం॥ వయస్సువాఁడై యుండు ననుకొనినచో, నతనిమనుమఁడు 20 సం॥ వాఁడు కాఁదగును. ఇతఁడు, 30 సం॥ వయస్సుగల సోమనాథునకు గురువగుట యసంభావ్యము. కాన గురువు 35 సం॥ ప్రాంతమున శిష్యుఁడు 15 సం॥ వాఁడగుట సుసంభావ్యము.

సోమనాథుఁడు ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని గాలమగు క్రీ. శ. 1291 - 1323 మధ్యకాలమువాఁడగుచో, పండితారాధ్యుని లింగైక్యకాలమగు 1170 సం॥ నకు 120 షం॥ పైగా జరిగి, పండితుని తర్వాత 5, లేక 6 తరములు జరుగును. కాన సోమన వేమనారాధ్యుని మనుమనికి

శిష్యుఁడనుటకు, వేమనారాధ్యుని 5, 6 తరముల మనుమఁడని యర్థము చెప్పికొనవలెను. బహిస్సాక్ష్యముకంటె సోమనవాక్యములగు నంతస్సాక్ష్యమే యెక్కువ ప్రమాణము. సోమనగురువు యొక్క తాతయగు వేమనారాధ్యుఁడు, పండితారాధ్యచరిత్రమున పేర్కొనబఁడినవాఁడు గాడని, డా. చి. నారాయణరావుగారివలె వాదించుచో, (చూ. పం. చ. పీఠిక, పుట, 17.) ' పేరెక్కఁదగిన శ్రీ బెలిదేవి వేమనారాధ్యుఁడ ' ని సోమన తెల్పుటచే, నతడు, తానురచించిన పండితారాధ్య చరిత్రమున ప్రసిద్ధుఁడై, పండితునకు సమకాలికుఁడైన వేమనారాధ్యుఁడేకాని, తత్పూర్వుఁడుగాని, తత్పరమందున్నవాఁడు గాని కాఁడఁగఁడు. అట్లే యగుచో సప్రఖ్యాతుని మనుమని శిష్యుఁడని చెప్పికొనుట కంటె, గురువుపేరును మాత్రమే చెప్పికొనును కదా.

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తన శిష్యుఁడైన పిడుపర్తి శివరాత్రి కొప్పయకు ప్రతాపరుద్రుని మంత్రియు తనకు శిష్యుడునైన యిందులూరి అన్నయప్రెగ్గడచే నిప్పించిన డోకిపఱ్ఱగ్రహార మతని మనుమఁడగు పెద్ద సోమయ్య కాలమున నంకిలి పడగా ప్రౌఢదేవరాయల సాయమున తిరిగి సంపాదించెనని పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తనపద్య బసవపురాణమున చెప్పెనుకదా. మొట్టమొదట నాయగ్రహారమును బడసినది ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యపరిపాలన కాలమందలి క్రీ. శ. 1309 సం॥ మగుచో, తరమునకు 30 సం॥ చొ॥ చూచినచో పెద్దసోమన కాలము 1399 లేక 1410 అగును. ఈకాలముననే మొదటి ప్రౌఢదేవరాయలు విజయనగరమున రాజ్యము చేయుచుండెను. కాన నీకాలము గూడ తగినట్లు సరి పోవుటచే పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని కాలము వాఁడనుట స్పష్టము. త్రికాలవేదియగు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ప్రతాపరుద్రుని దేశము త్వరలో తురుష్కాక్రాంత మగుననియుఁ జెప్పెను.

మహామ్మదీయులు మొట్టమొదట కాకతీయ రాజ్యముపై దండెత్తివచ్చినది క్రీ. శ. 1302 — 1303 సం॥ న. అప్పుడు కాకతీయులే గెలిచిరి. తిరిగి 1309 సం॥న తురకలు దండెత్తి రాఁగ ప్రతాపరుద్రుఁడు వారితో సంధి గావించుకొని కప్పముకట్టుట కంగీకరించెనట. కడకు 1323 సం॥ న తురకలు మరలదండెత్తివచ్చి ప్రతాపరుద్రుని ఢిల్లీనగరమునకు పట్టుకొనిపోయిరి. తురుష్కులు కాకతీయరాజ్యముపై దండెత్తివచ్చిన కాలముగూడ పాల్కురికి సోమనాథుఁడు చెప్పినకాలమునకు సరిపోవుటచే సోమనాథకవి ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని కాలమువాఁ డనుట రూఢియగుచున్నది. ఓరుగల్లున స్వయంభూ దేవాలయమున బసవపురాణ శ్రవణమునకు వచ్చినది ద్వితీయప్రతాపరుద్రుఁడే యనుటయు దీనివలన నిశ్చయము.

ఇందులూరి అన్నయమంత్రి పెదతండ్రియగు సోమయ తనూజుఁడైన మనుమ గన్నయ వంశమునఁ బుట్టిన గణపతిదేవుఁడు రచించిన శివయోగసారమున నిందులూరి వారివంశము విపులముగ వర్ణింపఁబడినది. అన్నయమంత్రి పెదతండ్రియగు సోమయ కొలనిమండలికులను జయించుటచే నాతని వంశమునకు కొలనివారను పేరు వచ్చెను. అన్నయమంత్రి తండ్రి పెదగన్నయ, తల్లి గౌరమ. కాకతీయ గణపతిదేవుని కుమార్తెయగు రుద్రాంబకును, చాళుక్య వంశములోనివాఁ డగు వీరభద్ర మహారాజునకును గలిగిన రుయ్యాంబ నిందులూరి యన్నయమంత్రి వివాహ మాడెను. కాన నితఁడు ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రునకు పినతల్లిభర్తయై, రాజునకు మంత్రియు దండనాథుఁడునుగా నుండి మహామ్మదీయుల దండయాత్రల కాలమున నున్నవాఁడనుట స్పష్టము. ఈతఁడు పరమ శివభక్తుఁడై పాల్కురికి సోమనాథునకు శిష్యుఁడయ్యెను.

త్రిపురాంతక మందలి త్రిపురాంతకేశ్వరాలయమున చీకటిమిద్దె యుత్తర గోపురపు గోడమీఁద నీ యన్నయమంత్రి క్రీ. శ. 1291 సం॥ న

త్రిపురాంతకేశ్వరుని కఖండ దీపారాధనము నిమిత్తము 50 ఆవుల దానము చేసినట్లు శాసనమున్నది. (Ep. Coll, 238 Of 1905) మఱియు నీ యిందులూరి యన్నయమంత్రియే భీమేశ్వరస్వామికి 500 నిష్కములను సమర్పించి దాక్షారామాలయమున శాసనమును వ్రాయించినాఁడు. (S. I. I. Vol IV, No. 1307) ఇది క్రీ. శ. 1293 సంll నాఁటిది. గోదావరి జిల్లా పలివెల శ్రీ కొప్పేశ్వరస్వామి యాలయమున కాకతి ప్రతాపరుద్ర మహారాజు రాజ్యము చేయుచుండ నాతని మహాప్రధాని యన్నయప్రెగ్గడ కభివృద్ధికి గాను క్రీ.శ. 1317 సంllన చేసిన దానమునకు శాసనముగలదు. (S. I. I. Vol, V No. 1.) శివరాత్రి కొప్పయ్య కన్నయమంత్రి ఢోకిప ఋగ్రహారము నిప్పించిన శాసనముగూడ దొరక వచ్చును. ఈ శాసన ప్రమాణమును బట్టి గూడ పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యపరిపాలన కాలమున నుండెననుట స్పష్టము.

కవిపైదుష్యము:— ఈతనిపాండిత్య మపారము, నపూర్వము, నసమానము, సర్వతోముఖమునై యితఁడు సర్వజ్ఞుఁడుగా గనిపించు చున్నాఁడు. ఈతనికి చతుర్వేదములు, షట్ఛాస్త్రములు, నష్టాదశ పురాణములు, చతుఃషష్టికళలు, విద్యలు, కావ్యనాటకాలంకార శాస్త్రములు, కవితామర్మము, వివిధవేదాంతశాఖలు, భాష్యములు, వివిధమత సిద్ధాంత సంప్రదాయములు, బహుభాషలు, ననేకదేశ సాంఘికాచార ములు, నానావిధాహార విహారవేషపై ఖరులు, లోకవ్యవహారము మొదలైనవన్నియు తెలియునని యీతని సోమనాథభాష్యము, చతుర్వేద సారము, పండితారాధ్యచరిత్రము మొదలైనవి చాటుచున్నవి. ఇట్లని యీతఁడు కేవలము వైదిక ఛాందసుఁడుగాక, పరమలౌకికుఁడు. ఒక విధముగ పండితారాధ్యునికంటె నెక్కువ ప్రజ్ఞాపాండిత్యములుగల కవి శ్రేష్ఠుఁడుగ నితఁడు గనిపించుచున్నాఁడు.

ఈ పాండిత్యమంతయు వీరశైవమతమునకుఁ బ్రాముఖ్యముఁ గూర్చుటకును, పరమతముల ఖండించుటకు, నాయా గ్రంథములనుండి ప్రమాణవాక్యముల నుదాహరించుటకు, కొన్నింటికి తన శైవమతానుకూలముగ ననువదించి వ్యాఖ్యానము చేయుటకు నిష్టమువచ్చిన ట్లుప యోగించుకొనెను. మఱియు బహుభాషలందు రసవత్కవిత్వము వ్రాయఁగలవాఁడు. ఇన్నింటియం దితనికి మిడిమిడి జ్ఞానముగాక లోఁతువై శౌల్యముగల కూలంకష పాండిత్యముగలవాఁడు. శ్రీనాథాదుల కంటె గూడ నెక్కువ పాండిత్యము గలవాఁడితఁడు. దీనికిఁదోఁ డితఁడు పరమ నియమ నిష్ఠాగరిష్ఠుండు. ఇది బాహ్యాటోపమునకుఁ గాక త్రికరణశుద్ధమైనది. తాను విశ్వసించిన వీరశైవమతముపైనను, తా నారాధించు దైవమగు శివునిపైన గల భక్తికి మితిలేదు. వానికిఁ దన ప్రాణధనాదులైన సర్వస్వము త్యాగము చేయ నావేశపడుఁడు. అసలు వీరశైవ మతమే యుద్రేకభూయిష్ఠమైనది. ఈతని పాండిత్యమునకు పరవాదులు భయపడి వశ్యులయ్యెడివారు. ఈతనికి 'తత్త్వవిద్యాకళాకలాప కవితాసార' 'అన్యవాదకోలాహల, ప్రత్యక్షభృంగీశావతార' 'జైనమస్తక విన్యస్తశాతశూల కలితబిజ్జల తలగుండుగండ బిరుదశోభిత' యను బిరుదములు గలవు.

పాల్కురికి సోమనాథుఁడిట్టి యపార పాండిత్యమును శ్రీనాథుని వలె పండితుల మెప్పునకు, రాజాదరణమునకు స్వపాండిత్యమును, కావ్యశిల్పమును ప్రకటించి, కావ్యప్రయోజనములైన 'యశసేఽర్థకృతే' త్యాదులకొఱ కుపయోగింపక, కేవల స్వార్థరహితుఁడై మతప్రచారార్థ ముపయోగించెను. కాన నీతని కావ్యములు ప్రజాసామాన్యములో నావేశముగల్గించి మతప్రచారము చేయుటకై రచింపఁబడుటచే, నా దృష్టితో వీనిని జూడవలయునుగాని, పాండిత్య ప్రకటనదృష్టితో విచారించినచో నాంధ్రశబ్దరత్నాకర కర్తవలె నీతని నికృష్టకవిగా పరిగణింప వలసి

వచ్చును. ఈతని కవిత్వప్రౌఢిమ, రచనావిధానము, లేక కూర్పు, భాషాశైలి మొదలైన వానియందుగాక, భావోన్మీలనము, నపూర్వ కల్పన, పాత్రపోషణము, రసౌచిత్యపోషణములు, కథాభాగముల పుష్టి వివిధభాగముల వర్ణనతో విషయము నేత్రములకుఁ గట్టినట్లు చిత్రించుట కథావస్తువుతో విగళిత వేద్యాంతరత్వమునుగూర్చి, తన్మయపూర్వక మైన రసావేశమును గూర్చుట మొదలైన వానియందు కాననగును. ఈతఁడు రచనావిధాన భాషాశైలులందు ప్రౌఢిమఁ గూర్చలేని యశక్తుఁ డెంతమాత్రము గాఁడు. కాని యట్లు వ్రాయుట యాతని సంకల్పము కాకపోవుటయేకాక, తనముఖ్యప్రయోజనమైన సామాన్యజనులకు సులభ గ్రాహ్యమై మత ప్రచారమునకు సాయపడు నుద్దేశము భంజకమగును. తన శక్తిని ప్రకటించుటకై మచ్చున కక్కడక్కడ నుద్దేశ పూరిత సంద ర్భములందు ప్రౌఢముగ వ్రాసినాఁడుకాన నాదృష్టితో నీతని కావ్యములఁ బరీక్షింపఁదగదు. ఈతని కవితాశయములు వేరు.

ఈతని కవితాశయములు:— పాల్కురికి సోమనాథుఁడు దన కావ్యములను మతప్రచారమునకై తదనుగుణముగ రచించినను నందు కావ్యగౌరవ మేమియుఁ గొఱతపడనీయక బాగుగ పోషించినాఁడు. అత నికిఁ గవిత్వమును గూర్చి మంచి యాశయములు నాదర్శములు గలవు. ఇవి కొంతవఱకు నన్నెచోడుని యాశయములఁ బోలియున్నవి. నన్నె చోడుఁడు దన కుమారసంభవమున,

చ॥ సరళముగాఁగ భావములు జానుతెనుంగున నింపు పెంపుతోఁ
బిరిగొన, వర్ణనల్ ఫణితి పేర్కొన, నర్థము లొత్తగిల్ల, బం
ధురముగఁ బ్రాణముల్ మధుమృదుత్వ రసంబునఁ గందళింప, న
క్షరములు సూక్తులార్యులకుఁ గర్ణరసాయన లీలఁ గ్రాలగ॥ 1. 35

సీ॥ "దేశిమార్గంబులు దేశీయములుగా, నలంకారములఁ బూనలంకరింప, శిగ,

అని తెల్పినాఁడు. కాని, యితని కావ్యము మాత్ర మీయాదర్శముల బరిగణింపక నన్నయాది కవులవలె మార్గఫక్కియైన సంస్కృతపద్ధతి యందే నడచినది. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు మాత్రము తా నుద్దేశించిన కవిత్వ నియమములను బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రలలోఁ దప్పక యవలంబించి చూపినాఁడు. ఇతఁడు బసవపురాణమున,

"ఉరుతర గద్యపద్యోక్తుల కంటె
సరసమై పరగిన జాను తెనుంగు
చర్చింపఁగాఁ సర్వసామాన్య మగుటఁ
గూర్చెద ద్విపదలు గోర్కిదై వారఁ
దెలుఁగుమాట లనంగ వలదు, వేదముల
కొలఁదియగాఁ జూడుఁడిల నెట్టులనినఁ" 1. పుట 5.

అని తెల్పి మఱియు పండితారాధ్య చరిత్రమున,

ఒప్పదు ద్విపదకావ్యోక్తి నావలవ
దారూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధ
పూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠరచన
మానుగా సర్వ సామాన్యంబు గామి
జాను తెనుఁగు విశేషము ప్రసన్నతకు
నట్టులుఁగాక కావ్యప్రౌఢిపేర్మి
నెట్టన రచియింప నేర్చినఁజాలు
నుపమింప గద్యపద్యో దాత్త కృతులు
ద్విపదయు సమమ భావింప నెట్లనిన" దీక్షాప్ర. పుట 18.
"తేట తెనుంగున ద్విపద రచింతు" ,,

ఈతఁ డుపయోగించినఁ 'జాను తెనుఁగు' పదమునకు సమ సంస్కృతోక్తి యని కర్ణాటకలాక్షణికు లుపయోగించుకొనిరి. పాఠకులకు తెలియు

టకై యితనికిట్టి శైలి యవలంబింపవలసి వచ్చినది. కాని నన్నెచోడున కీ మతప్రచార ప్రయోజనము పట్టలేదు. అతనిది కావ్యశిల్ప దృష్టి.

సంస్కృతభాషయం దనుష్టుప్ ఛందము రచించుటకు, చదువుటకు, నన్వయముచేసికొనుటకు గూడ బహు సులభముగ నుండును. మఱియు వాల్మీకి రామాయణము నీఛందమున వ్రాయుటచే నయోధ్యలో శ్రీరాముని యెదుట కుశలవులు గానముచేయుటకుఁ గూడ ననువుపడినది. అటువంటి లఘువైన ఛందముగల్గి పాడుటకనువైనది తెలుగుభాషలో ద్విపద. ప్రాచీన దేశీయ వాఙ్మయమగు తోలుబొమ్మల వాండ్రపాటలు, స్త్రీల పాటలు, పడవవాండ్రపాటలు, గొల్లసుద్దులు మొదలైన పామర జనుల రచనములును, పండితారాధ్య చరిత్రలోఁ జెప్పఁబడిన,

> " ఆనందగీతంబు లర్థిపాడుచు శి,
> వానందలీలలనలరి యాడుచును
> శంకరగీతముల్ సరసఁబాడుచును, "

మహిమ ప్ర. పుట 176.

ఆనందగీతములు, తుమ్మెద పదములు, ప్రభాతపదములు మొదలైనవి కూడ నీ ద్విపదలును తద్వికారములు మాత్రనే యైయున్నవి. కాన నీ ద్విపద సర్వసామాన్యమైన దే కాని క్రొత్తదికాదు. పూర్వ మీ ఛందమున పామరవాఙ్మయము మాత్రమేయున్నది. కాని యంతకుఁబూర్వము పండితుఁడెవఁడు నీఛందమున కావ్యముల రచించలేదు. మఱియు నన్న యాదుల భారతాదులు వృత్తరచనతోఁ గూడుకొని సంస్కృత భూయిష్ఠమైన రచన గలదగుటచే, నా ప్రాచీన వాఙ్మయమునుగూడఁ గప్పివుచ్చినది. సంస్కారశూన్యమై, పండితానాదరమై, ప్రాచీనకాలమునుండి దేశమున జీర్ణమైయున్న గేయరచనమును, సర్వజనాదర పాత్రముచేసి, సారస్వత గౌరవము గూర్చు, యుండు కావ్యరచనమును జేసిన ప్రప్రథముఁడు

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. ద్విపద కవిత్వమున కీతఁడు చేసినమేలిది. ఈతఁడు దీనివలన నాశించిన ప్రయోజనము వేఱొకటి గలదు. గేయము వలె పాడుటకై యీ ద్విపద యనే ప్రదేశములందు జంగమ కథలుగా పాడఁబడి మతప్రచారమున కుపయోగించును. గేయమున గానము గూడ మిశ్రమగును గాన, గానము జనసామాన్యమును బహు సులభముగ వశ్యులఁజేసి యుద్రిక్తులఁ జేయునుగాన, మతప్రచారమున కిది బహువిశేషముగ ప్రయోజనకారి యగును. దీనికిఁదోడు ద్విపదకు పావనత నారోపించి, పండితారాధ్య చరిత్రమున,

"ఐహికాముష్మిక ద్వి, పద హేతువగుట ద్విపదగాఁగ పఱఁగు"

అని యతిశయోక్తి గూర్చినాఁడు.

ఇట్లని యితఁడు దేశీయపద్ధతి, దేశీయఛందమున రచించిన మాత్రమున కావ్యమర్యాదలను, నాలంకారిక లక్షణములను వీటఁబుచ్చలేదు. ఈతఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమున,

"సత్కృతి యన నూత్నసంగతి దనర,
తొమ్మిది రసములు దులుకాడు దాని,
యిమ్మడి వర్ణన లెనగంగ ద్విగుణ
మగు నలంకారంబు లసలారు దాని,
ద్విగుణార్థ భావముల్ దీటుకొనంగ"

ఈ యలంకారముల నన్నింటిని కవి తన కావ్యముల చక్కగ నుపయోగించుకొనెను. నన్నెచోడుఁడు గూడ నీతనివలె ముప్పదియారలంకారములనే పేర్కొనెను.

"దశప్రాణంబుల పరిపూర్ణంబై, నవరస భావభరితంబై, ముప్పదియాఱ దలంకారాలంకృతంబై, రమణీయంబైన"

కుమారసంభవము I. 45.

మఱియు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమున,

"జాతులు రచనాప్రణీతులు గావ్య
నీతులు రీతులు నేతు లుట్టంగ
పరకవు ల్గొనియాడ వర్ణనకెక్క
ధరఁజెప్పఁ గృతియు నుద్యత్కృతిగాక"

అని రచించెను. ఇఁక సంస్కృతాలంకారికులు పది కావ్యగుణముల మాత్రమే వివరింపఁగ, సోమన యీక్రింది విధముగ 49 దింటిని పేర్కొనెను.

"సరళత సరణి, ప్రసన్నత సెన్ను। పరిణతి గణపద పద్ధతి శబ్ద
శుద్ధి, ప్రయోగప్రసిద్ధి, గళా। సమృద్ధి నానుడి, వడిమితి, రతి యర్థ
పుష్టి, నైజము, రసపుష్టి, వినూత్న। సృష్టి, విశేష్య విశేషణశ్లేష
సొంపు సుకుమారత పెంపు మాధుర్య। మింపు, మృదుత్వంబు
నింపోజ ఋజువు
యమకంబు, గమకంబు యతిగతీ గార। కము, పూరకము, గ్రియ
కాంతి విశ్రాంతి
రంగు బెడంగు, మెఱుంగు సమాన। సంగతి యతురశయ్యా సంఘటన
నిపుణత, రసికత, నెఱి, సమాధాన ముపమాన మవధాన ముత్ప్రేక్ష లక్ష్య
లక్షణవ్యక్తి, యలంకారయుక్తి। దఱిత,సుమతి, విచక్షత యనిన"

ఈవిధముగ ప్రాచీనాలంకారికులు నిర్దేశించిన వానికి వీనికి కొన్ని భేదము లున్నవి. అట్లే యాలంకారికులు కావ్యదోషములను పది తెల్పగా నితడు 25 గా పెంచుటయే కాక గొన్ని మతభేదములఁ గూడ గూర్చెను. అందివి,

"జల్లి, పూరక, మపశబ్ద మక్రమము। వొల్లవిక్రియ జడ్డువోడ, పసంఘ
టన గాదు, వ్యర్థం బసఁగతి, విరసంబు। వైకల్య, మత్యుక్తి వైరిపదము

దల విరుపస మగ్రత, శిథిలబంధ । మొలు, పబంధమ్ము, గ్రామ్యోక్తి కంఠ
కము, ద్రాస, ఛందోవిరుద్ధం బాదియగు ”

ఈవిధముగా నితఁడు కావ్యలక్షణములందు గూడ స్వాతంత్ర్య
మవలంబించినాఁడు. ఇందుచేఁ దన కావ్యము నిర్దుష్టముగా నుండవలెనని
యాశించినాఁడు. కాని యితఁడు బసవపురాణమున (పుట 5) దెల్పిన

“ అల్పాక్షరముల ననల్పార్థ రచన
కల్పించుటయె కాదె కవి వివేకంబు ”

అను ధర్మము కావ్యమునకు ప్రశస్తమై ముఖ్యముగా నుండవలసినదై నను,
దీనిని మాత్రము తనకావ్యముల నితనికి సమన్వయించుకొన సాధ్యము
కాకపోయినది. ఈ సూత్రము ప్రకారము కావ్యరచన సాగించినచో
నుత్కృష్టమై, వ్యంగ్యప్రధానమై, పండితైకమాత్రానుభవ యోగ్య
మగును కాని సామాన్యజనులకు గ్రాహ్యముకాదు. అందుచే తన ముఖ్య
ప్రయోజనమైన మతవ్యాప్తి సిద్ధించదు. కాన తన ముఖ్య ప్రయోజన
మునకు భంజనమైన యా యుత్తమ కావ్యధర్మమును త్యజించి తనకావ్య
ముల కేవలము వాచ్యప్రధానముగానే రచించినాఁడు. అందుచే నితఁడు
వర్ణ్యవిషయములను సవిస్తరముగా, సంపూర్ణముగా, తనివి తీరునట్లుగా,
స్త్రీబాలురకుఁగూడ కళ్ళకుఁగట్టి, శల్యశల్యమునకు పట్టి యాకర్షించు
నట్లుగా వర్ణించినాఁడు. ఇట్టి రచనచే పాఠకుల కానేశము గల్గును. ఇది
కావ్యమునకు జీవకఱ్ఱ. ఈ కవితావేశమున ధారావాహిని యెచ్చటను
కుంటుపడకుండ సాగును. అంతియేకాక యాతని కవితాధార పరుగు
లెత్తునే కాని మందగమనము చేయదు. ఈ కవితావేశము భక్త్యుద్రే
కముగలది, గానప్రేరకముచేఁ తనివితీర వర్ణించిన దనుక నాపుటకుఁ
గూడ సాధ్యముగాదు. దీనివలన కావ్యాన్విత్యమునకు భంగము వచ్చి

నను నితఁడు లక్ష్యముచేయఁడు. ఈ విషయమున మాత్రమే యీతనికి పోతనకవి సామ్యము వచ్చును. కాని, పోతన కవిత్వమందుగల మృదు మధుర రచన మీతనియందు లేదు. ఈతని కవిత్వమువలె కొన్ని చోట్ల నైనను పోతనకవిత్వము పేలవముగ, రోకటిపాటగా నెప్పుడు నుండదు. ఈతని వర్ణనలు, ప్రబంధములందలి దీర్ఘమైన యష్టాదశ వర్ణనలవలె కథా వేగమునకుఁ గూడ నడ్డు తగిలినవి. కాని దానికిఁగూడ నితఁడు లక్ష్యము చేయలేదు. ఇట్లు తన ముఖ్యప్రయోజనమైన మతప్రచారమున కడ్డుతగిలిన ముఖ్య కావ్యలక్షణమై, కావ్యాత్మయనఁబడు 'వ్యంగ్య' రచనను గూడ తిరస్కరించినాఁడు. ఈతని జీవితమందలి 'నిర్లక్ష్యభావమే' యీతని కావ్యలక్షణ, భాషాలక్షణము లందుగూడ వ్యాపించినది.

ఈతని కృతులు — వాని వివరములు : — పద్యబసవపురాణ మున పిడుపర్తి బసవన పాల్కురికి సోమనాథుని కృతుల నిట్లుపేర్కొనెను.

సీ॥ బసవపురాణంబు, పండితారాధ్యుల
చరితంబు, నను భవసారమును, జ
తుర్వేదసార సూక్తులు, సోమనాథ భా
ష్యమ్ము, శ్రీరుద్ర భాష్యంబు, బసవ
రగడ, గంగోత్పత్తి రగడ, శ్రీబసవాఢ్య
రగడయు, సద్గురురగడ, చెన్న
మల్లు సీసములు, నమస్కారగద్య
వృషాధిప శతకంబు, నక్షరాంక
తే॥ గద్యపద్యముల్, పంచప్రకారగద్య,
యష్టకము, పంచకము, నుదాహరణ యుగళము,
నాదియగు కృతుల్ భక్తిహితార్థబుద్ధిఁ,
జెప్పె నని భక్తసభలలోఁ జెల్లుచుండు.॥ సీ.క. 27.

ఇందులో (1) అనుభవసారము, (2) చతుర్వేద సారము (3) చెన్నమల్లు సీసములు (4) వృషాధిపశతకము (5) ఒక బసవోదాహరణము, (6) బసవపురాణము, (7) పండితారాధ్య చరిత్రమును మాత్రము తెలుఁగుకృతులు. ఇంక (1) సోమనాథ భాష్యము (బసవరాజీయము) (2) రుద్రభాష్యము (3) అష్టకము (4) పంచకము (5) నమస్కారగద్య (6) అక్షరాంకగద్య (7) పంచప్రకారగద్య (8) ఒక బసవోదాహరణమును సంస్కృతకృతులు. వీనిలో రుద్రభాష్య మింతవఱకు గానరా లేదు. మిగిలిన కృతులు కన్నడభాషలో వ్రాయఁబడినవి.

ఇవికాక తెలుఁగుబాసలో సోమనాథ స్తవమని మఱియొక గ్రంథము గలదని బండారు తమ్మయ్యగారు వాదించుచున్నారు. కాని తద్రచనను బట్టియది సోమనాథకృతి కాదని పలువురు విశ్వసించుచున్నారు. మఱియు కర్ణాటమదంలి సోమేశ్వర శతకము గూడ సోమనాథకృతి యనుటకు వీలులేదు. మిగిలిన వేవియు నీతని కృతులని దృఢముగ చెప్పలేము.

అనుభవసారము :— రచనాశైలీ విభేదములఁబట్టి యిది సోమనాథుని ప్రథమకృతిగా గోచరించుచున్నది. (చూ. రజతోత్సవ సంచిక. 168. పుట.) ఈ గ్రంథశ్రోత గోడఁగి త్రిపురారియను మిత్రుఁడును, భక్తుఁడును. ఇందు కథారూపమైన యితివృత్త మేదియులేక 234 పద్యములుగల్గి, గురుభక్తిమహిమ, భక్తిస్వరూపము, భక్తిలక్షణము, శివపూజావిధానము, ఇష్టలింగార్చనావిధి, జంగమసేవ, షట్స్థల వివరణము మొదలగు శైవధర్మములు దెలుపఁబడినవి. ఈ గ్రంథమును సోమనాథుఁడు, నన్నయవలె వృత్తములతో రచించి, క్రౌంచపదము, మాలిని, వనమయూరము మొదలగు విశేషవృత్తములఁ గూడ నిందు వాడెను. ఇందుచేతను, కవితాశైలిని బట్టిగూడ చూడఁగ బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రముల రచించునాఁటికి భాషయందు, ఛందమందు

గల్గిన దేశీయసంస్కార మనుభవసార రచనాకాలమునకు గల్గినట్లు గన్పడదు. ఈ గ్రంథమున సోమనాథుఁడు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని మూఁడు సీసపద్యములలోఁ స్తుతించియు, బసవనిపేరైన నెత్తకుండుట యొకవిశేషము. ఇందుచే నీగ్రంథరచనా కాలమునకు బసవనిగూర్చి యితఁ డెరుగఁడని యూహింప వచ్చును. ఈకృతియం దితని యితరగ్రంథములందు గానఁబడు కర్ణాటాద్యన్య భాషాశబ్దములుగూడఁ గానరావు. శైలి కొంచె మెక్కువతక్కువగ నన్నయశైలివలె సంస్కృతపద మిశ్రమముగా నున్నది. ఈతని సీసపద్యము లేపాదమున కాపాదము విడివడియుండి, శ్రీనాథునకు మార్గదర్శకములైనవి. మఱియు పోతన రచించిన సుప్రసిద్ధమగు పద్యమైన,

"సీ॥ మందార మకరంద మాధుర్యమునఁదేలు,
మదుపంబు లరుగునే మదనములకు,"

అను పద్యమునకు మూలమనునట్లు పూర్వమే సోమన యీ క్రింది పద్యము నిందు రచించెను.

సీ॥ సద్గురు కరుణా లసత్ప్రద భద్రుఁ డస్థిరరాజ్యమై భవ స్థితికేఁజనునె;
విస్తార భక్తిసంవిత సుఖార్ణవమగ్నుఁ, డితర సుఖశ్రేణి కిచ్చగిలునె;
నిత్యప్రసాద వినిర్మలామృత భోగి, స్వర్గోపభోగానుషక్తుఁ డగునె;
ప్రథిత లింగత్రాణమథన జీవన్ముక్తు, ...

గీ॥ భక్తజన హితార్థ పరమయోగ, భవ్య సౌఖ్యయోగ పరమానురాగ
సంసారదుఃఖ నాశ నత్కవీశ॥ .... 163. పద్యము.

ఈవిషయమునే యింతకంటె స్పష్టముగ బసవపురాణ తృతీయాశ్వాస ప్రారంభమున సోమనాథుఁడు ద్విపదలలోఁ గూర్చినాఁడు.

"క్షీరాబ్ధిలోపల — గ్రీడించుహంస,
గోరునే పడియల నీరుద్రావంగఁ;
జూత ఫలంబులు—చుంబించు చిలుక,
భూతి బూరుగుమ్రాని — పండ్లు గన్గొనునె;
రాకామల జ్యోత్స్నఁద్రావు చకోర,
మాకాంక్ష సేయునే—చీకటి ద్రావ;
విరిదమ్మి వాసన — విహరించు తేటి,
పరిగొని నుడియునే — బబ్బిల విరుల;
నెఱుఁగునే యల దిగ్గజేంద్రంబు కోదమ,
మెఱపంది చనునీక నెరుగవు గాక,
యరుదగు లింగ సదర్థుల యిండ్ల,
సరవుడ నాకోక సరకె యర్థంబు ॥

ఈవిధముగ పాల్కురికి సోమనాథుని కవిత్వరచన యనేక భావికవులకు మార్గదర్శకమైనది.

బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములు : — ఆంధ్రవాఙ్మయము లక్షణ గ్రంథములందేకాక, పురాణకావ్యనాటకాది గ్రంథరచనమందు గూడ విశేషముగ సంస్కృత వాఙ్మయము మీఁదనే యాధారపడి యున్నది. ప్రారంభమునసే నన్నయ భారతమును సంస్కృతమునుండి నాంధ్రీకరించినాఁడు. నన్నయకుఁ బూర్వ మందలి దేశీయ వాఙ్మయముగు పాటలు, పదములు, గేయములు మొదలై నవేవియు నేఁడు గానరావు. తమిళాది భాషలందు దట్టివి జాగ్రత్త పరుపఁబడినను, తెలుఁగున నవి గ్రంథస్థము గాలేదు. కాన రూపుమాసినవి. నన్నయ తర్వాత నాంధ్రకవు లందరు నన్నయ మార్గమునే యవలంబించి, సంస్కృత పురాణములనో, తదంతర్భాగములనో భాషాంతరీకరించి, యితిహాసకథనే కాక, యితరులమందలి వర్ణన

ములు, భావములుగల పద్యములను సంస్కృతి వృత్తములలోనే యాంధ్రీ కరించి, సంస్కృతమునకుఁబూర్తిగ, దాస్యముచేసి దాని ననుకరించిరి. అందుచే నాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ బ్రత్యేక వ్యక్తిత్వము లేకపోయినది. ఆంధ్రకవులలో స్వాతంత్ర్యమును జూపినవారు బహుస్వల్ప సంఖ్యాకులు. కేవలము భాషాంతరీకరణమును మాని పురాణాంతర్భాగ గథను గైకొని, యష్టాదశ వర్ణనలను నవరసంబులను గూర్చి, సందర్భోచితముగ పాత్రరస పోషణమునుజేసి ప్రబంధముల వ్రాయుట కృష్ణరాయుని కాలమున నల్ల సాని పెద్దన మూలమున ప్రారంభమై, నూతనోత్తేజముగల్గినది. కాని యదియు సంస్కృతమార్గమునే యవలంబించినది. అందు కథ, వర్ణనా విధానము, శైలి, వృత్తములు మొదలైనవన్నియు సంస్కృత పద్ధతినే గ్రహించినవి. కాని యాంధ్రవాఙ్మయమున సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యమును జూపి, యాంధ్రతా ముద్రనువేసి, జాతీయఛందమున, దేశీయమార్గమున గ్రంథ రచనముచేసి, సమకాలీనుల తిరస్కారముల కెదురించి, వారి సాంప్ర దాయములకు, సాంకేతికములకు నెదురీది జాతీయముద్ర నొసఁగిన ప్రథమకవి పాల్కురికి సోమనాథుఁడే.

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు భక్తియందు తన్మయము చెందిన కవి తావేశపరుఁ డగుటచేతను, గొప్పపండితుఁడై, కవితామర్మమెఱిఁగిన వాఁడగుటచేత, నేరసమును వర్ణించిన నది సహజముగ నుండి, యే యలం కారమును గూర్చిన నది యుచితముగనొప్పి, వస్తువర్ణనములన్నియు నేత్ర ములకుఁ గట్టినట్లుండి, యెంతమాత్రము కృత్రిమములుగ దోఁచక, స్వభావసిద్ధములును, సప్రయత్నపూర్వకములునై, భావప్రవాహము నెక్కడ కుంటుపడనీయ కుండెను.

ఈకవి కావ్యవస్తువైన కథనే సంస్కృతపురాణమునుండి గ్రహింపక దేశీయ చరిత్రనుండి గ్రహించి, యాకథానాయకులను మహానాయక లక్ష

ణోపేతులఁ జేసినాఁడు. బసవేశ్వర పండితారాధ్యు లీశ్వరభక్తులు మాత్రమే కాక ప్రమథుల యవతారమట, శివునితో సమానమైన శక్తి గలవారట. శివబసవేశ్వరుల సంబంధమును కవియిట్లు నిరూపించినాఁడు.

ద్వి. బసవండు కేవలభక్తుఁడే తలఁపంగ
నసమాత్ముఁ డారూపమైనిల్చెగాక;
బసవఁడు వసుధపైఁ బ్రభవించు నంత
బసవని నరుఁడని పలుకంగఁ దగునె;
హరుఁడు నిరాకారుఁడై నచో బసవఁ
డరయంగ సాకారుఁడై చరియించు;
హరుఁడు సాకారుఁడై యలరుట నూఁచి
శరణుఁడై బసవండు సందులే కుండు;
శరణుఁడై బసవండు సందుసేకొన్నఁ
బరమ భక్తిస్థితి బసవన్న గొలుచు;
భక్తుఁడై లింగంబు ప్రకృతి సేకొన్న
వ్యక్తిగా బసవన్న వరవుఁడు సేయు;
పరమాత్మ రూపమాబసవఁడే యెఱుఁగుఁ,
బరమేశుఁ డెఱుఁగు నా బసవని రూపు.
సాలోక్య సామీప్య సారూప్య పదవు
లోలిని బొంద సాయుజ్యంబుఁజెంద
వచ్చుగా కిల బసవస్వామిగాఁగ
వచ్చునే పెఱపెఱవారల కెల్ల." ......బసవ పు.5-6.

ఇఁక శివపండితారాధ్యుల సంబంధమును కవి యిట్లు వర్ణించినాఁడు.

ద్వి. "చిరతమోగుణ పరిస్ఫీతుండు శివుఁడు,
వరసత్వగుణ వికస్వరుఁడు పండితుఁడు,

అరయ నచరలింగ మా లింగమూర్తి
యరయఁగాఁ జరలింగ మా పండితయ్య;
అసమ లోకాధీశుం డంబికా ధవుఁడు;
అసమ లోకారాధ్యుఁడా పండితయ్య;
అఖిల లోక మయుండు హైమవతీశుఁ
డఖిల లోకాతీతుఁడా పండితయ్య;
లోకానుసారి త్రిలోచనుండిల న
లోకానుసార శీలుఁడు పండితయ్య;
అరుదగు లోకసంహారుఁడు శూలి,
కరుణామై లోకోపకారి పండితుఁడు;
అసిత కంఠుండు దా నసమలోచనుఁడు,
భసిత కంఠుండు శ్రీ పండితేంద్రుండు;
ఊర్ధ్వైక లోచనుం డుడురాజమౌళి,
యూర్ధ్వ ద్విలోచనుం డోగిఁబండితయ్య;
భక్తైక దేహుండు పరమేశ్వరుండు,
భక్తస్త్రప్రాణుఁడు పండితస్వామి;
మల్లికార్జున నామి మల్లికార్జునుఁడు
మల్లికార్జున కీర్తి మల్లికార్జునుఁడు;
మహిలోనఁ బండిత మల్లికార్జునుని
మహిమలు వర్ణింప మనుజుల తరమె॥ ”

పండి. చ. 1. 5_7.

భాషాంతరీకరణకర్తలు మూలమందలి భావములనే గ్రహింతురు గాన వారికిమూలగ్రంథము మార్గదర్శికముగనుండి విశేషసాయమొన ర్చును. ఒకవేళమూలమునకుఁ గొంతమెఱుగుపెట్టినను గూడ కవియుత్సా

దృశక్తి, ప్రతిభ మొదలైనవి విశేషముగ వ్యక్తముగావు. కవికల్పనాశక్తియు, భావనాసామర్థ్యమును కేవలముత్పాద్యకావ్యములందలి వర్ణనావైచిత్రి, యలంకారరచనము, రసపాత్రౌచిత్యాదిపోషణములు, శైలి మొదలైనవానియందు ప్రకటింపఁబడును. ఈవిషయములందు తన గ్రంథములను రమణీయముగ రచించుచోఁ గవి, భాషాంతరీకరణములకన్న శ్రేష్ఠమగును. కాన నావిషయములను ప్రత్యేకముగ పరిశీలించి పాల్కురికి సోమనాథుని శిల్పనైపుణ్యమును నిర్ణయింపఁ దగును.

(1) బాహ్యాకారచిత్రణము:— సోమనాథకవి పాత్రల బాహ్యాకార రేఖలను బహుస్వభావసిద్ధముగ చిత్రించును. పండితారాధ్యచరిత్రమున శివుని చండాలవేషధారణవర్ణన మిట్టిది.

ద్వి. నలిదొడ్డరుద్రాక్షములు, దొడ్డపటిక
ములు, నూలమాని పూసలపేర్లఁదాల్చి,
కుఱువెంద్రుకల వెడకొప్పులోపలను,
గఱకంతుఁగట్టిన కరిగానిపింప
బలువుగా శివసూత్రముల వడగట్టి
మొలనరవణిఁదూఱి తలనఱఁ జుట్టి,
యూరెయుఁగత్తియు నట్టలుమూఁపు
పై రెసల్ బ్రోఁకలు వలచేతనొక్క
సెంబలికోలయుఁజెన్నొంద శివుఁడు
పంబిత యంత్యజ భావంబుఁదాల్చి. పండి చ. ప్ర. II

ఇట్లే బసవపురాణమున శివుఁడు గొల్లవేషమును ధరించుట వర్ణింపబడినది.

ద్వి. ములుక త్రినుచ్చు కోకలుఁజూడఁగొడుపు
లలి తి త్రినిడి దొడ్డమొలఁ గచ్చకట్టి
గాలిదప్పపు వెండ్రుకలు దూలియాడ
నీలవెట్టుచు నిఱిమిఱిమి చూచుచును,
గుక్కలంబిలుచు చుఱిక్క వెట్టుచు
నెక్కొన నొరగాల నిలుచుచుఁజనుచు,
గొడ్డలి బరిగమ్మికూటి కుండయును,
దుడ్డుఁ గోలయుఁబట్టి తొడితొడికొన్ని
మేఁకపిల్లలఁ దనచాఁకటి నిఱికి
పీఁకదబ్బరవాటు విసిరి వేయుచును
కోన్ని మేఁకలరొప్పికొని వచ్చితుమ్మ
నున్నకాయల రాల్చియును నంతఁబోక" బసవ III

ప్రకృతి వర్ణనమున నీతనికోడికూతను వర్ణించునేర్పు రమణీయ మైనది.

ద్వి. తొలి కోడి కనువిచ్చి నిలిచిమైవెంచి
జలజలరెక్కలు సడలించి నీల్గి
గ్రక్కునఁగాలార్చి కంఠంబు విచ్చి
ముక్కున నీఁకెలు చక్కొల్పి, కడుపు
వెక్కించి, మెడసాచి, నిక్కి మిన్నూచి
కొక్కొరోకుఱ్ఱని కూయకమున్న పండితా. చరిత్ర II

ఇందు తెల్లవారిఝామున కూయుకోడి వివిధావయవవిక్షేపముల పై ఖరిని వర్ణించి కండ్లకు కట్టినట్లుచేసినాఁడు కవి. ఇట్టి వర్ణనలను బట్టి కవికిఁగల సూక్ష్మమైన కవితాదృష్టి గాంచనగును.

(2) పాత్రపోషణము: — వీరశైవమతము భక్తిప్రధానమైనదికాన నీకావ్యములందు వచ్చుపాత్రలు విశేషముగాభక్తులే. కాని వారందఱు నచ్చులో పోతపోసినట్లొకే మాదిరిగ నుండక, ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వముతో, చైతన్యముగలిగి, వైవిధ్యముగూర్చిపాత్రపోషణముచేసి చూపినాఁడు. సోమనాథుఁడు తానుభక్తుఁడగుటచేతనే భక్తులహృదయమును యథా విధిగ వ్యాఖ్యానముసేయఁగలిగినాఁడు. ఈవిషయమున నీతఁడు పోతనకు మార్గదర్శకుఁడైనాఁడు. భక్తులలో స్త్రీపురుషులుగూడఁగలరు. వారు మిండ, ముగ్ధ, మూఢ, మొండి, ప్రౌఢాదిభేదములతోనొప్పి తదను గుణముగ పాత్రపోషణము చేయఁబడినారు.

బసవపురాణమున నాటవికుఁడగు కన్నప్పని ముగ్ధభక్తియతి హృద యంగమముగా నొనర్పఁబడి, ధూర్జటికవి కాళహస్తిమాహాత్మ్యమందలి రచనకు వరవడియైనది. ఈకథావిషయముభయకవుల రచనలును వీడుపర్తికవులఁగూర్చిన యధ్యాయమున నిరూపింపఁబడినవి. ఇటువంటి ముగ్ధభక్తియే బెజ్జమహాదేవి కథయందును గాన వచ్చును.

ద్వి. ఎల్లనియోగంబు లెల్లబాంధవులు
నెల్లవారలు గల్గనిట్లు భర్గునకుఁ
దల్లి లేకుండుట దావిచిత్రంబు
దల్లి లేకది యెట్లు దానుదయించె ?
దల్లిసచ్చెనో కాక త్రైలోక్యపతికిఁ
జెల్లబో ! యిట్లేమిసేయంగవచ్చుఁ ?
తల్లిసచ్చినఁగాడ తానుడస్సితిని
ఎల్లవారికి దుఃఖమిట్టిదకాదె ?
తల్లిగల్గిననేలతపసి గానిచ్చుఁ
దల్లిగల్గిన నేల తలజడల్గట్టు ;

తల్లి యున్న విషంబు ద్రావనేలిచ్చుఁ ?
దల్లి యుండినఁ దోళ్లుదాల్పనేలిచ్చుఁ ?
దల్లి పాములనేల ధరియింపనిచ్చుఁ ?
దల్లి బూడిదయే తాఁబూయనిచ్చు ?
దల్లి పుస్చునే భువిఁ దనయునిఁ దరియఁ
దల్లి పుచ్చునే సుతు వల్లకాటికిని
తల్లి లేకుండిన తనయుండు గాన
ప్రల్లదుఁడై యున్నివాట్లకు వచ్చెఁ
జన్నిచ్చి పలుమాఱు వెన్నయుఁబెట్టి
పన్నుగా నిన్నియుఁ బాలును బోసి
యాకొనఁగా గడుపరసి పాలిచ్చి
సాకించి పెనుపదే జనని గల్గినను
దానింతవాఁడయ్యెఁ దల్లి లేకయును
దానెంత వెరుగునో తల్లి గల్గినను ?
బెండ్లిండ్ల నోముల బేరంటములను
బండువుదినములఁ బాటిజాతరలఁ
దగినపోడిమిసేయు తల్లి లేకున్న
వగవరే మాటి యెట్టిమగ బిడ్డలైన
నూరకుపేక్షించి యుండంగ దగునె ?
ఆరంగ దల్లినై హరుని నేనైన
నరసెదఁ గాక; యిల్లరలేక పెనుచు
తరుణియకాదెట్లు తల్లిగా నగుచు
ననయంబు బెజ్జ మహాదేవి దాన
జననియై పరమేశుఁ దనయుఁగావించి".

భసవ. III పుట 66–7

మఱియొక ముగ్ధభక్తి గొడగూచి పాత్రపోషణమునందుఁ గాన నగును (బసవ. పుట. 70) ఇఁక దీపదకళియారుని యందు మోటభక్తి (తలవెంట్రుకల జడతో దీపమును శివునకుఁ బెట్టుట) శోపాత్రపోషణము చేయఁబడినది. (బసవ. పు పుట 75). ఇటువంటిభక్తియందు తమోగుణ మధికమనిచెప్పవలసి వచ్చును. అసలు వీరశైవభక్తియే తామసిక భక్తి యని చెప్పవలయును.

(3) రసపోషణము:—పాల్కురికిసోమనాథుఁడు నవరసములను వీర శైవభక్తిప్రాయముగఁ జేసివర్ణించి, పోషించినాఁడు. కాని ప్రత్యేకభావ ములతో నితరకావ్యములందు చేయఁబడునట్లుచేయలేదు ఈభక్తి ప్రతి పాదనమున సోముఁడనేకవిధములైన భక్తులనుగూర్చి, వైవిధ్యమును జూపి, వివిధరసములపోషించి నిర్వహించుట కవకాశముగల్గించినాఁడు. భక్తులలో మిండభక్తులు, మొండిభక్తులు, ముగ్ధభక్తులు, ప్రౌఢభక్తులు, శిశుభక్తులు, స్త్రీభక్తులు మొదలైన వివిధములగువారినిగూర్చి, తదను గుణముగ రసపాత్రపోషణముల నిర్వహించినాఁడు. మానసిక ప్రవృత్తులగు రసపాత్రపోషణము లవినాభావసంబంధ ముండుటచే నవి కవి రచనమున పరస్పరము పోషింపఁబడుచుండును కదా.

శృంగారము:— ప్రబంధములలో వర్ణింపఁబడు శృంగారము వలె విప్రలంభసంభోగాదులు కాక పోయినను, మిండభక్తుల శృంగారమును సోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్రమున గురుభక్తాండారి కథలో హృద యంగమముగ వర్ణించి, రతిశాస్త్రరహస్యములఁగూడ వివరించి తెల్పి నాఁడు.

ఉవిదపృగ్గోచులో — యొడ్డినయురులో,
ధనళాక్షీచూడ్కులో — దావాంకురములో,
మెట్టుతెక సన్నెఱుఁగులో — మెఱుఁగులగనుబో,

పొలంతి దృగంచలలో — పొలయు దీపములొ,
ముదిత వీక్షణములో — మోహపాశములొ,
మదిరాక్షి చూపులో — మదనబాణములొ,
లోలాక్షి దృగ్గుచు — లో కట్టు బంట్లొ
బాల వీక్షణములో — పన్ని నవలలొ
యిల చోద్యమంచు నయ్యింతి దృగ్గీధి
తులఁ జిక్కులను బడియిలఁ దొట్రుకొనుచు,
బసరింప నొండేల భాగ గణ గొనలఁ
గుసుమాస్త్ర వాతికి దాఁ గుఱియైతి, నూకి
పోరాదు, వెనుకకు రారాదు, గోలు
పోరాదు తాల్మి, బ ల్కీరాదు పతికి
నేమిసేయుదు నంచు నీశు భ క్తుండు
దా మదినూహించి తప్పేమి దీన
నదియును భ క్తురా లట్లును గాక
వదిగొను బ్రహ్మాయుశై వ పురాణములను
నీతిదప్పక ‘ మైధునే రతా ’ యనియు,
సూత సంహితయందు సురిచిరంబుగను
మఱి ‘ యత్సుఖం తత్సమర్పిత ’ మ్మనియు
దఱి బ్రహ్మాయుగావునఁ దనుఁబొందినట్టి
సుఖము లింద్రియములఁ జొకకయుండ
సుఖమెర్గి శివునకా సుఖములర్పించు
క్రమ మెఱిగినఁ జాలు, గాఁడు దుర్వోటుఁడు,
శమ దమాదుల కంటెఁ జాల సు త్తముఁడు
నీక్షింప భ క్తియం దిదియును నొక్క
పక్షంబు గావున భ్రాంతి రోలనుచు.

*　　*　　*　　*

*　　*　　*　　*

తక్కు వెక్కువ యని తన్నొల్లనేని
యొక్కప్రాయము చూడు మొగి నీకు నాకుఁ,
జదురుండు గాఁడని మది నొల్లలేని
మదిరాక్షి చూడు నా మాటలయంద,
మొకనికి వలచి తన్నొల్లవేనియును
సుకుమారి తనుగూడి చూడొక్కమాఱు
జానొంద గుణములు జాతు లిచ్చలును
యోనిదండముల న్యూనాధికముల
సమరతిగాక విషమరతి యైన
సమరతిఁ గూర్చు నాసనభేదములును
గరణముల్ రతులును గాలవేళలును
బరగుమనోగత భావంబులెఱిఁగి
జాలయౌవనప్రౌఢ లోలయవంగ
దా లలనల వయో ధర్మంబులెఱిఁగి
నెరయఁబాదాంగుష్ఠ మఱకాలుగుత్తి
సిఱుదొడ, గుహ్యంబు, మఱినాభి, రొమ్ము
సనుమూపు మెడచెక్కు సరి నధరంబు
గను రెప్పఫాలంబు గచభరంబందు
గటిక్రింద వ్రేలిడి యటుక్రిందుఁ బెనుప
నిటుద్రిప్పి వ్రేయఁజే నిరియంగ బట్టి,
మూట రేఖలుసూప ముదమున రెంట
నాటనుగ బళింప నలివేణిబట్టు
గళల్లు ధా శుక్ల పక్షంబున నెక్క

వలపట డిగి మున్ను వామభాగమునఁ
బొటుచు మన్మథరసాంభోనిధిముంచి
మడఁతులఁదముదార మఱువంగఁజేత
యిది యెంతపెద్ద నా కిందీవరాక్షి
ముదమున నాకు సమ్ముఖమిచ్చిచూడు
మాలింగనాద్యుచి తాలాపములను
లోలత నీవల్పు గీలెడలంగ
నున్మీలితాక్షివై యొండేమి యచట
మన్మథరసవార్ధి మరులుగొనంగ
వెండినిన్నరుగక యుండంగఁజేయ
కుండితివేని నీ కోడినచాఁడ ”

(పాడితా; పురాత పుట 332 — 336)

కరుణము:—కరుణ రసమును స్వభావోక్తితో పామర హృదయాకర్షణముగ, పండితారాధ్య చరిత్రమున సుందరనంబెన్న జన్మాది చరిత్ర కథనమున, శిశువు కావేరినదిలో పడఁగ వానిని మొసలి లాగికొనిపోయినపుడు వానితల్లి పడినహృదయావేదనమును కవి యిట్లు వర్ణించినాఁడు

“ ఒకమొసలీడ్వంగ నువిద వీక్షించి
‘ యకటకటా, ’ యంచు ‘హా’ యంచు గర్భ
మడఁచికొంచును ‘ దేవుఁడా ’ యంచు నేల
బడి పొరలుచు సుతు బనవుచు, వాయి
విడిచియేడ్చుచును గావేరిలో తాను
బడబోవుచును శోక పారవశ్యమునఁ
బొడిఁబొడిఁబొక్కుచుఁ బొగులుచున్నంతఁ
దొడరంగఁబతియు బంధులునేగుదెంచి

సంబరంబులుసేసి శైవోక్త వైది
కంబుగా నాముష్మిక క్రియల్ సలుప
"కనుఱెప్పమాత్రైనఁ గనలేదు తల్లిఁ
దనయుండ? నినుబాసి తరియింపఁగలనె;
ప్రక్కఁబాసిన భయము పడెడుతల్లి
నిక్కడ నినుబాసి యేనోర్వఁగలనె?
వెస నిల్లువెడలిన వెతఁబడుతల్లి,
మొసలకొప్పించి యిమ్ముల మనగలనె?
నెట్టిఁజెమటయే నెత్తురన్ తల్లిఁ
బట్టి నిన్ బాసి యే బ్రదుకంగఁగలనె?
యన నేల వేయు నా యన్న! నేరంబు
నినుబాసి నిలువంగ నేర్తునే" యనుచు
నున్న పుత్రునిమక్కి యుక్కియు రూపు
సన్న పుత్రుడు నొక్క చందంబకాన
యేరాలి సుతుమాట లెప్పుడాలించు
గూరిమిసుతు పలుకులు నప్డతలఁచు
నేరాలి సుతునెప్పు డెత్తిముద్దాడు
నారంగ సుతుముద్దు లాటదలంచు,
నేరాలి సుతునెప్పు డీక్షించునపుడ
గారాబుసుతుని యాకారంబుదలఁచు,
మడతి వైరియనంగ మఱియాక్రమమున
నుడుగని పుత్ర వియోగదుఃఖాగ్ని
వందుచు గందుచు వనరుచునాత్మ
గుందుచు, తుయ్యూచు, గ్రుయ్యూచు పుతుఁద
లంచి, తలఁచి, ప్రలాపించు నుడిగి

సంచలమతినట్ల చరియింపనంత"

(పండితా; మహిమ్మప, పుట. 156 _ 157.)

భయానకము: _ ఆకథయందే, యగ్ని మీఁదఁబడినపుడు పుట్టిన భయమిట్లు రసవంతముగ వర్ణింపఁ బడినది

"దందడి యగ్నిహోత్రము మీఁదఁబడుడుఁ
బందిరి గుబ్బనఁ బడి మంటలెగయ,
దిగ్గనలేచి నల్దెసలను గాల
నగ్గిలోననఁబడి యరిగెడువారు,
ఇండులపై నెక్కి యట యేగెడువారు
గండులదూరి వేగమ పాఱువారుఁ
జప్పరంబులనూకి చనియెడువారు,
నెప్పాటఁజనలేక యీల్గెడువారు,
గోడలువడఁద్రొక్కికొని పాఱువారు,
గూడముట్టిన యగ్గిగొని కాలువారు,
గనుకసి యొండొంట గడవంగ విప్ర
జను లివ్విధంబునఁ జక్కన నరుగ
మూకలోననఁజొచ్చి మునుముట్ట నంబి
జాఁకిటనిడుకొని జడయారియరుగఁ
దనబిడ్డఁడనుచు మాదాసిబిడ్డనిని
గొనిపోవుచున్నాఁడు గుటిలంపుటలువ
నూడుఁడీ పౌరు లంచును బరి వాడ
వాడల మొఱయుచు వడిఁబౌతి పట్ట"

(పండి. చ. మహిమ్మప 126 _7.)

బసవ పురాణమునఁ గూడ నీ రసము చక్కఁగ పోషింపఁ బడినది. వాల్మీకేశుఁడు సాకారుఁడై మిరుమిండనికి వెలిచి యొడయనంబితోఁ బాటుగా పాఱిపోవుట గూడ బహు రసవంతముగా నున్నది. (బసవ పురాణము — చతుర్థాశ్వాసము — పుట 130) మఱియు వైజవ్వ కథ యందు గూడ భయానక రసము చక్కఁగ వర్ణింపఁ బడినది. (బ. పు. పుట. 89.) ఈవర్ణనము నన్నెచోడుని కుమారసంభవ మందలి దక్ష క్రతుధ్వంసమున దేవతలు పొందిన భయమును స్మరింపఁ జేయును.

అద్భుతము:— మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు వెలనాటి చోళుని యాస్థానమున తనకండ్లు పెరికి కొనినప్పుడు మరల కండ్లువచ్చు టయు, నట్లనేక పర్యాయములు జరుగుటను పండితారాధ్య చరిత్రమున వర్ణించి సోమనాథకవి యద్భుత రసమును పోషించినాఁడు.

"అతుల మహాద్భుతోద్యద్వీరభక్తి
యుత సమాహిత మహిమోపేతుఁడగుచు,
తచ్చతురత్రసంధానావధాన
మచ్చెరువుగ మున్ను పుచ్చినయట్లు
పుచ్చెఁగన్నులు రెండు పుచ్చుఁదోడ్తోన
వచ్చెగన్నులురెండు, వచ్చుటఁజూచి,
పుచ్చఁబూనినకన్నుఁ బుచ్చియాకన్ను
పుచ్చులోనన, మున్ను పుచ్చినకన్ను
వచ్చెఁ గన్నిదె వచ్చె, వచ్చెఁదానదియు
వచ్చులోనన మఱి పుచ్చినకన్ను
వచ్చె గన్నిదె వచ్చె, వచ్చెనానట్లు
సెచ్చెర తడవగుఁ జెప్పనఁగాని
తడవిరతేదు నేత్రంబుల రాక

గడుచిత్రమంచు నొక్కటనరులొప్పగడ

* * * *

మున్ను పుచ్చిననేత్రములు వెన్కగ్రొత్త
కన్నులురెట్టింపగాఁ జోడఁడాత్మ
గలసివచ్చుచునున్న కన్నులఁజూచి
తొలుతనేత్రంబులుఁ దొడిదొడిఁజూచు
మున్ను పుచ్చిననేత్రములు, వెన్కగ్రొత్త
కన్నులుఁగూడ దిర్గగద్రొచిచూచు
నప్పండితుని నయనాబ్జములూచు
దప్పక నాల్గునేత్రముంబులు సూచు,
దనుసూచు, మఱియు నేత్రంబులు సూచు,
మనుజావళిని జూచు, మఱినేలఁజూచు
ధర తలవంపయ్యెఁ దనకని చూచుఁ
బొరిగొన కీయల్క వోదని చూచు,
బండితుకేగంట బలుమాఱునూచు,
వెండియు నిట్టుతా వికలాత్ముఁడగుచు,
నింతంత చోద్యంబు నినుమడి లజ్జ
యంతకంతకు నల్మడై కడలేని"

(మహిమ ప్రక. పుట. 45 _ 47)

రౌద్రము:— పండితుఁడు వెలనాటిచోడుని శపించు ఘట్టమున రౌద్రరస మిట్లు పోషింపఁ బడినది.

"ఈయసంఖ్యాత మాహేశ్వరోద్ధిత స
మాయత క్రోధోత్క టానలపటల
విరచితజ్వాలల వెలనాటిచోడ.

ధరణీతలేశ్వరాధమ పతంగంబు
భస్మమయ్యెడును, త ద్బంధులు. సుతులు
విస్మయంబుగ నిష్ఠ భస్మమైపోదు ”

(మహిమప్ర. పుట. 57)

భీభత్సము:— బెలిదేవ వేమనారాధ్యుడు రాజశవమును ప్రతి కించు సందర్భము నందాశవర్ణనమున భీభత్సరసము చక్కగ ప్రతిపాదింపఁ బడినది.

“ అనుపమభ క్తి గణా జ్ఞాపనమున
జనపతి శవముఁ దెండని పంప నదియుఁ
దిరిగినవెలిగ్రుడ్లు — దెఱచిననోరు,
నరమొగిడ్చినరెప్ప లురుతరోష్ఠములుఁ
గ్రుంగినకటము లెక్కువమొత్తమగుచు,
బొంగి దూలమువిర్గి వంగినముక్కు,
బచ్చనిపండ్లు, వెల్వడి తీగచొల్లు
విచ్చినరంధ్రముల్, వీడినకొప్పు,
నంగవిచ్ఛాయయుఁ బొంగినకడుపు,
వంగినవీపును — వ్రాలినశిరము
వొందరినగ్గొంట్లు వోయిన సందు
సందులనెత్తురు — నచ్చిపతోలు
గళదప్పి బలసి దుర్గంధంపుఁబ్రాయి
వలరుచుఁదును పెక్కి వాచినకేను
మూగుచు జుమ్మని వీగుచు మఱియు
మూగుచుమునరు నయ్యాగలు జూడ
గంపు నేవము భయం కరమును, దోఁప
గ్రుంపిడిజనులు ముక్కులువట్టికొనుచు

గటకటా, యనుచు,నె క్కడిదిఁక ననుచు
దొటుకున నుమియుచుఁ దొలఁగిపోవంగ ”

(పండితా పురాతనప్ర—పుట 443—4)

ఈవిధమున నౌచిత్యముతోఁ జక్కఁగ ప్రతిరసమును పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తన ద్విపద కావ్యములందు పోషించినాఁడు.

అలంకారముల కూర్పు:—పాల్కురికి సోమనాథుని యాలంకారిక రచన యందొక వైలక్షణ్యమున్నది. ఇతరకవులు సామాన్యముగ నొక యలంకారమున నొకవిషయమునే గ్రహింతురు. కాని యితఁడొక యలంకారమున కనేకవిషయములను గ్రహించి, యనేక నిదర్శనములతో నంలకార మాలికను కుప్పలుకుప్పలుగాఁ గూర్చి రచించును. ఇందుచే సామాన్యజనులగు పాఠితల హృదయమున నాభావ మచ్చువలె హత్తి యాకర్షించియుద్రేక పూరితులఁ జేయును. ఇతఁడు ప్రసిద్ధాలంకారములగు నుపమ, యుత్ప్రేక్ష, నతిశయోక్తి, రూపకము, స్వభావోక్తి మొదలైన యర్థాలంకారములనే కాక, యంత్యప్రాస, ఛేకానుప్రాస, లాటానుప్రాస, ముక్తపదగ్రస్తము మొదలైన శబ్దాలంకారములను గూడ విశేషముగను, రసవంతముగను దనగ్రంథముల వాడినాఁడు.

ఉపమ:—

“ చెంచుభావమున శివభక్తచిహ్న
నంచితంబై యించు కించుక దోపఁ
భువి మసికప్పడమునఁ గప్పఁబడియు
నివిడి వెలుంగు మాణిక్యంబునట్లు;
మిక్కుటంపు నివుఱు మీఁదగప్పియును
నక్కజంబై మించు ననలంబునట్లు;
పొనరంగళుక్తిచేఁ బొదవంగఁబడియు

దసరుసర్ఘ్య ముక్తాఫలంబట్లు
గనియు మీఁదఁ బ్రాచి గప్పియుండియును
నమలినంబైన గంగాంబువు లట్లు; ”
మార్మేఘ పటలంబు దూరఁగప్పియును
నిర్మల రసిదిపు నిలచినయట్లు,
యసలార శంబర చర్మావృతుఁడయ్యు
ననద్భుశై శ్వర్య సమగ్రత దసర”

(పండిత, పురాతన, 391-2)

మఱియు

“ నెఱినంకురించు బ్రమానికి నీరుమాని
నెఱవట్టి కొఱటికి నీరెత్తినట్లు;
గుతిలుఁడై జాతి నాగులఁ జంపుచుండి,
బ్రతిమనాగులకును బాల్వోయునట్లు;
వడిగొని భుజయించు వదనముగడంగ,
గడిసేసి పెడతలఁ గుడుచుచందమున,
నొనర ముంగటి శిరంబుండ మోకాలి
కినిసేసవెట్టంగఁ గ్రియగొనినట్లు;

(పండి, దీక్షా. పు. 202.)

ఇట్లే బసవపురాణమున పుట 97, 210 మొదలగు చోట్లగూడఁ గలవు. కొన్నిచోట్ల నితఁడు పండితారాధ్యుడు శివతత్వసారమున వాడిన యుపమానములనే వాడినాడు. ఇది యట్టిది

“ ఆడంబరంబు దేవార్చనలెల్ల
నొడువఁబోసిన యుదకంబులట్లు”—(దీక్షా ప్ర. పు 200.)

కొన్ని సమయములందు వేమనవలె నతికఠినముగ, నతి నీచ వస్తువుతోఁ బోల్చును.

" కానజంగమ భక్తిహీనుని పూజ
పీనుఁగుఁగ్గై సేయఁ బూనినట్లు "—(దీక్షా. ప్ర. పుట 201.)

రూపకము:—

" జను సదానంద సంజనితాశ్రు సమితి
దనహృదయేశునకు మజ్జనవారి గాఁగ,
దనరు చిత్తాగ్రంబు దడియొత్తుగాఁగ,
ఘనసత్క్రియారతి గంధంబుగాఁగ,
బొనరు సత్పులకలు పుష్పముల్ గాఁగ,
వినుత తత్త్వవిభూతి మనుభూతిగాఁగ,
సతత నిజాత్మవాసన ధూపముగను,
నతిశయ జ్ఞానాంశు లారతుల్ గాఁగ,
భరిత నివేదిత ప్రాణప్రథంబు
వారునకర్పించు పదార్థముల్ గాఁగ,
శమితేంద్రియానురాగము విడియముగ
నమితవాఙ్మణులు పుష్పాంజలుల్ గాఁగ, " (దీక్షా, 183)

మఱియు,

" పృథుతరంబై యొప్పు పృథ్వి పీఠముగ,
ప్రథితాంబరము దివ్య భవ్యలింగముగ,
గ్రన్న దిక్చయము మేఖలయుగా, దిశలు
వన్నని దివ్యాంబరంబులు గాఁగ,
బొలుపారు నక్షత్రములు పుష్పములుగ
నలరు సూర్యేందు లుద్యద్దీపములుగ
వెలయఁ దత్త్వాతీత నిత్యచిన్మూర్తి

గొఱిలు జటాజూట కోటీరముగను
నరుదగు సూక్ష్మతత్త్వాకారుఁడైన
హరుగళంబుననున్న హాలాహాలంబు
నీలిమ దోఁచిన లీలపర్వతుని
నీలవర్ణాకృతి నేత్రపర్వముగ " –(పర్వత ప్ర. 231)

ఉత్ప్రేక్ష:—

" తలఁప నాయమ్మ హృద్గత మూలమంత్ర
మిల మూర్తిమంతమయ్యెనొ కాకయనఁగ;
వనిత శివైక్యభావధ్యాన సుఖము
జెనసి ఘనీభవించెనోయనఁగ;
నావామ పరమ శివాచారవల్లి
సేవ దానంకురించెనొ కాకయనఁగ;
భానర భామినినేయుఁ బుణ్యాంబుప్రోక
దనరారి కరడుకట్టెనొ కాకయనఁగ;
జలజాయతాక్షి విశ్వాసంబు నివ్వ
టిల గండరింపఁబడెనొ కాకయనఁగ;
నలరారి సతిచేత కమరద్రుమంబు
ఫలము దామహిఁ దేజరిలె కాకయనఁగ
బనుగొన నాతిసౌభాగ్యాతిశయత
యొనయుచు గరిగొని యెనొ కాకయనఁగ"

మఱియు (దీక్షా ప్ర. 158)

" అరుగుడే కరుణించినట్టి ప్రచ్ఛన్న
హరుడు తానమ శబరాకృతారుఁడొ;
వెన చెంచెతల్లలోన విహరింప వచ్చి

మసలినశ్రీగిరి మల్లికార్జునుఁడో;
నిచ్చలుమృగముల నిటలాక్షుపురికి
బుచ్చుఁ దెనుగుజొమ్మ భూవినుతుండో;
యెప్పుడు తిరుకాళి నొప్పు కన్నప్ప
తప్పని యవరావతారుండో మఱియు,
శివరాత్రిఫలము చెచ్చెరఁ జూరఁగొనుచు
శివపురి కేగిన చెంచకోయనఁగ"—(పురాతనప్ర 393)

అతిశయోక్తి:—

"శివలింగ సౌఖ్యానుభవము చన్బాలు,
దవిలిన గురుపదధ్యానంబ వెన్న,
వేదాంతసూక్తుల వెడఁదొట్టుబలుకు-
లాదిమార్గము తప్పడడుగిడు నడుగు
గా,లింగపూజాత్మకక్రియా విలయ
లాలనంబమర బాలక్రీడలుగను," దీక్షా—209

ఇది బసవపురాణమున బసవనికై శివవర్ణనమందలి యతిశయోక్తిని బోలియున్నది. మఱియు

"ఉరగరాడ్ గ్రైవేయ కోద్యద్గళంబు
గరళంబు వచ్చెనో కాక యన్నట్లు;
లసమాక్షు నిటలనేత్రాగ్ని బోయలను
వసుధ నాహుతి గొన వచ్చిన యట్లు;
పాపి నిషాదుల బాడబవహ్ని
యాపోశనము గొందునని వచ్చెననఁగ" (దీక్షా-219)

స్వభావోక్తి:—

"ప్రశ్నోత్తరముల కా బొద్ధుండు దగిన
ప్రశ్నోత్తరంబు లాపాదింపలేక

కనుగవ మంటలు గ్రమ్మ దన్దాన
కొని కాలఁ గూడ ముక్కున బొగ ల్వెడల,
దనువున జెమటయు, దాపంబుదనర,
మనసు గలంగ, బొమ్మలు ముడి వడఁగ,
మొలక మీసలు రోమములు నిల్వఁబడఁగ
గళము బిగియ నూరువులు సందడింప
నురు కోపహాతి బంధు లుఱికి ముఱికి గిఱ,
గరములు శిరమును గడ గడ వడఁక,
కటములుపొంగ, మొగంబు కెంపెక్క,
తట తట దందం బదర నోష్ఠ ముదర,
బలుకులు తొట్రిల పడఁగ నెంతయును
గలుమంబు ముదము బెన్గర్వంబు నదర ”

—(మహిమప్ర.4.పుట)

మఱియు,

“సన్నుతి సేయుచుఁ జెన్నారు క్రొత్త
కన్నులు సూచుచు గడుచిత్ర మనుచు,
గారవించుచుఁ గేళికలు సేసి కొనుచు,
దారును గివియుచు దాళి గించుచును,
బాడుచు, నొనగులు వీడంచు, గములు
గూడుచు, నలి కేఁగి యాడుచుఁ , జేరి
చూతము రండంచుఁ జూడరో యంచుఁ
జేతులు వీచుచు, జెలఁగి యార్చుచును
బొబ్బలు వోదుచుచు, పొంగుచు జెలఁగి,
యుబ్బుచు నంటటు నుత్సహింపుచును,
బొంగు, భ్రమయుంచు, శరణంచు నరులు

వీంగుచున్నపుఁ డాయ నేంగుచు మంది"

(మహిమప్ర. 38.)

ఇట్లే బసవ పురాణమున ప్రథమాశ్వాసమునందు 29 వ పుటలోఁ గూడ వర్ణింపఁ బడినది.

శబ్దాలంకారములు: — పాల్కురికి సోమనాథుఁడు శబ్దాలంకారముల గూడ బహు సమర్థతతో వాడినాఁడు.

ఛేకానుప్రాసము: —

"రక్షణాపేక్షుఁ బ్రత్యక్షుత్రిచక్షు,
ద్రక్షు ప్రసాద పంచాక్షు సాక్షౌస్మ
హోక్షు, వాలాక్ష ప్రయుక్త పాలాక్షు,
శిక్షితప్రతిపక్షు, శివభక్తి దక్షు
నక్షీణ కరుణాకటాక్ష వీక్షణ సు
రక్షిత స్వమయపక్షు, నానత ము
ముక్షు, సంస్కృత పాశమోక్షు దుర్జన ప
రోక్షు సితక్షౌర రుద్రాక్ష విహిత
పక్షు, క్రియాదక్షు, దక్షమహాధ్వ
ర క్షయ రక్ష సదృక్షు, జంగమ స
మక్షు, బసవగణాధ్యక్షు, నక్షణము
వీక్షింతు నను వింత వేడ్కమై నంత" (మహిమ- 177)

అంత్యప్రాస: —

"హరి విరించి సురా సురాద్య ప్రమాణ,
చిరభక్తి రత్న ఘర్షిత మహాశాణ,
వ్యాపి తోదాత్త సర్వ కళాప్రవీణ
ఖ్యాపి తాంబుజ భవ కంకాళ వీణ,

నిజ భక్తి విరచిత నిఖిల ప్రమాణా,
సుజనైక సన్నుత, సురగిరిద్రోణా,
వృషభాధిపవిషాణ, వీక్షణాక్షీణా,
విమలోద్యత్కాంతి విలసన్నాక్షీణా,
యురుతరాజాండ సంయుతగర్భకోణా,
సరసుతభోగ గణసహస్ర ప్రయాణా"

(మహిమప్ర. పు 203)

ఇట్టివే బసవ పురాణ ప్రథమాశ్వాసమున 28, 32 పుటలలో గూడఁ గలవు. ఈతని యంత్యప్రాస రచనమే పోతనామాత్యుని రచనకు మేలుబంతియై మార్గదర్శకమైనది. ఈవిధముగ పాల్కురికి సోమనాథ కవి తన కావ్యారంభములందు జేసిన కవితాదర్శములకు లక్ష్యముగా నీ కావ్యముల రచించినాఁడు.

ప్రబంధపు పోకడలు: — పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తన ద్విపద కావ్యములందు రాఁబోవు నాంధ్ర ప్రబంధ కవులకు మార్గదర్శకుఁడయ్యె ననునట్లు కొన్ని పట్ల నట్టి రచనములు గావించినాఁడు. ప్రబంధములందు నాయికానాయకుల యున్మాదమును, వర్ణించు రీతిగ పండితారాధ్య చరిత్రమున, పురాతన ప్రకరణమందు గురుభక్తాండారి కథను వర్ణించినాఁడు (చూ. పుట. 426). ఇందు శ్లేషనుగూడ వాడినాఁడు. ఇట్టి రచన నన్నయ భారతమందలి నల చరిత్ర యందు గూడఁగలదు.

"ఈతప్పునకు విధియెట్టిదో శ్రుతుల
జాతమా, యరసియో చూపుమా యంచు,
నో నారికేలంబ, యీ నారిగురుల
యానారి మదినెట్లు గారనేరమికిని,
శోకంబులేని యశోకంబ యేని
శోకిగానేర్తునో, కర్మ మడఁచి;

ఓఘనసారంబ, యీఘనాఘనంబు
మోఘంబు సేయుఁ గ్రియాఘంబుగలదె,
నాచందమిట్లయ్యె నోచందనంబఁ
యే చందమునుగాద యేమి సేయుదును,
భ్రమియింపుచున్న యోభ్రమరమా యిట్లు
భ్రమియింపుచున్న నాభ్రమలెట్లు వాయు,
నోకూయు కోకిలా యొడఁ బడి గాఁగ,
నాకూయి యడఁగునే యేకాలమైన" (పుట 426)

ఇట్టి శ్లేష రచనయే పర్వతప్రకరణమునఁ గూడగలదు.

(చూ. పుట 293)

"చూతము శ్రీగిరి చూతమన్వారిఁ
జూతమనెను ఫలాన్విత చూతములును;
(దివిరిదర్శనములీ దెచ్చిన యట్టి
బవిరి నొప్పగు ఫల భరిత చూతములు).
వినుఁడు మీమీయూళ్ళ వెడలిననాడ
ఘనభక్తిమై దమ్ము గడచి నారింకఁ
దమ చింతలేల పోదండను కరణి
నమరి యంతంత నొప్పారుచింతలును
చెలఁగి వసంతుఁడు శ్రీగిరిచుట్టుఁ
గలయ ఫలావళుల్ గట్టినమాడ్కి
నిలనొప్ప ద్రాక్షలనీడల మాది
ఫలముల నిమ్మల మంజరులను
నిల మల్లికార్జునుఁడెసఁగు మామేర
బొలుపుగానని విచ్చు బొడ్డుమల్లియలు

కుందంగనేల శ్రీగిరిగోత్రంబుఁజెంది
కుందకుండని నువ్వుకుందగుచ్ఛములు ”

(పర్వతప్ర 293_5)

మఱియు నింకొకవిధమైనవర్ణనలు

“ కడలేని నిర్మల విస్తారోదకముల
సంగీకృతాయతోత్తుంగ శృంగౌఘ
మంగళరంగత్తరంగ సంఘముల
బటుశైలచూడావిభాసి నీహార
పటలప్రకార విస్తారఫేనముల
శైలాగ్రవిహారణాసక్తప్రమథ వి
శాలదివ్యవిమాన చయ వహిత్రముల,
నరనుత తద్విమాన ధ్వజదండ
గురువహిత్రోత్తాల కూపదండముల,
సంచిత నానాదిశాస్థానచయ స
మంచిత ద్వీపాంతరాసీనములను, (పర్వత—పుట 228)

ఈవిధముననే పర్వతవర్ణనము గూడఁజేయఁబడినది.

“ గిరిదర్శనము ముక్తికిహేతువనిన
పురిదర్శన మేపోల్కి వర్ణింప;
గిరిసెలయేరులు సురనదు లనిన,
పురనదీనదము లేపోల్కి వర్ణింప;
గిరిచుట్టు ప్రాకులు సురతరు లనిన
బురియుపవనము లేపోల్కి వర్ణింప;
గిరియందమైయుండు సురభుల కనిన,
బురివత్సరాశి నేపోల్కి వర్ణింప;

గిరిసమ స్తంబును హరమూర్తి యనిన,
బురిలింగమహిమ నేపొల్క వర్ణింప (పర్వత ప్ర—392)

శివరాత్రి జాగరణవర్ణన సందర్భము గూడ నిట్లే ప్రబంధరీతి వర్ణింపఁబడినది.

" మానిత ప్రాసాదమండప గోపు
రానీక దీపప్రభాభ్యంతరమున,
విలసిత వివిధ నవీనాంబర ప్ర
కలిత మండపమొప్ప గావించి, యందు
వరచిత్రకముకరంభా స్తంభ ముకుర
భరితో త్తరంగ శుంభద్ద్వార తతులు
సంచిత నీలదృషత్కుట్టిమములు
సంచితోత్పల సమాయత తోరణములు

* * *

మానిత బహువర్ణ మహితోపవార్థి
ఫేన పుంజంబులుఁ బృథు తరంగములు

* * *

భర్మాంబురంజిత పటుచిత్రవస్త్ర
నిర్మిత బహుపతాక నివహాతిశయము;

* * *

అరుణాబ్జకరికారాశోకరక్త
కరవీర చంపక కైరవాద్యఖిల
సురుచిర ప్రసవ నిష్పాద్యత మాలాప్ర
కర బంధబద్ధపుష్ప ఘంటికావళులు,

* * *

వారక చీకటివర్జిత మంద
మారాదుదద్దీప మాలికాతతులు,
ప్రాసాదగోపుర బహుహేమకలశ
భాసురద్యుతులు, శుంభద్ధ్వజదండ
ఖచిత భాస్వద్రత్నకలిత దీధితులు
ప్రచుర ప్రభలపెర్మి రాత్రులఁ బగళ్లు" (పర్వత 419_422)

ఈవిధముగ పాల్కురిసోమనాథుని బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములు సర్వసుగుణశోభితములై యున్నవి. వీనిని గూర్చి పంచాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రిగారు (1919_20) ఆంధ్రపత్రిక యుగాది సంచిక పదవ సంపుటమున, ద్విపద కవిత్వమను శీర్షిక క్రింద 199-వ పుటలో నీక్రిందివిధముగా రచించిన వాక్యములలో నతిశయోక్తు లంతగా లేవని భావించి, యావాక్యముల నుదాహరించుచున్నాను.

"ఈ రెండుగ్రంథములెక్కడఁజూచిన నక్కడ నవరసంబులు పొంగి పొరలి పోవునంతటి రసోదంచితములుగ ద్విపదలలోఁ గూర్పఁబడినవి. హిమవద్భూధరగుహాగ్రములనుండి యనర్గళముగా దుమికివచ్చెడు గంగా ప్రవాహమును బోలె నీమహామహుని కవిత్వము పాఠకుల మనంబుల నానందపూరమున నోలలాడించుచుండును. భక్తశిరోమణియగు పోతన భక్తిపారవశ్యపు కవిత్వమునకును, కవిసార్వభౌముఁడగు శ్రీనాథమహాకవి నుడికారముల గడుసుతనంపు చిన్నెలకును, కర్ణాటరాజ్యరమానాథుఁడు నాంధ్రభోజుఁడు, నాంధ్రకవియు నగు కృష్ణదేవరాయ మహారాజుల యాముక్తమాల్యద మున్నగు కృతులలోని యద్భుతవర్ణన పటిష్టములగు సందర్భములకును, దీనికి దానికనియేల యింతదనుక మన యాంధ్రసారస్వత మునఁ గల హృద్యములగు రసవద్వర్ణనోదంచితములగు కావ్యపుమెరుగు లన్నింటికిని, యీరెండుద్విపదకావ్యములే మార్గదర్శకములై రాజిల్లినవని యనుటలో నేమియు సందేహములేదు."

చతుర్వేదసారము:—శ్రుతిస్మృతి పురాణములనుండి గ్రహింపఁబడిన యుక్తులతో శివపారమ్య మిందు 300 సీస పద్యములలో ప్రతిపాదింపఁబడినది. కాని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు బసవపురాణ పీఠికలో 400 సీస పద్యము లిందు గలవని యేలవ్రాసిరో తెలియదు. ప్రతిపద్యము బసవ సంబోధనముతో ముగియుచున్నది.

"కడు శ్రుతి స్మృతులకును యుక్తంబుగా పురా
ణాగమాది సూక్తు లతిశయిల్ల
భావ్యరీతిఁ దేటపరతు నుద్యద్భక్తి
పదము విస్తరిల్ల బసవలింగ" 21

ఇందు విభూతి రుద్రాక్ష లింగధారణ మాహాత్మ్యములును (54—96) ప్రకృతి పురుషనామములును, (97—106), విష్ణుభక్తులు శివభక్తులుగా నగుటకుఁగారణమును (107—114) అశుచికారణమును (115—143), చరస్తుతియు (144—157), శీలలక్షణమును (158—201), శివానుభవ సూత్రవివరము (202—300) నను విషయములుగలవు.

ప్రారంభము:—

సీ॥ శ్రీగురవే నమస్తే, గురవే నమ,
స్తే గురుమూర్తి ప్రథితగుణాయ,
శ్రీశంభవే నమస్తే శంభవే నమ
స్తే శంభుసంచారచేతనాయ,
శ్రీప్రమథాయతే, శ్రీప్రమథాయతే,
ప్రమథావతార తారస్మరాయ,
శ్రీవృషభాయతే శ్రీవృషభాయతే,
వృషభాంశ పీఠమాహేశ్వరాయ,

గీ॥ అని నుతించి భవపాద నిర్యద్ఘృణా
మృతరసాబ్ధిఁ దేల మతిదలంచి
నిర్వికల్పరతి చతుర్వేదసారమౌ
పద్యములఁ జింతు బసవలింగ ॥

అంత్యము:—

సీ॥ భవ రక్షణాచల ప్రథిత నియమ ఘృణా,
పరిపాక కేళి విహారణములును,
భవదివ్య గురుపాదపద్మరజస్సమో
ద్ధూతానుభవ విఖ్యాతినుతులు,
భవదంఘ్రిసరసిజ ప్రస్తుతపాంసు స,
ముత్తంస సీమానుమోదయుతులు
భవదనుభూత విస్ఫార సుఖామృత
రుచిర సర్వేంద్రియారూఢ మతులు,

జేయు నీ స్తవంబుఁ జెవులార వినువారి
వ్రాయువారిఁ జదువువారి విస్త
రించువారి నీతిసమంచితమున బ్రోవు
పటు దయాంతరంగ బసవలింగ ॥

ఇందలి యీక్రింది పద్యము నన్నయభారతమందలి " ధర్మ తత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని " యను పద్యమును బోలియున్నది.

సీ॥ వైదికులిది శుద్ధవైదికంబని యెన్న,
శాస్త్రజ్ఞులిది ధర్మశాస్త్రమనఁగ,
తార్కికులిది మహాతర్కంబనంగఁ,
పౌరాణికులిదియె పురాణమనఁగ,

ఆగమవిదులు దివ్యాగమంబిది యన,
తంత్రజ్ఞులిది వీరతంత్రమనఁగ,
భక్తవారంబిది భక్తమార్గంబన,
ముక్త్యర్థులిది మహాముక్తిదమన,
గీ॥ కవులు భువిని నిదియె గావ్యంబనంగ
సజ్జనులకెల్ల మిగుల సంతసముగ,
నిర్వికల్పగతి చతుర్వేదసారమగు
పద్యముల్ రచింతు బసవలింగ ॥ 22

పండితారాధ్యచరిత్రమం దుపపాదింపఁబడిన తత్త్వమును, యుక్తులే దీనియందుపయోగింపఁబడినవి. శ్రుతిస్మృతి పురాణములలోని విషయము శివపరముగా వ్యాఖ్యానముచేయఁబడినవి. శైలికి, తత్త్వ ప్రదర్శనము నకు నుదాహరణముగా నీపద్యములు

సీ॥ శివశివా, కర్ణుండు గవచమిచ్చియుఁజెడె,
వస్త్రమిచ్చిన దాసి వరముపడసె,
అక్కటా ఖచరేంద్రుఁ డంగమిచ్చియుంజెడె,
వ్రేలిచ్చి మంచయ్య విజయుఁడయ్యె,
కటకట, శిబి దనకండ లిచ్చియుఁజెడె,
మృగమాంస మర్పించి మెరసె నెఱుక,
చెల్లబో, బలి భువినెల్ల నిచ్చియుఁజెడె,
చోళుఁడా కూరిచ్చి సుగతిఁబొందె,
గీ॥ నిట్లు లింగ విముఖమగు దాన ధర్మ ప
రోపకార విక్రమోద్ధతముల
నిష్ఫలంబుగాక, నెట్టన శరణుల,
భక్తి యుక్తి కెనయు బసవలింగ॥— (67)

ష్టది బందరు భైరవ ముద్రాక్షరశాలయందు గుజలీ ప్రతిలో సుమారు 50 సం॥ పూర్వము ముద్రితమైనది. కాని తప్పుల తడికగా నున్నది.

వృషాధిపశతకము: —

దీనిని సోమనాథుఁడు బసవ పురాణ రచనాంతరమున రచించి నట్లీ పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

చ॥ బసవఁడు ప్రీతిమైఁ గొనియె భక్తిమెయిన్ వివరించినాఁడు మున్
బసవపురాణమంచు నను బ్రస్తుతి సేయుదు రట్లుగాన నీ
యసమ దయా ధురీణతకు నంకిలి పాటు ఘటిల్ల కుండ న
న్వసిగొని బ్రోవుమయ్య బసవా, బసవా, బసవా, వృషాధిపా॥

హృదంతరాళమునుండి త్రిరావృతమై వెడలిన బసవ సంబోధనము సోమనాథుని భక్తి పారవశ్యమును దెల్పుచున్నది. సోమనాథునికి బసవేశ్వరుఁడే శివుఁడు. విశిష్టాద్వైత మతస్థులు జీవేశ్వరులకుఁగల్పించిన 'శాంత, దాస్య, సఖ్య, వాత్సల్య, మధురావస్థలకును, నాయక నాయకీ భావమును, సోమనాథుఁడు భక్తి భావమునఁ బ్రతిపాదించి నట్లీ పద్యమునఁ దెలియుచున్నది.

ఉ॥ నా యొడయుండ, నావిభుఁడ, నాహృదయేశ్వర, నామనోరమా,
నాయిలవేల్ప, నావరద, నాగురులింగమ, నాదు జంగమా,
నాయధినాథ, నావరుఁడ, నన్నుఁ గృపామతి బ్రోవుమయ్య, దే
.యమివా,బృంద వంద్య, బసవా,

ఇట్టి నాయకనాయికీ భావము శివతత్త్వసారమున పండితారాధ్యుఁడుగూడ వ్యక్తీకరించినాఁడు,

కం॥ దురితహారమనియు, శుభములు
దొరకొనుననియు దలంచి దురితారి భవ
చ్చరణాబ్జ భక్తిలలనా
పరవశ భావమున నిన్నుఁ బ్రణుతింతు శివా॥

వృషాధిపశతకము భాషయందు, భావములందు, భక్తిరసోదయమందు పెక్కుగ్రంథములకు మార్గ దర్శకమైనది. ఈతఁడంత్యప్రాసతో వ్రాసిన పద్యముల శతకారంభమున విశేషముగ నున్నది. పోతన యంత్యప్రాస నియమ రచనావిధానమున కీశతకమే మేలు బంతియై యుండవచ్చును.

ఈ శతకమున మొదటనుండి 49 పద్యములవఱకు సామాన్యముగ శతకముల శైలితో శివపరముగు స్తోత్రములు చేయఁబడెను. ఇఁక 67-వ పద్యమునుండి 79-వ పద్యము వఱకు బసవేశ్వరుని లీలలను, బసవ పురాణమున వర్ణింపఁబడిన బిజ్జల తిరస్కారము, రాజధనమును భక్తులకిచ్చుట, బ్రాహ్మణద్వేషము, వారితో చర్చించి మానవాతీత చర్యలుచేసి తన మాహాత్మ్యమును జూపుట మొదలగునవి యొక్కొక్క పద్యమున రచింపఁబడినవి. తర్వాత 79—102వఱకు 23 రు భక్తుల చరిత్రము లొక్కొక్క పద్యమున ప్రశంసింపఁబడినవి. వీరి చరిత్రము బసవ పురాణమున నుపాఖ్యానములుగా వర్ణింపఁబడినవి. శైవమతము శైవకవిత్వము నావేశపూరితమైనదని తెల్పుట కీవృధిపాప శతక మొక్కటియే చాలును.

ఇందు మొదటి 58 పద్యములను ప్రాసాదిశబ్దాలంకారములతోఁ గూడియున్నది. ఇందులో మొదటి 34-వ పద్యము చేకానుప్రాసముతోను, 35-40 వఱకు లాటానుప్రాసముతోను, 41-45 వఱకు ప్రతిపాదానుప్రాసముతోడను, 60-63వఱకు ముక్తపదగ్రస్తముతోను రచింపఁబడినది.

మరియు నిందు 40-48 పద్యములు దీర్ఘసమాసఘటిత ప్రార్థన పద్యములు. మఱియొకవిధముగ దీనిని మూఁడు భాగములుగ విభజింపఁదగును. ఒకటి శబ్దాలంకార స్తుతి, రెండు సంస్కృతభాషాదిస్తుతి, మూఁడు భక్తప్రశంస.

ఈకవి బహుభాషలలోఁ బండితుఁడగుటచే, వివిధభాషలలోఁ బసవేశ్వరునిస్తుతించిన ముక్తిదాయకమని యెంచి యట్లొనర్చి, తన బహుభాషాపాండిత్యప్రభల ప్రకటించినాఁడు. ఇట్లితఁడు సంస్కృత, ద్రావిడ, కర్ణాట, మహారాష్ట్ర, శుద్ధాంధ్ర, మణిప్రవాళాది భాషలలో పద్యరచన చేసి వృషాధిపశతకమును గూర్చినాఁడు.

సోమనాథుని ద్విపద కావ్యముల శైలి జానుతెలుఁగుతో పండిత పామర జన గ్రాహ్యమైయున్నను, వృషాధిప శతకశైలి మాత్రము సరళమైనను సంస్కృతపద భూయిష్ఠమై, కొంచెము కఠినముగ నున్నది. "విరచిత ఘుఘసాళువ.........కేళివిలోల, సంగమేశ్వర" అను పద్యమంతయు నొక్క సమాసముననే నడచినది. అట్లే 43, 46, 47 సంఖ్యగల పద్యములు గూడనున్నవి. ఇట్లున్నను, అర్థ స్ఫురణము సహజముగ గలుగుచు, పద్యములు సరళ గతి గలిగి,భావములు సులభముగ గ్రాహ్యములగుచున్నవి. శైలికి కొన్ని పద్యములు. ముక్తపద గ్రస్తమునకు

చ॥ సురవరపూజ్య, పూజ్యగుణశోభిత, శోభితరూప, రూపవి
స్ఫురతరశీల, శీలగుణ పుంగవ సత్వ, సత్వసం
వశ, వశ షాద, వాద భయవర్జిత పాపవిచార, చార యీ
శ్వర సమ నీవె దిక్కు బసవా......

ఇట్టివే 66, 10, 108, సంఖ్యగల పద్యములు.
ఇతర అంత్యప్రాసగల పద్యములు.

ఉ॥ ఉద్ధత, భక్తి వృద్ధ, వినుతోత్తమసిద్ధ, పరీత జంగమ
శ్రద్ధ, సతాత్మ శుద్ధ, గణరాజి సమృద్ధ, విముక్త పాశస
ష్పద్ధ, మహాప్రసిద్ధ, యగుణత్రయ బద్ధ, శరణ్యామయ్య భా
స్వద్ధత చిత్ప్రబద్ధ బసవా......

చెన్నమల్లు సీసములు:—

ఇందుచెన్నమల్లు మకుటముగాఁగల ౩౪ సీసపద్యము లున్నవి. దీన భక్తస్థలము, మహేశ్వర, ప్రసాద, ప్రాణలింగ, శరణ, ఐక్య, అను షట్థ్సలములు వర్ణింపఁబడినవి. సోమనాథుఁడు జీవ సమాధి కేఁగుచు భూబిలమున కేర్పరచిన ౩౨ మెట్లను దిగనెంచి, యొక్కొక్కమెట్టు దిగునపు డొక్కొక్క పద్యము చొప్పున ౩౨ పద్యములు రచించినటుల వీరశైవులు కొందఱు చెప్పుదురు. సోమనాథుఁడు సిద్ధి పొందినచోట ప్రతిసంవత్సర ముత్సవములు సేయునపు డీపద్యములు నేటికిని చదువుదురట.

క॥ చెన మల్లేశ్వరు పెరిట
సునిశితముగఁ బాలకురికి సోమేశుఁడు దా
ఘన భక్తివెలయ చెప్పను
చెనమలు సీసంబు లెనఁగ చెలఁగ ధరిత్రిన్॥

ప్రారంభము:—

సీ॥ శ్రీగురులింగ సంచిత కృపోన్నతిఁ జేసి
కంటి జంగమ పాదకమలసేవ,
జంగమ లింగ ప్రసన్నత్వమునఁజేసి
కంటి ప్రసాద సుఖంబు నొంద,
తత్ప్రసాద ప్రబోధ స్థైర్యమునఁ జేసి
కంటి సర్వాంగ ప్రకాశ భక్తి

భక్తి సౌభాగ్యాను భవ పూర్తి మైఁజేసి
కంటి జీవన్ముక్తి కడమలేక,

గీ॥ ఇంకనేమి కొఱంత యేల నీకాశింపఁ
బాడియాడి, దైన్యపడి, భజించి
మెచ్చి, పొగడికేని మీఁద నొందెడి ఫలం
బెన్న నున్న దెట్లు చెన్నమల్ల॥

అంత్యము:—

సీ॥ భక్త స్థలంబునఁ బదమూఁడు, మహేశ
పదమున నైదు నేర్పడఁ బ్రసాద
పదమున మూఁడు, మత్ప్రాణ లింగికి నాల్గు
శరణ స్థలంబున సరయ నైదు
నైక్య స్థలంబున కలవడ రెండును
షట్ స్థలవిజ్ఞాన సరణి యొప్పి
తీతిని ముప్పది రెండు సీస పద్యంబులు
సరసోక్తిగాఁ బాలకురికి సోమ

గీ॥ నాథుఁడన నొప్పు నారాధ్య సర్వమూర్తి
యఖిల వేదపురాణ శాస్త్రార్థ విదుఁడు,
వీరశైవ సభా యోగ్య విదితముగను
చెన్నమల్లేశుఁ బ్రీతిగాఁ జెప్పె నిట్లు॥

బసవోదాహరణము:—

ఉదాహరణ నిర్వచనము: పద్యము, కళిక, ఉత్కళిక యను క్రమము చొప్పున ప్రథమమాదిగా సంబోధనముతోఁ గలసి యష్ట విభక్తులతో నెనిమిది పద్యములను, తుదకెనిమిది విభక్తులతో నొకపద్యమును నెనిమిది కళికలు, నెనిమిది నుత్కళికలు గలుగునట్లు వ్రాసిన కావ్యమున కుదా

హారణ మనిపేరు. ఇది సామాన్యముగా దేవతలగాని, మహాపురుషుల గాని చేసిన స్తుతివిషయికముగా నుండును. బసవోదాహరణమున బస వేశ్వరుఁడు స్తుతింపఁబడెను. సంస్కృతమునఁ గూడ నిట్టివాని నితఁడు రచించెను. ఆంధ్రభాషయం దుదాహరణములు గొన్ని కలవు (1) మచ్చ వెంకటకవి (1896) రచించిన ముఖలింగేశ్వరోదాహరణము, (2) రావి పాటి త్రిపురాంతకుని, త్రిపురాంతకోదాహరణము (3) తాళపాక తిరు మలయ్య వ్రాసిన వెంకటేశ్వరోదాహరణము (4) చిత్రకవి పెద్దన (లక్షణ సార సంగ్రహము) యొక్క హనుమదుదాహరము (5) అప్పకవి (అప్ప కవీయము ఆ. 4.. 1665) వ్రాసిన శ్రీకృష్ణోదాహరణము, (6) బాల కవి యనంతయ్య రచిత శేషోదాహరణము (7) ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి కృత విశ్వేశ్వరోదాహరణమును ముఖ్యములు.

బసవోదాహరణ ప్రారంభము:—

ఉ॥ శ్రీ గురులింగ తత్పరుఁడ క్షేమజగన్నిధి, శుద్ధ తత్త్వసం
యోగ సుఖప్రవూర్తి వృషభోత్తమ మూర్తి, యుదాత్త కీర్తి ది
వ్యాగమ మూర్తవర్తి, బసవయ్య కృపాంబుధి మాకు భక్తి సం
భోగములం బ్రసాద సుఖ భోగములం గరుణించు గావుతన్॥

కళిక

వెండియుఁ ద్రిభువన వినుతి సమేతుఁడు
మండిత సద్గుణ మహిమోపేతుఁడు,
సురుచిర శివ సమ సుఖసంధానుఁడు,
పరమ పరావర భరిత జ్ఞానుఁడు,
విదితావంధా న్విత మనస్కుఁడు,
నదమల విపుల విశాల యశస్కుఁడు
శ్రీవిలసిత వద చిరతర భద్రుఁడు
గావున సాక్షాత్కృతియుగ రుద్రుఁడు॥

ఉత్కళిక

భువనోపకారా భవమోద ధీరా
భక్తి సంయోగా ముక్తి సంభోగా
సౌఖ్యాబ్ధిలో నా ముఖ్యుఁడై తానా
వెలయు శుభవరుఁడూ, యిలవిశ్వ గురుఁడూ॥

చ॥ పసిగొని యెవ్వఁడేని బసవా యను నీ సుకృతాక్షర త్రయం
బెసఁగఁ బఠించెనేని, గిరిజేశున కాతని వక్త్రగహ్వరం
బసదృశగేహ మన్న యవి యార్యుల వాక్యములట్ల గావునన్
బసవనఁ బుణ్యమూర్తిఁ దలఁపంగదె చిత్తమ పాయ దెప్పుడున్॥

అంత్యము:—

ఉ॥ నీవు దయాపయోనిధివి, నిన్ను నుతించినఁ గల్గుభక్తి, నీ
చే వరవీరశైవ నుతి చేకుఱు, నీకై యిత్తు కబ్బముల్
నీవలనన్ గృతార్థత జనించును, నీకు నమస్కరింతు, నా
భావమునందు నుండి ననుఁ బాయకుమీ బసవయ్య వేడెదన్॥

బసవరగడ:—

పిడుపర్తి సోమనాథుని బసవపురాణావతారికను బట్టి పాల్కురికి సోమన బసవరగడ, బసవాఢ్యరగడ, సద్గురురగడ, గంగోత్పత్తి రగడ, మొదలైన కొన్ని రగడల రచించినట్లు తెలియుచున్నది. కాని బసవరగడ మాత్రమే యింతవఱకు లభించినది. ప్రాచీనాంధ్ర జాతీయ గేయ వాఙ్మయమున రగడల కెక్కువ ప్రాముఖ్యత యున్నట్లున్నది. ఇవి కంద, అక్కర, ద్విపదలతోఁ బాటు జాతులుగా బరిగణింపఁబడినవి. అల్లసాని పెద్దనకుఁ బూర్వులైన పన్నయభట్టు, శివ్వకవి రగడల పాటించలేదు. పెద్దన కాలమునుండి ప్రబంధములలో రగడలు తిరిగి తలయెత్తినవి. ప్రాచీన పాల్కు-

రికి సోమనాథుని రగడలు ప్రాచీన వాఙ్మయ స్వరూపమును దెల్పును. అంధ్రమున వివిధ రగడలు గలవు. అవి మధురగతి, ద్విరదగతి, తురగవల్గన గతి, రగడలు గలవు. ఇవి క్రమముగా కన్నడమందలి మందానిల, లలితోత్సవ రగడలతో సమానముగ నుండును.

ఈబసవ రగడకుఁ బ్రారంభమున నుత్సాహ వృత్తమును, ప్రతి పాదాంతముననను 'శరణు బసవ' యనుమకుట మున్నది. కర్ణాటకవి చరిత్ర కారుఁడు దీనిని కర్ణాటకృతియని పొరపాటు పడినాఁడు. కన్నడమునకు విలక్షణమైన యతి నియమ మిందుఁగలదు. దీనినే 'బసవోత్తర శతనామములు'ను నామముతోనున్నట్లు రగడనున్న కందపద్యము వలనఁదెలియు చున్నది. దీనిలో 108 పాదములున్నవి. రగడలు ద్విపదల వలె ద్విపాద నియమము గలవి. కాని ద్విపదలవలె నొక్క యాది ప్రాస నియమమే కాక, వీని కంత్యప్రాస నియమము గూడఁ గలదని యనంతుఁడు, నప్ప కవియుగూడఁ దెల్పిరి. కాని యీ నియమ మీతని కృతియందుఁ గొంత విశిష్టముగ నున్నది. మొదటి 78 పాదముల వఱకీ ద్విపాదైక్యాంత్య నియమమును సోమనపాలించినాఁడు గాని తర్వాత ద్విపద యందువలనే యక్కడక్కడ ప్రాసయతినిగూడ నంగీకరించినాఁడు. తర్వాత 14 పాదముల వఱకు ప్రతి పాదమున నొక్కొక్క ప్రాసము చొప్పున యంత్యప్రాసమును పాటించెను. చివరి 8 పాదములలో నింకఁగొంతమార్పు చేసినాఁడు.

ఇది బసవస్తుతి. ఆద్యంతములందురెండు కన్నడ పద్యములున్నవి. కడపటి తెలుఁగుపద్యము గ్రంథములోనిది కాదేమో.

ప్రారంభము:—

శ్రీ వరాజ, దేవరాజ, సిద్ధ సాధ్య యక్ష ర
క్షోవిహంగరాట్పతంగ సోమధూమ కరమరుం
జీవితేశ విధృతపాశ సేవిత ద్వయాంఘ్రి రా
జీవ నిన్ను నాం సొగళ్వ (శ్రీ) వృషాధి నాయకా

రగడ

శ్రీ వృషాధినాయక ప్రసిద్ధ భావ శరణు బసవ
తావకాంఘ్రిసేవకాఘ దాహ దాహ ,,
నందిత ద్వితీయ శంభు నామధేయ ,,
వందిత త్రిలోక నిబుధవర నికాయ ,,
అచల శైవ ధర్మనిర్ణ యావతార ,,
ప్రచుర యుగమితాంఘ్రి ధర్మపథ విహార ,,
ప్రమథగణ పద ప్రసిద్ధ పట్టభద్ర ,,
ప్రమథ శాశ్వత స్వలాభ భావశుద్ధ ,,
సురవినుత శిలాద లబ్ధ సుకృత రూప ,,
హరగణాభి జాత చిన్మయ ప్రదీప ,,
కమలభవ శిరః కరాబ్జ కాల రుద్ర ,,
సుమహాదంబుజాక్ష కుణపశూల రుద్ర ,,
నియత విష్ణు శల్యహార నీల రుద్ర ,,
ఖ్యాత భూత పంచకాత్మ కాల రుద్ర ,,
నారసింహ దళన శరభ నామరుద్ర ,,
భూరి మత్స్య కూర్మ వారణ భూమరుద్ర ,,

* * * * *

* * * * *

శరణు, శరణు, శరణు, బసవ, శరణు, శరణు, శరణు,బసవ॥

అంత్యము:—

క॥ శరణ స్తవ కల్ప కుజాం
కురపద శాఖాభిజాత నవ కుసుమాఖ్యా
త్తరశత నామంగళ బస
వర సంగర్పి సిద్ధ పాల్కురి సోమాంక॥

క॥ శరణ స్తవ వేళోద్భవ
శరణ గణోత్సాహ రగళియె, బరదొడె వశి శితుడె, వి
స్తరిశదపె, బసవనె కావం బసవర శిగర కప్పిక
శుద్ధ పాలుకురికి సోమాంక॥

క॥ వావిరి బసవస్తుతి సం
భావనమైఁ జదివి చదివి ప్రమదంబున వా
పోవక బాబా సాసా
వావా యనకున్న నోట వాంబెట్టుఁడుగుర॥

సోమనాథుని వీరశైవ మత స్వరూపము:—

బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములందు, సోమన వీరశైవ సిద్ధాంతములను కాంతా సమ్మితమునఁ జేసి ప్రతిపాదించినాఁడు. ఈతఁడు ముఖ్యముగా భవులైన బ్రాహ్మణులను 'త్రాటి మాలలని, పచ్చిమాలల'ని (బసవ. పు. పుట. 19, 209, 217, 240, 237,) త్రాటకుక్క లు, మాల కుక్కలు, (బ. పు. 237, పండి II 242), గాడిదలనియు, (బసవ. పు. 225, పండిత. II 85) చెడ తిట్టినాఁడు. ఇట్టి బ్రాహ్మణావమానమును వెక్కిరింతలను కందుకూరి వీరేశలింగముగారు బ్రహ్మసమాజోత్కర్షను దెల్పు గ్రంథము లందలి విషయమును బోలినది. వారికిచ్చిన నామధేయములుగూడ నట్లే యున్నవి. ఇతనిదృష్టిలో వేదము లనాదులు కావు. శివుఁడు మాత్రమే యనాది పురుషుఁడు. అతని నుండియే సర్వము సృష్టింపఁబడినవి. వీరశైవులకు వేదాధ్యయనాధికారము గలదు. ఈతఁడు వేదప్రమాణముల నంగీకరించి, తన్మూలమున మతమును సమర్థించినాఁడు శివపరముగా వేదములకు వ్యాఖ్యానము చెప్పెను. తన మాదిరి బ్రాహ్మణుల నితఁడు ద్వేషింపఁడు. పండి

తారాధ్యుఁడు, జెలిదేవ వేమనారాధ్యుఁడు నిట్టివారు. అగ్నిహోత్రాది కర్మల దూషించినాఁడితఁడు.

వీరికి ముఖ్యముగా జాతిభేదములేదు. భక్తియే ప్రధానము. కాని జాతి పంచముఁడు హీనవంశుఁడు గాఁడట. (పండి. 1. 675-676). బ్రాహ్మణకులజుని శివభక్తుఁడైన పంచముఁడు చంపినను వానిని దండింపరాదట. దోషము లేదట. మఱియొక ముఖ్యవిషయమే మనఁగా వీరికి శీలము కన్నను భక్తియే యెక్కుడు ప్రధానమైనది. వీర వ్రతులలో నెక్కువ దొంగలు, జారులు మొదలైన వారుగలరు. శివ ప్రీతి కొఱకు చేసిన యేపని యైనను మంచిదేయట. సంకల్పమునుబట్టి, ఫలమునుబట్టి కార్యమునకు గుణదోషము లుండునట. జంగమునికి లింగ మునకు భేదములేదు. (పండిత. 1. 200.) జంగమ భక్తియంత ముఖ్య మైనది. ఈ మతమునందు, జంగమూర్తియే లింగమూర్తియని యాచ రించుట యుత్తమము. అతఁడు గురుమూర్తియని పూజించుట మధ్యమ కక్ష, అతఁడు శివశాసన ధారుఁడని భావించుట తుది పక్షము.

వీరశైవుల భక్తి ప్రామాణ్యమున కాత్మార్పణమే గురుతు. వీరి భక్తి ప్రకటనార్థము నేత్రములు పెరికికొనుట, కాలుసేతులు నఱికి కొనుట, మొదలైనవి చేయుదురు. ఇది వీరవ్రతమట. జంగములకేది యడిగిన యది యిచ్చివేయవలెనట. ఈ వీరభక్తి తామసిక భక్తి యైనది. శివుఁడు తమోగుణుఁడైనచో వీరశైవ భక్తి తమోగుణయుత మగుటయే గుణము కాఁబోలు. 'పురుషుఁడు శివభక్తి విరహితుఁడేని, పురుషుని మీఱుట తరుణికి పథము'. (బ. పు. 190.) దీని కొక కథ బసవ పురాణమునఁ గలదు. ఈ విషయము శివ. తత్త్వ సారమున సూత్ర ప్రాయముగ గలదు. వీరశైవ మతవ్యాప్తికై ప్రాణి హింసగూడఁ జేయ వచ్చుననుట వీరి సిద్ధాంతము. ఈ విషయము బౌద్ధ జైన మతములకు

విరుద్ధ మైనది. బౌద్ధ జైన మతములు బ్రాహ్మణమతమువలె వీరికిఁ బరమ శత్రువు.

వీరశైవ మతమున జీవేశ్వరులకు నాయికా నాయక భావము గలదు. ఇది విశిష్టాద్వైత మతమందు గూడఁగలదు. ఈ భావమును పండి తారాధ్యుఁడు శివ తత్త్వ సారమున వ్యక్తీకరించి నట్లే, సోమనాథుఁడు వృషాధిప శతకమునఁ దెలిపినాఁడు.

ఈతనిభాష:——పాల్కురికి సోమనాథుఁడు వెనుకఁ గనుగొని నట్లు బహు భాషలలో కూలంకష పాండిత్యము గలవాఁడైనను సాంకే తికములకు, సంప్రదాయములకు దాసుఁడుగాక సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము గలవాఁడు. భాషా సంప్రదాయములు తనకవితా ప్రవాహమున కడ్డు పడినచో వాని నతిక్రమింప నెంతమాత్రము వెనుదీయఁడు. భాష నీతడు చేతిలో కీలుబొమ్మవలె నెట్లుకావలసిన నట్లాడించెను. "నిరంకుశాః కవయః" యను నార్యోక్తి యితనిపట్ల పూర్ణముగ నన్వర్థమగును. ఇతఁడు నంస్కార పరుఁడు. ఆంగ్ల భాషలో కార్లైలు పండితుని రచనా విధాన మెట్టిదో, తెలుఁగున సోమనాథుని రచనావైఖరి యట్టిది. కాన వ్యాక రణ నిబంధన లితనిని బంధింప జాలకుండెను. అందుచే ననేక విధముల భాషా సంప్రదాయోల్లంఘన మొనర్చినాఁడు. ఈతని కవితా ప్రవాహమున కడ్డుతగిలి నపుడు చేయని విరుద్ధ ప్రయోగములు లేవు. వైరి పదము లనఁబడు దుష్ట విరుద్ధ మిశ్ర సమాసములు, గ్రామ్యపదములు, దుష్ట సంధులు, లింగ వ్యత్యాసములును, కర్ణాట భాషా సంప్రదాయా నుగుణముగ నాంధ్ర సంస్కృతముల నుపయోగించుటయు చేసెను. దీనికిఁ దోడు కర్ణాట భాషా పదముల విరివిగా ప్రయోగించెను. ఆంధ్ర పదముల విచిత్రముగా మార్చిప్రయోగించెను; ఇష్టము వచ్చినట్లు శబ్ద మధ్యమున నచ్చుగాని, హల్లును గాని లోపింపఁజేసి నాఁడు. ఈప్రయో

గములు భాషా శాస్త్రజ్ఞునకు విశేషోపయోగము. ఇట్లే నర్థానుస్వార, రేఫద్వయ భేదముల విషయమై లక్ష్యము చేయలేదు ఇష్టము వచ్చినట్లు మిశ్రముచేసి వాడినాఁడు. ఈ వ్యత్యాసము లేఖకుల యందుగూడ నుండి యుండును. ఈవిధముగ నితఁడు భాషకు వశ్యుఁడుగాక, భాషనే తన స్వాధీనమం దుంచుకొనెను.

ఈతని శైలి:—సామాన్యముగా శైలి వర్ణనా విషయముపై నాధారపడి యుండును. దీనికిఁగవి వ్యక్తిత్వము గూడ సాయపడును. పాల్కురికి సోమనాథునకుఁ దనయనుభవ సార, చతుర్వేదసారాది మత విషయిక గ్రంథములందు శైలీభేదము విశేషముగ ప్రకటించుటకు వీలు పడలేదు. అందు విషయ ప్రతిపాదనము మాత్రి ముండును. ఇఁక వృషాధిప శతకాది భక్తిప్రధాన వస్తుగ్రంథము లందు భక్త్యావేశపరమైన రచన యుండును. కాని కథాప్రధానముగల బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రము లందు కథావిషయ భేదమును బట్టి రసోచితముగ శైలి మారుచుండును.

అసలు సోమనాథుఁడు బసవ పురాణ పండితారాధ్య చరిత్రము లను జనసామాన్యము కొఱకై రచించినాఁడు. కనుక తాను జాను తెనుఁగున సరళమైన శైలిలో వ్రాయుదునని మొదటనే తెల్పినాఁడు. కాన నతని కవితాశైలి బహు సులభగ్రాహ్యమై సరళమైనది. కాని యిట్లని యతఁడు వస్తు గాంభీర్యము వట్ల, రసోద్రేకకర సన్నివేశములందు, పేలవముగ, నీరసముగ రచింపక, రసోచితముగ నన్నయవలె, గంభీర సంస్కృత సమాస యుతముగ రచించి రసమును చక్కఁగ పోషించినాఁడు. పండితారాధ్యుని శక్తిని వర్ణించు నప్పుడు సోమనాథునకు సహజముగ గంభీరమైన శైలి బయలుదేరును. పండితుఁడు జైనునితో వాదించినపుడు చూపిన వ్యాఖ్యాటి నిట్లు వర్ణించినాఁడు.

" పండితారాధ్యుండు దండితవాది,
ఖండన శాస్త్రతర్కప్రౌఢి పేర్మి,
నతుల పురాణేతిహాసాగమాను
గత నిజోదాసీన కలితవాక్యముల,
సకలవేదానంత శాఖోపనిషద
వికలతర్కస్మృతి విహితసూక్తులను,
శిష్టానుమత హేతు దృష్టాంత సుప్ర
హృష్ట ప్రమాణ నమీహితోక్తులను,

మహిమాప్ర, పుట 3

వీరశైవ భక్తుల వర్ణించునప్పు డిట్టి గాంభీర్యమునే చూపును. చేటల వేమయ్యగారి నిట్లు వర్ణించెను.

" వెండియు చేటల వేమయ్య నాఁగ
ఖండేందుధర భక్తగణ మదేభంబు,
నాద్యష్టఁ డణిమాది కాష్టైక గుణ స
ముద్యోతి తైశ్వర్యయుత యశోరాశి,
గహన భక్తిమహత్త్వ కాక్షేయ కృత్త
బహురస సిద్ధనివహ ఘోణుఁ డనఘుఁ,
డపగత రస రసాయన భోగముఖ్య
విపుల రాజిత రాజ్యవిభవ సౌఖ్యుండు,
నిర్గత స్వర్గాపవర్గ మార్గుండు,
భర్గ నిరర్గళ భక్తి కాంతుఁడు etc

పురాతనప్ర, పుట 475

ఇఁక శ్రీశైల పర్వత వర్ణనమును గూడ నిట్టి గంభీరమైన శైలి యే యవలంబింపఁ బడినది.

" కడలేని నిర్మల గాఢ మహత్వ
జడతా విహార నిస్తారో దకములఁ,
నంగీ కృతాయతోత్తుంగ శృంగాఘు
మంగళ రంగ త్తరంగ సంఘములఁ,
బటుశైల చూడావిభాసి నీహార
పటల ప్రకార విస్ఫార ఫేనముల,
శైలాగ్ర విహరణాసక్త ప్రమథ వి
శాల దివ్యవిమాన చయ వహిత్రముల, "

పర్వత ప్ర. 228

ఇట్టి ఘట్టములు బహు స్వల్పముగనే యుండుటచే జనసామాన్యమున కుల్లాసము గల్గించునే కాని యన్వయక్లేశ కాఠిన్యముల గల్గించవు. ఇతర స్థలములందు సర్వసులభశైలిని వాడినాఁడు. కొన్నిచోట్ల మాత్రము వస్తువుల పేర్లను వివరించు పట్లను, పూర్వభక్తుల మాహాత్మ్య విశేష కథనము పట్లను పునరుక్తి శబ్దములతో నొకప్పుడు సారస్వత ప్రియులకు, పండితులకును విసుకుగల్గించు రోకటిపాటవంటి యూక దంపుడు కవిత్వమును రచించినాఁడు. గౌతమాది మునికృత శ్రీగిరి ప్రశంసమున నిట్లు రచించెను.

" పూజించి పడయరే పూజకుల్ తొల్లి,
యోజించి పడయరే యోగులు తొల్లి,
కామించి పడయరే కాముకుల్ తొల్లి,
నేమించి పడయరే నిస్పృహుల్ తొల్లి,
వర్తించి పడయరే వ్రతమతుల్ తొల్లి,
యర్చించి పడయరే యార్యులు తొల్లి,
చర్చించి పడయరే సన్మునుల్ తొల్లి,
స్తుతియించి పడయరే సుకవులు తొల్లి "

పర్వతప్ర. 273

ఇట్లనేక పంక్తులు వ్రాయఁ బడినవి. కాని యివి పామరులకు గేయముగా పాడునపుడు మాత్రము వినుకుదల గల్గింపక, యొక విధమైన తూఁగుతోడను, స్వరము తోడ నుల్లాసము గల్గించుచునే యుండును. ఈపామర హృదయ తత్త్వమును గ్రహించియే, నాఁటి ప్రీత్యర్థము సోమనాథుఁడు మధ్యమధ్య నిట్టి రచనములఁ గావించెను. ఇట్టి రచనము పామరులు పాడు గొల్లసుద్దులు, జంగమ కథలు, బొబ్బిలిపాట కథలందు విశేషముగ గాన నగును. అద్యతన కాలమున వెంకటపార్వతీశ్వరకవు లీమార్గమునే యవలంబించిరి. మఱియు బసవ పురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములు నిర్వచనద్విపద కావ్యము లగుటచే నందు వివిధ వస్తువులను వివరించు సందర్భమున నిట్లు వ్రాయక తప్పదయ్యెను. చంపూ గ్రంథము లైన ప్రబంధములం దీవిషయము సామాన్యముగ వచనములలో రచింపఁ బడును. అట్టినీరస విషయములు ద్విపదలోఁ గూర్చినపు డిట్లుండక మఱి యెట్లుండును? పండితులకు మాత్ర మిట్టి రచనలు చాల వెగటు పుట్టించును. అట్టిదే మఱియొకచోట,

" పడగలుఁ బడగలు ముడివడి గొనఁగ
గొడుగులు గొడుగులు దొడితోడి నడర
....
వినుకులు వినుకులు వినువీథి మ్రోయ
మనుకులు మనుకులు మానక తగుల
మదళీలు మదళీలు మచ్చరింపగ etc. "

పర్వతప్ర. పుట 395

ఇక పుష్పపత్ర ఫలవర్ణన విధానము. వివిధ ఫల పత్ర పుష్పము లని వ్రాయుటకు బదులుగా

" బిల్వ పత్తిరి, నావుమ పత్తిరి, మాచి
పత్తిరి, నేరేడు పత్తిరి, జమ్మి

ప త్తిరి, కాంచన ప త్తిరి, వచ్చప త్తిరి " etc.
గోగు। పుష్పములు, నశోక పుష్పముల్, వొగడ
పుష్పములు, సేవంతి పుష్పముల్, మొల్ల
పుష్పములు, గరవీర పుష్పముల్, దుమ్మి etc.
పుష్పముల్ రేను పండ్లును, మామిడిపండ్లును, నీడ
పండ్లును, నేరేడు పండ్లును, మొరలి। పండ్లు
సర్వత్ర్ర ప. 355_7

ఛందస్సు: — మతవిషయములం దెట్టి స్వాతంత్ర్యప్రియుఁడో పాల్కురికి సోమనాథుఁడు సారస్వత విషయములందు గూడ నట్టివాఁడే. అందుచేతనే పూర్వాంధ్రకావ్యములు వృత్తములందు రచింపఁబడఁగ నితఁడు తన కావ్యములను తద్విరుద్ధముగ ద్విపదలో రచించి నూతన మార్గమును ద్రొక్కెను. అందులోఁగూడ విశేష స్వాతంత్ర్యము నూపినాఁడు. ద్విపద రచనమందు రెండు నియమములు సంప్రదాయాను గుణముగ పాటింపఁబడినవి. మొదటిది ప్రాస యతి నిషేధము. రెండ వది యే ద్విపదపాదమున కాపాదము విడివిడిగా నుండవలెకాని, ప్రథమ పాదాంతపదము మధ్య విరిగి రెండవపాదమునకు నడవకుండుట. సోమ నాథుఁ డీరెండు నియమములను మీఱి తన స్వాతంత్ర్యమును జాటినాఁడు. "పాల్కురికి సోమన పతితుఁడు ప్రాసవళ్లు పెట్టి రచించిన యప్రమాణపు బసవపురాణము" ను నిందావాక్యములకు బవాబిచ్చువాడు వోలె పండి తారాధ్యచరిత్రమున ప్రాస యతి నిట్లు సమర్థించినాఁడు.

"అనియతగణై " రనియు, 'ప్రాసోవా' యనియుఁ, యతిర్వా యనియుఁజెప్ప ఛందోవినిహితోక్తిగాన

ప్రాసమైనను యతిపై వడియైన
దేసిగా నిలిపి యాదిప్రాసనియతి
దప్పకుండఁగ ద్విపదలు రచింతు" నని వ్రాసినాఁడు.

పై నఁదెల్పిన రెండు నియమములలో మొదటిదగు ప్రాసయతి ప్రయోగము బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములందు సమముగాఁ జేసినను, ద్వితీయగుణమును బసవపురాణమందు కంటె పండితారాధ్యచరిత్రమందు విశేషముగాఁ మీరినాఁడు.

ఇఁక నన్నయ సీసపద్యముల నొక నియమముతో రచించెను కదా. ఆ నియమమునే సోమనాథుఁ డనుభవసార చతుర్వేదసారములందు పాటించినాఁడని వే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు బసవపురాణ పీఠికయందు వ్రాసినారు. (చూ. పుట. 89) కాని నన్నయ సీసపద్యనియమమును సోమనాథుఁడు పాటింపలేదనియే బండారు తమ్మయ్యగా రాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక రజతోత్సవ సంచికలో ప్రభాకర శాస్త్రిగారి వాక్యములు సత్యసమ్మతములు గావని వ్రాసిరి. (చూ. పుట. 171) విచారింపగా స్వతంత్రప్రియుఁడైన సోమనాథుఁడు నన్నయ సీసనియమముల పాటించువాఁడని భావించుట సాహసము. అందులో నన్నయ సీసనియమములు నన్నెచోడుని కాలమునాఁటికే నడలినవి. కాని క్రౌంచపదవృత్తము నీతఁడు నన్నెచోడుని కంటె నెక్కువ నియమముతోఁ బాటించెను. నన్నెచోడుఁడు వృత్తపాద ప్రథమదళమున ప్రాసయతివాడి, ద్వితీయ దళమునఁ దన కిష్టమువచ్చిన యతిని వాడఁగ, నీతఁడు పాదప్రథమదళమున ప్రాస యతి వాడుచు, ద్వితీయదళమున యతిని, ప్రథమదళ ప్రథమాక్షరమునకు మైత్రి గలదిగనే వాడినాఁడు.

ప్రాసవిశేషములు:—ఈతని కవితయందు సంయుక్తాక్షర ప్రాసమున కేదో యొక హల్లునకు మాత్రము సామ్యమున్నచోఁగూడ వాడెను. ఇది కర్ణాటభాషలో 'శాంత' ప్రాసమను పేరితో చెల్లినది. కర్ణాట భాషలో 'వర్గప్రాస' మను పేర వర్గాక్షరములకుఁ బరస్పరము ప్రాస చెల్లును. అట్లే 'సమీపప్రాస'మను పేర శ, ష, సలకు పరస్పరము ప్రాస

చెల్లును. ఈ రెంటిని గూడ పాల్కురికి సోమనాథుఁడు తెలుఁగురచనమున వాడినాఁడు. ఈ విధముగ నితఁడు ప్రాసప్రయోగమున కర్ణాటసంప్రదాయము నవలంబించెను. మఱియు నితఁడు పూర్ణార్ధబిందు ప్రాసమును, బిందు నిర్బిందుప్రాసమును, రేఫద్వయ ప్రాసముమగూడ నిరాటంకముగ వాడి తన స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటించినాఁడు.

యతివిశేషము ;—ఈత డఖండయతిని వాడినాఁడు.

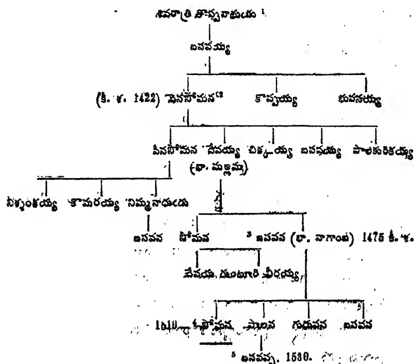

తృతీయ ప్రకరణము.

పిడుపర్తి కవులు.

పాల్కురికి సోమనాథుని తర్వాత పేరొందఁదగినవారు పిడుపర్తి కవులు. వీరు సోమనాథుని శిష్యపరంపరలోనివారై, యాతని గ్రంథములను ప్రచారములోనికిఁ దీసికొని వచ్చుటయేకాక, వీరశైవగ్రంథముల ననేకము రచించి తన్మతమునకు ఘనకీర్తి నలంకరించిరి. పద్య బసవపురాణ కర్తయైన పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తన వంశవృక్షము నిట్లు తెల్పెను.

పిడుపర్తివారి వంశవృక్షము

1) డోకిపఱ్ఱు అగ్రహారమును మొదట సంపాదించిన వాఁడు

2) డోకిపఱ్ఱు అగ్రహారము అంకిలిపడగా ప్రౌఢదేవరాయల కాలమున తిరిగి సంపాదించిన వాఁడు

3) దీక్షా బోధ, పిల్ల నైనారుకథ, బ్రహ్మోత్తర ఖండములకు కర్త

4) పద్య బసవపురాణ, ద్విపద ప్రభులింగలీలల కర్త

5) పద్య ప్రభులింగలీలల కర్త.

వీరి దేశము:—పాల్కురికి సోమనాథునిఁబట్టి పిడుపర్తివారు నైజాము ప్రాంతము వారని శేషాద్రి రమణ కవులు రచించిన రీతిగా తలంప వీలులేదు. పిడుపర్తి వంశీయులగు జంగములు ప్రస్తుతము గుంటూరు జిల్లాలో కనగాల, గరుడాచలపాలెం మున్నగు గ్రామములందున్నారు. తెనాలి తాలూకాలో పిడుపఱ్ఱు గ్రామ మున్నది. మఱియు డోకిపఱ్ఱు గ్రామము కృష్ణా జిల్లా గుడివాడ తాలూకాలోను, దోకిపఱ్ఱు గ్రామము గుంటూరు జిల్లా సత్తెనపల్లి తాలూకాలోను నున్నది. పద్య ప్రభులింగ లీల కృతిపతి యగు చల్లపల్లి మల్లయార్యుఁ డాగ్రంథమున 'చల్లపల్లి శాసన' యని సంబోధింపఁ బడినాఁడు. ఈ చల్లపల్లిగూడ కృష్ణా జిల్లాలోనే యున్నది. కాన పిడుపర్తివారు తెనాలి తాలూకాలోని పిడుపఱ్ఱు గ్రామమువారై యుందురు. కాన వీరు గుంటూరు మండలము వారై యుందురు. నైజాము రాష్ట్రమందు గూడ నీ నామపు గ్రామము లేదైన నున్నదేమో విచారింపవలసి యున్నది[1].

వీరివంశము :— పిడుపర్తి వారు మొదట నాంధ్ర నియోగి బ్రాహ్మణులు. వీరి పూర్వులు పాల్కురికి సోమనాథుని వలన దీక్షపొంది యజ్ఞోపవీతాదులను త్యజించి వీరశైవ మతములోఁ జేరి జంగములైరి, మొదట వీరారాధ్య బ్రాహ్మణశాఖకుఁ జెందినవారని కొందఱు తలంచుచున్నారు.

1. ఆం. సా. ప. ప. XXIII 2. బంగారు తమ్మయ్య గారి వ్యాసము.

వీరికాలము:—ప్రతాపరుద్రుని మంత్రియైన యిందుటూరి యన్నయ్య సహాయమున రాజుచేత శివరాత్రి కొప్పనాథునికి డోకి పట్టను నగ్రహారమును పాల్కురికి సోమనాథుఁ డిప్పించె ననియు, నది యంకిలిపడగా నతని మనుమడైన పెదసోమన వలన ప్రౌఢదేవరాయల కాలమున తిరిగి యది సంపాదింపఁబడె ననియు పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తన పద్య బసవపురాణ పీఠికయందు రచించెను.

క॥ ఆదిఁ బ్రతాపుఁడిచ్చిన
యా డోకి పురంబు నడుమ నంకిలి పడినన్
మోదమునఁ బ్రౌఢరాయ ము
హీదయితుని వలనఁ దెచ్చె నెల్లరు నెరుగన్॥

ప్రౌఢదేవరాయలు క్రీ. శ. 1422 మొదలు 1447 వఱకు పాలించెను. కాన నాతని సమకాలీనుఁ డగు పెద్ద సోమన గూడ నాకాలము ననే యుండఁదగును. అందుచేత నీతని మనుమడును, దీక్షాబోధాది కృతుల కర్తయైన బసవన, యతనికి 50 స. తర్వాతను, నీతని కుమారుడును, పద్య బసవపురాణకర్తయునైన సోమనాథుఁడు 75 సం. తర్వాత కాలమునను, నతని తమ్ముడు కుమారుఁడును, పద్య ప్రభులింగలీల కర్తయగు బసవప్ప మఱి 100 సం. తర్వాతను నుండఁదగును. అనగా

పిడుపర్తి బసవన- 1475- 1500. క్రీ. శ.
పిడుపర్తి సోమన- 1500- 1525
పిడుపర్తి బసవప్ప- 1525- 1550 ... ప్రాంతములు గాఁదగును.

మఱియు పద్య బసవపురాణమున "సరవి శ్రీనాథుఁడా చరిత (పండితారాధ్య చరిత) ప్రబంధము చేసె ద్విపదలు తఱుచు నలిపి" యని పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు రచించినాఁడు గాన, నాఁడున్న శ్రీనాథునకు

దశ్యాతి వాడని తెలియుచున్నది. అందుచే వెనుక తెల్పిన కాల
ములు సమంజసముగఁ గనుపట్టుచున్నది.

1 పిడుపర్తి బసవన

ఈతనిఁ గూర్చి యితని జ్యేష్ఠ పుత్రుఁడును, పద్య బసవపురాణ
కర్తయు నగు పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తనగ్రంథమం దిట్లు తెలిపినాఁడు.

సీ॥ గురు నాథుఁడగు పాల్కురికి సోమేశుండు
చెప్పిన కృతులెల్ల నిప్పుడమిని
ప్రకటింప వచ్చిన ప్రత్యక్ష బసవేశుఁ
డని భక్తజనములు వినుతిసేయ
భక్తి మర్మములు తప్పక యుండ నర్థముల్
చెప్పి శిష్యులను రక్షింప నేర్చు
నొసర దీక్షా బోధయును, పిల్లనైనారు
కథయు, బ్రహ్మోత్తర ఖండమునను
గీ॥ పాడిగాఁ దశ శివమాహాత్మ్యములు పెక్కు
శివ కవులు మెచ్చ ద్విపదలు చేసి భక్తి
సభల వెలయించి మించిన సజ్జనుండు
బంధు సురధేనువు పిడుపర్తి బసవ శౌరి॥

ఈ విధముగ దీక్షాబోధకర్త పిడుపర్తి బసవన యని యతని
కుమారుడే రచించి యుండ, దాని కర్తపేరు పిడుపర్తి సోమన యని వేటూరి
ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తమ బసవపురాణ పీఠిక యందు వ్రాయుట బహు
విచిత్రముగ నున్నది.

[illegible]

సంబధి యని వ్యవహరింతురు. ఈతని చరిత్రము బసవ పురాణమున షష్ఠాశ్వాసములో క్లుప్తముగా వర్ణింపఁబడినది. బసవన దానినే ప్రపంచించి ప్రత్యేక కావ్యముగ వ్రాసియుండును.

బ్రహ్మోత్తర ఖండము:— ఇది స్కాందపురాణ ఖండములలో నొకటి. పట్టమట్ట సోమనాథ కవియు, శ్రీధర మల్లెకవియు దీని కొనర్చిన పద్యాంధ్రీకరణములు కవులచరిత్రమున కెక్క, ఇది దానియందు చేర కుండుటచే నాకావ్యములకు ముందే బసవ కవి దీనిని ద్విపదగా తెనిగించి యుండుటను లోకమున కెరుగక పోవచ్చును.

వీరశైవ దీక్షా బోధము:— సంస్కృత గ్రంథము ననుసరించి కర్ణాటభాషలో రగడలుగా కెరయపద్మరసను కవి రచించిన దీక్షా బోధ మను గ్రంథమునకు తెలుఁగున పిడుపర్తి బసవన మూఁడాశ్వాసములలో ద్విపదగా రచించెను. సూర్యవంశ క్షత్రియుఁడును, భారద్వాజగోత్రుఁడును, వీరబాణావనీశుని మనమఁడును, తిమ్మభూవరుని పుత్రుఁడు, వీరశైవాచార ధౌరేయుడు నగు వీర భూవరుని ప్రార్థనమున కవి దీనిని రచించి యాతనికే యంకితమిచ్చెను. ఇది గురుశిష్య సంవాదరూపమున వీరశైవ మతతత్త్వమును, గురు శిష్య లక్షణములను, దీక్షావిధానాదిక మును దెలుపు నుత్తమ గ్రంథము. వీరభూపాలుని కాలముగాని, యాతఁడు పాలించిన దేశముగాని గ్రంథమువలనఁ దెలియరాదు. తత్కాలపు వీరశైవ మతస్వరూపులఁదెలుపు గ్రంథములలో నిది ప్రధాన మైనది. వీరశైవ మతసంప్రదాయములెల్ల నిందుగలవు.

గ్రంథ ప్రారంభము:—

శ్రీ గురు లింగంబు చిన్మయాంగంబు
తొలఁగాలి సంగంబు యోగి సంగంబు

... ... పాల్కురికి సోమేశు పొగడి
... ...
చిన్నప్రాయమునఁ జెప్పితి శివకథలు
ప్రస్ననఁ దెలుగునఁ బఱపితిఁ గొన్ని
నడివయసునఁ బిల్లనయనారు చరిత
నుడివితి ద్విపదగా నూతనోక్తులను
కాల మాసన్నంబుగా కటమున్న
నొక శివ కథ యింక నొనరింప వలయు
... ...
తిన్నని తెలుఁగున ద్విపద కావ్యముగ
నున్నతంబుగ నని యూహించు తరిని
... ...
... ...
... ... భరద్వాజ గోత్రుండు ... ...
... వీర బాణావనీ నాథు... ... ...
పుత్రుఁడై ... ...
... చను తిమ్మ నృపతి వరేణ్యుండు
... ...
ధీనిధి పిడుప ర్తి దేవనార్యునకు
మానిని పిల్ల మాంబకుఁ దనూ భ[redacted]ని
.... పిడుప ర్తి బసవ న[redacted]హ్వాయుని
నను బిలిపించి సన్మానంబుచేసి
... ...
క్రీతము దీక్షా బోధ కెరయ[redacted]

రీతిఁ గన్నడంబున రగడ గావించె
తెలుఁగున నాకృతి ద్విపదగా మీరు
అలవ రింపుడు మాకు నభిమతం బనుడు
... ...
... ...

పైన తెలుపఁబడినట్లు గ్రంథ కర్తయే 'పిడుపర్తి బసవాహ్వాయుని నను బిలిపించి' 'దీక్షా బోధను తెలుగున వ్రాయుమని రాజు వేడుకొన్నట్లు' తెల్పగా, మహా పండితులని పరిశోధకులని ప్రసిద్ధిగాంచిన వే. ప్రభాకర శాస్త్రిగారేలకో తన బసవపురాణ.. పీఠికయందు వీరశైవ దీక్షాబోధ యను గ్రంథమును పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు రచించెనని వ్రాసిరి. ఇదిబహు విచిత్రముగా నున్నది. ఇందువలన గ్రంథమునైన వారు చూడలేదని సుస్పష్టముగదా. గ్రంథములనైన మొదలు చివరయు చూడక విమర్శనల సాగించుట కడు శోచనీయము. ... ..

ఇక దీక్షా బోధనాంశమును గూర్చి కవి యిట్లు తెల్పుచున్నాడు.

"... ... కిర్త్య పద్మార్త్య తొల్లి
యకలంక వేద వేదాంత సిద్ధాంత
సకలాగమ గ్రంథసారముల్ గూర్చి
సరవి గావించె దీక్షా విధానంబు
గరిమ నా సంస్కృత గ్రంథార్థ మెల్ల
వారికిఁ దెలియంగ వశము గాదనుచు
బోరున నర్థ్యర్థములు కన్నడన
వెరవార రగడ గావించి"

అంత్యగద్య:— ... ...

ఇది పాల్కురికి సోమేశ్వరారాధ్య

సదమల శిష్య శిష్య ప్రశిష్య
... ...
పిడుపర్తి బసవేశ్వరుండు (వనాహ్వాయుఁడ)
రచియింప శైవ పురాణ తంత్రముల
... ...
... ...
వీరశైవ దీక్షా బోధయందు
ననుపమంబుగ తృతీయాశ్వాసమయ్యె॥

వీరశైవ దీక్షాబోధయందలి కొన్ని వీరశైవ తత్త్వ బోధలను, శైలిని తెలుపుటకై కొన్ని ముఖ్య భాగముల క్రింద నుదాహరింతును.

"విను వత్స, శివుఁడు దేవికి చెప్పినట్టి
ఘన సదాచార లక్షణ మెఱిఁగింతు,
హరుదీక్ష గొరువాఁ డాది తాఁ జేయు
విరస కృత్యంబులు విడువంగ వలయు,
సందేహముడిగి దుస్సంగ దుర్వ్యసన
... ...
దుర్గుణ, దుశ్శీల, దుర్బోధకములు
దుర్గమన, దుర్యుక్తి, దుశ్చరిత్రములు
పరదేవ సేవయు, పరసతీ రతియు,
పరధన కాంక్షయు, పలల భక్షణయు,
పాన బుద్ధియు, తత్తానబుద్ధిని తాఁ దేని
వానిఁ జేపట్టడు పరగురుస్వామి"
... ... [illegible]
... [illegible]

కులాచార ధర్మములు

జరిపినే నతని పూజలు నిష్ఫలంబు.
ధ్యానంబు జపము స్వాధ్యాయనములును
దాన సంధ్యా పితృ తర్పణంబులును
వృద్ధాను చారముల్ విడువ రాదనెడి
బుద్ధుండు లింగ సంబంధి గాఁడతఁడు.
తానుపైతృక మిడ తగదు భక్తునకు
మానఁడే నది సురాపాన కృత్యములు
... ...
అంగమలింగుల నంటగరాదు
లింగహీనుల వాకిలియు నంటరాదు
... ...
లింగవంతుఁడు దీక్షలేని పుత్రకుల
నంగనలను చుంబ నాలింగనముల
నంగఁజేసిన ఘోర నరకాగ్నిఁగూలు
భవికృత్యంబగు నన్న పానముల్ మాని
భవులయిన తలి దండ్రుఁ బాయంగ వలయు.

ఈ భావమునే శివతత్త్వసారమున 13-134 పద్యములలో శివ భక్తుఁడుగాని భర్తను భార్య త్యజింపవలయు నని తెల్పఁబడెను. తరువాత, గురుదీక్షా బోధయందు

తలి దండ్రులయిన బాంధవులైన నక్క
చెలియండ్రులయినను శివ దీక్షలేక
చేసిన పాకముల్ శివుని కీరాము ...
దోసి గోమాంసమద్యపాన మండ్రు. ...

... ...

భక్తహీనుల కుల పాత్రులరయిన
యుక్తంబు విడుచుట యోగ్యులుగావు

... ...

హారుని ధరించి తౌనన్య తీర్థముల
కరిగిన మోక్షంబు కదలి వ్యర్థంబు

... ...

భావింప నిముషంబు ప్రాణలింగముల
బాయంగ నీరాదు బాసెనేనియును
వేయేల ప్రాణముల్ విడుచుట లెస్స

... ...

పరువు సదాచార పదముకంటె
పరువన గురుపాద భక్తి యంతకును.
పరమ జంగము భక్తి పరు దొడయునికె
నవ సరోచిత మైన సర్వాంగ మూన
యువతుల నయిన నీ నోపంగ వలయు
ధనము లేకున్న చిత్తం బియ్య వలయు॥

... ...

కర మర్థి శివ ముద్రగల వార లెల్ల
పరమ జంగమ మని భజియింపవలయు

... ...

శైవుండు నదీక్షిత సంగ దోషమున
పాలసుండయ్యును బతిత్వ మొందు
గాన దీక్షాహీన కాంతల సుతుల
తా నెందు గూడుట తగదు భక్తునకు॥

... ...
ధర జనుల్ శివ సహోదరులను మాట
బొరిమి చెప్పుట కాని యొగి వారి తోడఁ
బుట్టువులును గారు పూర్వంపు వావు
లెల్లను మానవులె నెట్లన్న వినుఁడు
... ...
హరుడు భక్తుఁడు వివాహమునకు మొదల
పరమ భక్తుల నెల్ల ప్రార్థించి తెచ్చి
యతిభక్తి విభూతి వీడ్యము సమర్పించి
యతివయును దానును సాష్టాంగులై మ్రొక్క
నపుడు దంపతుల భక్తాళి రావించి
కృప దెలుపార వారికి భూతి పెట్టి
నలర యొండొరుల దేహముల ప్రాణములు
గలసి యొండొరుల సౌఖ్యముల దుఃఖముల
పొలది నొండొరులగా మెలఁగుచు నుండు
వాక్కును మనసు భావము లిద్దఱకును
నొక్కటియై చరియింపు చుండుఁడీయనుచు॥

బసవపురాణమున పాల్కురికి సోమనాథకవి బసవేశ్వరుని వివాహమును పైనదెల్పినవిధముగనే వర్ణించెను.

ఈ వీరశైవ దీక్షాబోధ గ్రంథము తప్పుల తడికగా గుజలీ ప్రతిలో జోస్యుల సుబ్బయ్య లింగేశ్వరారాధ్యుల వారిచే ముద్రింపఁ బడినది. వారే దీనిని సంపాదించి పరిష్కరించిరట.

II. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు.

వీరశైవ దీక్షాబోధ కృతికర్తయైన పిడుపర్తి బసవన జ్యేష్ఠ కుమారుఁడగు సోమనాథుఁడు పాల్కురికి సోమనాథుని బసవ పురాణ

మును పద్య రూపముగ రచించి, ప్రభులింగ లీలలను ద్విపదగా వ్రాసెను. తనపద్య బసవపురాణ కర్తృత్వమును గూర్చి కవి యాగ్రంథమున నిట్లు తెల్పుకొనెను.

సీ॥ ఆ నాగమాంబకు నత్యంత శివభక్తి
యుక్తుఁడౌ బసవ నార్యునకుఁ బుత్రు
లనుపమాన చరిత్రు లతిపవిత్రులు నల్వు
రైరి ధర్మార్థ కామామృత ములు.
మూర్తులు దాల్చె నా మొదల సోమన్నయు,
బాలన్న, గురువన్న, బసవనయును,
వారిలో నను నేనవరజుండ బహుకావ్య
నాట కాలంకార నటన వేదిఁ

గీ॥ జెప్పఁదొడఁగి నాఁడ శ్రీబసవపురాణ
మవనిఁ బద్యకావ్యమై చెలంగ
మంజు లోక్తి యుక్తి మత్కుల గురుఁడైన
పాలకురికి గురుని పతినిఁ జేసి॥

పై పద్యమున 'వారిలో నను నే నవరజుండ' నను భాగమునకు 'నేను+అవరజుండ' నని యర్థము తీసి వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రి గారు పద్య బసవ పురాణకర్త, నల్వురి సోదరులలో కనిష్ఠుఁడగు బసవన యనియు, నాశ్వాసాంత గద్యములందు సోమన యని యుండుట ప్రమాదమని బసవపురాణ పీఠిక యందు వాదించుచున్నారు. కాని యీ వాదము ప్రమాద భ్రాంతిజనితము. పై పద్య భాగమునకు 'నేన అవరజుడ' నని యర్థమిచ్చుట కాకర్షణీయముగ నున్నది. ఐనను 'నేను+అవరజుఁడ' నని యర్థమునుగూడ నిచ్చుచున్నది. ఇట్టున నాశ్వాసాంత గద్యమును గూడ ప్రమాణముగ పరిగ్రహింప తగినదే కాని, కాదని

త్యజింపఁదగదు. అందు స్పష్టముగనే సోమనాథుఁడని యున్నప్పుడు పద్య బసవపురాణకర్త బసవనే యని వాదించుట తాను పట్టిన కోడికి మూఁడే కాలని వాదించుటయే. మఱియు ప్రభులింగ లీలలందు తత్కృతిపతి యైన నెల్లూరి రామలింగయ్య పిడుపర్తి సోమనాథునిచే ప్రభులింగ లీలల నాంధ్రమున వ్రాయింప నెంచి యిట్లు చెప్పెనని కవియే వ్రాసికొనెను.

"రసికుండు నెల్లూరి రామ లింగయ్య
నన్ను రావించి మన్నన గారవించి
యున్నతాసనమున నునిచి పిడుపర్తి
సోమయ దేవ, విశుద్ధ స్వభావ
శ్రీ మన్మహాదేవ సేవాను భావ,
కులగురుఁడగు పాలకురికి సోమేశుఁ
డెలమి చెప్పిన కృతు లిల వెలయించి
భవదీయ జనకుండు బసవనార్యుండు
సవిశేష భాష దీక్షాబోధ చెప్పె
బసవ పురాణమ్ము పద్య కావ్యమున
రసికులౌననఁగఁ మీరలు చేసినారు

అని వ్రాసికొనుటచేతఁగూడ బద్య బసవపురాణ కర్త సోమనాథుఁడే యనుట తేటతెల్లము. పై నుదాహరించిన ద్విపదలఁ బట్టి వీరశైవ దీక్షాబోధకర్త పిడుపర్తి బసవనయే గాని, సోమన గాఁడని కూడ స్పష్టమే కదా. బహుగ్రంథ పరిశోధకుఁడని గర్వముతో విఱ్ఱవీగు పండితమ్మన్యులు గ్రంథముల నామమాత్రముగ చూడనైన చూడక, గ్రంథకర్తృ నామములైన నెఱుంగక యా గ్రంథములపై విమర్శ చేయుట శోచనీయము. అట్టివారి వాక్యములనే ప్రమాణముగ స్వీకరించుట యాంధ్రుల దౌర్భాగ్యము. ఇది యాత్మవంచన, పరవంచన యను భావము గూడ లేక రచించుట.

పద్య బసవపురాణము :— పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు తన తండ్రి కంకిత మిచ్చుటకై యొక కావ్యమును వ్రాయఁ బూనుకొనుట దెలిసికొని, బసవన తన కుమారునితో పాల్కురికి సోమన వ్రాసిన ద్విపద బసవపురాణమును పద్యరూపముగా రచించి, పాల్కురికి సోమనకే యంకిత మొనర్చినఁ దనకు పరమానందమని యిట్లు పద్య బసవపురాణ పీఠికయందు కవి,

కం॥ నీవును సోమేశుని ద్విప
దావళి యర్థములు సేయు మందుల యర్థం
బావంతయు దిగ విడక
యేదియు మున్నందు లేని విడక కుమారా॥

అని తెల్పెను. మఱియు కుమారునితో శివకవుల సంప్రదాయము నిట్లు తెలియఁబఱచెను.

కం॥ ఆ వేదార్థము ద్విపదలు
నీవిప్పుడు పద్యములుగ నిర్మించిన భ
క్తావళి మెచ్చుఁగ శివకవు
లీవిధమంగీకరింతు రిష్టము మాకున్.

సీ॥ సోముఁ డేమిచెప్పె సోమేశు ద్విపదలే
పెట్టి పద్యములుగఁ బెనచెనంచు
నన్యు లనఁగ వలదు; ఆయయ్య శిష్యుల
మగుట మనకుఁ జెల్లు నవియు నిలుప॥

ఇట్లే పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్య చరిత్రమును శ్రీనాథుఁడును, బసవపురాణమును కన్నడమున భీమకవియును రచియించెనని చెప్పి, యది

గ్రంథ చౌర్యము గాదని సమాధాన పఱచెను. అంత పుత్రుఁ డైన సోమనాథుఁ డంగీకరించి బసవపురాణమును పద్యరూపముగ రచించెను.

ఇఁక పిడుపర్తి సోమనాథుని కవితాశైలితోఁ బాటుగా నీ కవి పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపదల పద్యములలో గూర్చి మూలము కంటె నన్యూనాతిరిక్తముగ రచించెనో చూతము. బసవని బాల్యమును పాల్కురికి సోమన యిట్లు వర్ణించెను.

“ వెనుకఁ జీకటియుండఁ దనకేటి తేజ
మనుగతి దీపంబుఁ గనుగొని నవ్వు;
సన్నుత లింగప్రసాద మగ్నతన
యున్నట్లు చనుగుడ్చు నూరక యుండు;
శివసుఖామృతమును జేఁ గ్రుమ్మరించి
చవిచూచుమాడ్కి హస్తము లారగించు;
శివపదధ్యాన నిశ్చేష్టితావస్థఁ
దవులు చందంబునఁ దా వెఱఁగందుఁ;
జిలిబిలి సంసార మిలఁ బాఱఁదోలి
చెలగి యాడెడుగతిఁ జేతు లాడించు;
మాయా ప్రపంచంబు డాయంగనీక
పాయఁ దన్నెడు రీతిఁ బాదంబులార్చు;
వడిమెయిఁ దనపూని వచ్చిన పనులు
దడవయ్యె ననుచు నుల్కెడు భంగి నలుకు;
భవుఁబాడ నానంద బాష్పంబు లొలుకు
పవిది నేడుచుఁ గనుగవ నశ్రులొలుక;
భవబాధలకు నగపడి మొఱవెట్టు
భవుల కుయ్యాలించు భాతి నాలించు;

నొడల యడుగులఁ బడి మొరలెట్టు
వడువునఁ బుడమిపైఁ బడి బోరగిల్లు;
నిలమర పడ్డ నిర్మల శివభక్తి
తలయెత్తు వడువునఁ దాఁ దలయెత్తు;
నరుదొందఁ బద్మాసనాసీనవృత్తిఁ
బొరి నభ్యసించు పోల్పునఁ గూరుచుండు.

పై భాగమును పిడుపర్తి సోమన రెండు సీసపద్యములలో నిట్లు గూర్చెను.

సీ॥ వెనుక చీఁకటి యుండఁ దనకేమి కళలను
చొప్పున దీపంబు చూచి నవ్వు;
సన్నుత లింగప్రసాద మగ్నత నూని
యున్నట్లు చన్నాని యూరకుండు;
శివ సుఖామృతమును జేతిలోఁ గొనుమాడ్కి
హ స్తయుగం బొగి నారగించు
శంభు పాదధ్యానశక్తిఁ జొక్కిన రీతి
నొక్కొక్క తఱి వెఱఁగొంది యుండు

గీ॥ తుచ్ఛ సంసృతి దుప్పలఁ దూలదోలు
విధము దోఁపఁగ జేతులు విచ్చియాడుఁ
బ్రబల మాయా ప్రపంచంబు వాయఁదన్ను
జాడఁ బాదంబు లల్లార్చి యాడు మఱియు॥

సీ॥ శివుని పంపునను వచ్చినపని దడవయ్యె
నని యులుక్కి గతి నల్కఁ దనకుఁ దాన;
భవుఁబాడ నానంద బాష్పము ల్దొరగు వై
ఖరిఁ గనుఁగవ నీరు దొరఁగనేడ్చు;

భవుని బోధకు మది దవిలి యాలించెడు
నసువున నెడ నెడ నాలకించు;
భక్తుల యడుగులఁ బడి మొఱల్ పెట్టెడు
పొలుపున నిలబడి బోరగిల్లు;
గీ॥ మఱి పడఁట్టి శివభక్తి మార్గము దల
యెత్తులాగున ధర యెత్తియాడు;
నర్థిఁ బద్మాసనాభ్యాస మలవరించు
నొప్పు చొప్పడి యుండఁ గూర్చుండి యాడు॥

మఱియు ద్విపద బసవపురాణమున,

“ పూని ద్వితీయ శంభుండను నంది
నేనను భావన నిలఁ దోఁగియాడు,
నా వీర మాహేశ్వరాచారమెల్లఁ
బ్రోవయి నిల్చిన పోల్కి నిల్చుండు;
కడకతో నాది మార్గము దప్పకుండ
నడుగిడు లీలఁ ద ప్పడుగులు పెట్టు;
మలహరుఁ బేర్కొను మాత్ర గద్గదము
లలరుకై వడిఁ దొక్కుఁ బలుకులు పలుకు;
బల్లిదు లగ్న శివభక్తులే యనుచుఁ
గ్రేళ్ళు వాఱుచు నాడు క్రియఁ బాఱి యాడు;
నంత వినోదంపు టాట ప్రాయమున
సంతతంబును శివార్చన మాచరించు. ”

దీనినే పిడుపర్తి సోమన పద్యరూపమున,

సీ॥ భవుని వాహన వృషభంబు తానను బుద్ధి
దోఁపుచుండఁగ నేల దోఁగి యాడు,

వీర మాహేశ్వరాచారంబు ప్రోక్తమై
        నిలిచెనా నొయ్యొయ్య నిలుచుచుండుఁ;
ప్రతిభతో నాది మార్గంబు దప్పక యుండ
        నడుగిడుఁ గతిఁ దప్పటడుగు లిడును;
శివునిఁ బేర్కొని కంఠసీమ గద్గదిక దా
        నలరె నాఁదొక్క పల్కులు వచించు;

గీ॥ బల్లిదులు చూడ మా శివభక్తు లనుచుఁ
గెల్లువారెడు క్రియఁ బాఱు నల్ల నల్ల
నంత నతనికి సమకూడె నాట్యప్రాయ
మప్పుఁ డతఁడయ్యె సంతత లింగార్చకుండు॥

తర్వాత సిరియాళుని కథయందు సోమనాథద్వయ మెట్లు రచించిరో చూతము. పాల్కురికి సోమన రచనయందు సంగళవ్వ సిరియాళ కుమారుని శివుని యానతి చొప్పున పిల్చు రీతి యిది—

"పూర్వ జన్మార్జిత భూరి కర్మములు
గుర్వణఁగించు నా కొడుక రావయ్య;
దక్షిణాధీశ్వరు దర్ప మడంచు
దక్షుణ గల్గు నాత్మజుఁడ రావయ్య;
విరస పశ్చాజ్జన్మ మరణ దుఃఖములు
పొరిపొల్పఁ బాలు నా పుత్ర, రావయ్య;
ఉత్తరంబేలు సుదాత్త యోగీంద్రుఁడు
చిత్తంబునను, వచ్చు శిశువ రావయ్య;
అలరు నాకోపభోగాతిశ పదవుల
లలవడఁ జేయు నాయయ్య, రావయ్య,
దండధరోద్దండ దండ ప్రశక్తి

పార మీదించు పాపండ, రావన్న;
అంచితాగణ్య పుణ్యప్రాప్తి నమరు
కాంచీ విలాసు నగ్రజుఁడ రావన్న;
దివిజ కన్యకలతో దివి ముక్తికన్య
కవయ నున్నది భక్తి కాంతుండ, రావె,
దండడి మీయయ్య దక్షిణ భుజము
నందంద యదరెడి నన్న, రావన్న;
భానుఁడెంతేనియు బడమట వ్రాలె
శ్రీ నిల యుండ, నా సీరా, రావె,
స్వా దొంద నర్థేశ సఖుని సన్నిధిఁ బ్ర
సాదంబుఁ గొనఁగ నా గాదిలి రావె."
"అనుచు నాలుగు దిక్కులందు నందంద
తనయుని బిల్చు శబ్దంబు లోపలను
జనితమై దిక్కుల సంజ్ఞలు దోఁప
వనితాలలామ పిల్వంగ నంతటను"

పై భాగమునకు పిడుపర్తి సోమన కూర్చిన పద్యము లివి,

సీ॥ దివిజ లోకేశ్వరాధిక దేవదేవుండు
వరదుఁడైనాఁడు నా వడుగ, రార,
అంత రాంతర మూర్తియగు తపస్వివరుండు
సంతసం బంద నా స్వామిరార,
ఘోర నిస్సార సంసార పయోరాశి
పార మొందించు నా పట్టి,రార,
అర్థేశ సఖ విభుండగు యోగి వేషంబు
గోరి భజించు నా కుఱ్ఱ రార

శ్రీనాథుని రచనయందు మూాలమందుగల శ్లేషవ్యంగ్యములు పరిత్యజింపఁబడినవి. మూలమందలి రచన హృదయమును ద్రవింపఁజేయునటులున్నది మఱియొకఘట్టమైన కన్నప్ప చరిత్రమందలి తారతమ్యమును విచారింతము. పాల్కురికిసోమన రచన యిది. అరణ్యమున శివలింగమును గాంచి కన్నప్ప పలికిన పలుకులివి.

“బాసగాదింక నీ ప్రాణలింగంబుఁ
బాసిపోఁదగదు,మాపల్లె యాకేతని;
గ్రక్కునఁ గొనిపోయి కట్టెదము, బోక
యిక్కడ నుసుపరాఁ దెండఁ గాలంగ,
బుద్ధులు సెప్పియు బుజ్జగించియును
తద్దయుగీడ్పడఁ దగ వెడ్డువెట్టి
వలసిన వస్తువు లెలఁ దెచ్చి యిచ్చి
వలపించి కొనిపోవ వలె”నని తలఁచి
పరమ హర్షమున విస్ఫారాంగుఁడగుచు
వరముగ్ధ భావన వారునకిట్లనియె
“అక్కటా, యిదియేమి హరుఁడ, యొక్కరుఁడ
విక్కడనుండుట యేమికారణమొకొ
తలనూవ కేయూరి తమ్ములెత్తోడ
నలిగివచ్చితి సెప్పుమ పలుకు దీర్చెదను
గోరగలుమ్మెత్త పత్తిరిఁ బూజసేయు
మఱులెత్తివచ్చితో యురుతరాటవికి,
పరసలు త్రొక్కునఁ బడఁ జాలకేవు
సిరిగిరి నుండక సుడిగి వచ్చితివో?
జటలకు నోడలికి నవతలుకు వోర
నుడువఁజాలక వచ్చి యడవిఁ జొచ్చితివో,